

พระราชนิพนธ์เรื่องโกลสบ้าน

พระราชหัตถเลขา ฉบับที่ ๒๓-๒๔

เล่ม ๕

พิมพ์แจกเป็นบรรณาการ

งานบำเพ็ญกุศล วันสวรรคตพระปิยมหาราช

๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๓

ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961129648

652

25 1201 37

0101

@d
657W
2518

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

วันที่ ๒๕ กย ๒๕๑๗

เลขทะเบียน ๐๑๐๑

เลขหมู่ ๑๗
๑ ๕๕๗๗

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

พระราชนิพนธ์เรื่องอภิบาลบ้าน

พระราชบัญญัติฉบับที่ ๒๓-๒๔
สมบัติห้องสมุดรัฐสภา
เล่ม ๕

พิมพ์แจกเป็นบรรณาการ
งานบำเพ็ญกุศล วันสวรรคตพระปิยมหาราช

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๓

ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ปณฺจมราชูทิสนคาลา

ธมฺมิโก โย มหาราชา
ฉาโต ปรมินทมหา-
สงฆาย สามมัญญสฺส
ปิโย จ ฆนฺทวาสินี
พทุธาทิมามโก เจว
อตุตฺถกาโม หิตสึ จ
โส ตาทิสตฺตุมมาคมฺม
ปณฺจมปฺปวิตฺตํ นาม
สพฺเพ มยฺยํ ยตฺถภูตา
ราชูปถมฺภมฺนวา
สิกกฺขาม ปณฺธิปชฺชาม
มยฺยนฺทานิ สจฺจิตฺตา จ
ตสฺส ราชาธิราชสฺส
เย เย เทวา วิหาสญฺจ
เตสํ ปตฺตติณฺจ ทชฺชาม

ปณฺจโม จกฺกิวิสิโก
จุฬาลงฺกรโณ อิตฺติ
สนฺธาดา จ ทฺยาลุโก
อคุคฺคสาสนมฺภโก
ภิกฺขุณฺโณ อูปการโก
สาสนสฺสเสว วทฺธิยา
นนานาชนมโนหรํ
อารามํ อภิการยิ
อิธารามे นีวาสิโน
สมฺมาสมฺมพฺพุทฺธสาสนे
ยถาสตฺติ ยถาพลํ
สณฺนทา จ ททาม เส
ปตฺติวํ อนุโมทิตุํ
รทฺธกา จ ยสฺสสฺสโน
อนุโมทนฺตุ สพฺพโส ฯ

คำปรารภ

การบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระ
ปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สมเด็จพระปิยะ-
มหาราช ในวาระคล้ายวันสวรรคตวันที่ ๒๓ ตุลาคม อันเป็นวันปิยะ-
มหาราชานุสรณ์ ที่วัดเบญจมบพิตรมีการบำเพ็ญกุศลเป็นประจำทุกปีมา
ซึ่งการนี้เริ่มขึ้นโดยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารในพระองค์
ไปร่วมถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรทั้งวัด แล้วสดับปกรณ์ พระ
บรมสรีรางคารในพระอุโบสถอุทิศถวายพระราชกุศล ในปีต่อ ๆ มา
แม้ท่านผู้เริ่มงานได้ล่วงลับไปแล้ว ทายาทของท่านและผู้ระลึกถึงพระ-
มหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ก็สำแดงความกตเวทิตา
ร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายเป็นประจำทุกปีมา ในการนี้ทางวัดได้พิมพ์
หนังสือแจกเป็นบรรณาการแก่ท่านผู้มาร่วมการกุศลด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ นี้ เลือกพิมพ์หนังสือพระราชนิพนธ์เรื่อง
ไกลบ้าน โดยพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๒, ๒๓, ๒๔ จัด
เป็นเล่ม ๕ ต่อจากที่พิมพ์แจกในปีที่ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ**
เลขาเรื่องนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
สภานายกหอสมุดวชิรญาณ ทรงกล่าวไว้ว่า “เป็นหนังสือดียัง
ยังมีผู้ต้องการมาก” ตามคำนำที่พิมพ์ไว้ในหนังสือนี้แล้ว ทั้งนี้ เพื่อ
เป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณ และเป็นราชอนุสรณ์ระลึกถึงพระมหา
กษัตริย์คุณในสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
เป็นอเนกประการ

(๗)

อนึ่ง ในการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายในปีก่อน ๆ ท่านผู้มาร่วมการกุศลได้บริจาคปัจจัยใช้จ่ายในการนั้น เมื่อมีเงินเหลือก็ได้มอบให้ทางวัดไว้ใช้จ่ายบำรุงพระอารามสะสมไว้หลายปี มีจำนวน ๓๘,๐๐๐ บาท เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ อดีตเจ้าอาวาสโปรดให้ส่งมอบแก่มูลนิธิเบญจมาบพิตร เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๔ จัดตั้งเป็นทุนมูลนิธิที่ ๑๑ “ทุน วันสวรรคตพระปิยมหาราช” มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ทอดผลในกิจการของวัดทั่วไป มีการจ่ายเป็นค่าภัตตาหารแก่พระภิกษุสามเณรเป็นต้น ต่อมาเมื่อมีเงินเหลือก็ได้ส่งเพิ่มทุนนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มีเงินทุนอยู่จำนวน ๖๐,๘๐๐ บาท เมื่อเสร็จงานในปี ๒๕๑๒ แล้วมีเงินเหลือก็ส่งเพิ่มทุนนี้อีก ๒,๓๐๐ บาท และมีผู้บริจาคเพิ่มอีกหลายราย ขณะนี้ทุนนี้มีเงินทุนอยู่จำนวน ๖๕,๓๐๐ บาท จึงขอแจ้งมา เพื่อท่านผู้มีส่วนร่วมการกุศลได้อนุโมทนาและอุทิศถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าด้วย

คณะสงฆ์วัดเบญจมบพิตร ขออนุโมทนาสาธุการแต่ท่านผู้ร่วมการกุศลครั้งนี้ ขอได้ทั้งจิตอุทิศส่วนบุญที่ได้บำเพ็ญมาแล้วนี้เป็น บัณฑิตทานมัย ถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า เพื่อพระองค์ได้ประสบสุคติภยิโยภาพยิ่งขึ้นไป ในสัมปรายภพ เทอญ ฯ

วัดเบญจมบพิตร

๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

พ. ชนม์กิตติโสภณ

(พระธรรมกิตติโสภณ)

เจ้าอาวาส

คำนำ

สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒนวรราชกนิษฐาธิราชเจ้า
น้อย - มีพระประสงค์จะทรงพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้าน ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ ทรงพระราชนิพนธ์ แด่พระราชทานกรมสิทธิ
ไว้แก่พระองค์ ถวายสนองพระคุณพระอรรคชายาเธอ - พระองค์เจ้า
สายสวลีภิรมย์ - กรมขุนสุทธาสินีนาฏ พระชนนี สำหรับจะได้ทรง
แจกเป็นมิตรพลี เมืองารฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ในปีพุทธศ. ๒๕๑๖
นี้ มีรับสั่งมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครให้จัดการพิมพ์
ถวาย แด่ทรงมอบหมายแก่ข้าพเจ้าอีกชั้นหนึ่ง ด้วยทรงพระปรีชา
ว่าเมื่อพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้านครั้งแรกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้า-
หลวงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ดำเนินการ
เกยทราบกระแสพระราชดำริที่อยู่ ทรงขอให้ช่วยเปนธุระกิจอ่านการ
พิมพ์ครั้งนี้ด้วยอีกครั้งหนึ่ง

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะร่วมในการถวายตามพระประสงค์ ด้วย
เป็นโอกาสจะได้มีส่วนสนองพระคุณในงานอภิสิทธิ์มงคลของพระอรช
ชทายาเธอ ฯ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าทราบอยู่แก่ใจว่า
หนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ คนทั้งหลายนับถือกันว่าดีย่างยิ่งเรื่องหนึ่งใน
พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้
ต้องการหาอยู่ไม่ขาด แต่ทุกวันนี้จะหาให้บริบูรณ์ไม่ได้มานานแล้ว ถ้า
พิมพ์ขึ้นใหม่คงจะมีผู้ถวายอนุโมทนาเป็นอันมาก อีกประการหนึ่ง

พระราชนิพนธ์เรื่อง^๕ เมื่อพิมพ์ครั้งแรกเป็นการรับเรื่องยังบกพร่อง เช่นขาดสารบาปแลรูปภาพเป็นต้น ถ้าพิมพ์ใหม่ในครั้งนี้จะแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าฉบับก่อนได้หลายอย่าง ด้วยเหตุที่ทั้งปวงคงพรรณามา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ซึ่งสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงศาคตญาณ ทรงพระดำริที่จะพิมพ์หนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านถวายพระชนนี ในครั้งนี้เป็นการสมควรยิ่งนัก

อธิบายตำนานหนังสือเรื่องไกลบ้าน

หนังสือเรื่องไกลบ้าน^๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง อย่างเคย ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง ระยะทางในเวลาเสด็จประพาสทางไกลมาแต่ก่อน ครั้นทรงพระราชนิพนธ์เป็นลายพระราชหัตถเลขา พระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิมิตติวงศ์ ซึ่งสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ เป็นตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายในอยู่ในสมัยนั้น แลพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้อื่นอ่านได้อีกบ้าง เมื่อพระราชหัตถเลขามาถึงหลายฉบับเข้าด้วยกัน ผู้ที่ได้อ่านเห็นว่าเรื่องเสด็จประพาส ซึ่งดำรงเล่ามาในพระราชหัตถเลขามีข้อความต่าง ๆ เช่น ทรงพรรณาสัตว์ซึ่งได้ทอดพระเนตรเห็น แลกิจการซึ่งได้ทรงทราบ ทั้งกระแสพระราชดำริที่วินิจฉัยเรื่องนั้น ๆ น่าอ่านยิ่งนัก จึงกราบบังคมทูลไปว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขานั้น ถ้ารวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือเรื่องขึ้นสักเรื่องหนึ่ง เห็นจะเป็นประโยชน์มาก พระราชทานพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า จะ

(๓)

พิมพ์ก็ได้ แต่จะต้องทักความซึ่งไม่ควรโฆษณาออกเสียบ้าง เมื่อเสด็จ
กลับจะทรงตรวจคัดต้นฉบับให้พิมพ์ เรียกว่าเรื่อง “ไกลบ้าน” เป็น
การยุติกัน ตั้งแต่เมื่อยังเสด็จอยู่ในยุโรป ครั้นเสด็จกลับคืนมาถึง
พระนคร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ มีรับสั่งว่าหนังสือเรื่อง
ไกลบ้านนั้น ควรจะพิมพ์ให้ทันจำหน่ายที่ร้านหลวง ในงานไหว้พระ
ประจำปี ณ วัดเบญจมบพิตร อันมีกำหนดกลางเดือนอ้าย ในปีนั้น
ตรงกับวันที่ ๑๗ ธันวาคม แต่ทรงติดพระราชกิจต่าง ๆ จะหาเวลา
ทรงตรวจต้นฉบับไม่ได้ จึงดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ตรวจต้นฉบับ
แลจัดการพิมพ์ตามที่ได้ทรงพระราชดำริไว้ การพิมพ์หนังสือเรื่อง
ไกลบ้านครั้งแรกต้องรีบเร่งทำให้ทันการดังกล่าวนั้น จึงต้องพิมพ์ออก
จำหน่ายทีละตอน กำหนดเอาพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง เป็นตอน
หนึ่ง ถึงกระนั้นก็พิมพ์ทันจำหน่ายารวัดเบญจมบพิตร แต่บางตอน
แล้วพิมพ์ตอนหลัง ๆ ต่อมาเป็นลำดับ จนครบจำนวนพระราชหัตถ
เลขา ๔๓ ฉบับ เป็นหนังสือ ๑๘๕๐ หน้ากระดาษ กำหนดให้รวม
เย็บเป็นสมุดเล่มใหญ่ ๔ เล่มด้วยกัน เรื่องตำนานหนังสือไกลบ้านมี
ดังพรรณามาฉนี้

หนังสือไกลบ้านฉบับที่พิมพ์ใหม่นี้ ได้แก้ไขเพิ่มเติมให้
บริบูรณ์ดีขึ้นกว่าฉบับพิมพ์ครั้งแรกหลายอย่าง คือ (๑) ได้ทำคำ
อธิบายหมายเลขสำหรับนามบุคคล แลเรื่องราวใน พระราชนิพนธ์บาง
แห่งให้ความชัดเจนยิ่งขึ้นอย่างหนึ่ง (๒) ได้ใส่ภาพรูปภาพเนื่อง
ด้วยการเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง เป็นรูปภาพซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ทรงถ่ายเองก็มาก มาพิมพ์ประกอบกับพระราชหัตถเลขาเป็นจำนวน

(๔)

๘๕ รูปด้วยกัน แลสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงเขียนลายใบปกประทานใหม่ด้วยอย่างหนึ่ง (๓) ได้ทำสารบรรพ์เรื่องแลสารบรรพ์รูปเพิ่มเติมขึ้นด้วยอีกอย่างหนึ่ง (๔) ส่วนการพิมพ์ได้ขยายนำกระดาษเป็นขนาดพับแปด เพื่อลดจำนวนเล่มสมุดลงคงแต่ ๒ เล่มอย่างหนึ่ง นอกจากที่กล่าวมาได้รวบรวมจดหมายเหตุเรื่องเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง อันมิได้ปรากฏในหนังสือไกลบ้าน เช่นเรื่องเสด็จ เรื่องการรักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่ แลเรื่องเสด็จกลับคืนพระนคร เหล่านี้เอามาเรียบเรียงตกแต่งพิมพ์ขึ้นเป็นสมุดที่มีรูปภาพอีกเล่มหนึ่ง เรียกว่า “จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน” เพิ่มเข้ากับหนังสือเรื่องไกลบ้านฉบับพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ รวมเป็นสมุดชุดหนึ่ง ๓ เล่มด้วยกัน

อันพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านนี้ เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งอ่านไม่รู้จักเบื่อ ข้าพเจ้าเองได้เคยอ่านประมาณเห็นจะราวห้าเที่ยว หกเที่ยวแล้วก็ยังไม่เบื่อ ใครได้เคยอ่านมาแต่ก่อนก็กล่าวเช่นเดียวกัน เพราะพระราชปฏิภาณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์กระบวนพรรณนาคำด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี ฤๅกระบวนบรรยายเล่าเรื่องราวอันใดก็ดี แจ่มแจ้งอ่านจับใจ ไม่เลือกว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่องใด ๆ ในกระบวนนั้นแทบไม่มีผู้ที่จะเทียมถึง แลหนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ นอกจากคำรัสเล่าความทุกข์สุขส่วนพระองค์ ในการที่เสด็จไปครั้งนั้น ทรงพระราชนิพนธ์พรรณนาคำด้วยถิ่นฐานบ้านเมือง แลบรรยายถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของนานาประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องแปลก ประกอบกับกระแสพระราชดำริหวัจจณอันสุขุม

(๕)

กัมภีรภาพ และมีเรื่องสนุกขบขันแกมกันไป จึงชวนอ่านเพลินเพลิน
มิรู้จักเบื่อ ถึงล่วงรัชกาลที่ ๕ มาแล้ว แลนับเวลาดังแต่สมเด็จพระ-
พุทธเจ้าหลวงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านมาจนบัดนี้ ได้ถึง ๑๗ ปี
ก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าใครอ่านก็คงจะยังเพลิดเพลินในพระราชปฏิภาณอยู่
มิรู้สิ้น ยิ่งผู้ซึ่งเคยเป็นข้าก้นในไต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ก็ยิ่งจะจับใจ
ลึกซึ้งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นบรรดาผู้ที่ได้รับหนังสือเรื่องไกลบ้าน
ฉบับซึ่งพิมพ์ใหม่ในครั้งนี้อ่าน คงจะมีความยินดี แลขอบพระคุณ
พระอรรคชายาเธอ ฯ ทุกคนเป็นแท้

อาศัยโอกาสซึ่งหอบพระสมุท ฯ ได้จัดการพิมพ์หนังสือนี้ กรรม
การหอบพระสมุท ฯ พร้อมกันถวายพระพรที่พระอรรคชายาเธอ ฯ กรม
ขุนสุทธาสินีนาถ ในอภิลักขิตสมัยฉลองพระชันษา ขอให้ทรงเจริญ
พระสิริสวัสดิพัฒน์มา พระชนมสุขสถาพรสืบไปทุกประการเทอญ ฯ

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

หอบพระสมุทวชิรญาณ

วันที่ ๑๐ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๖

สารบัญ (เล่ม ๕)

	หน้า
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๑	๑
เสด็จทอดพระเนตรไฟไหม้	๑
เสด็จรถไฟประทับเมืองไฮเคิลแบ็ก	๕
เสด็จทอดพระเนตรกาเชอลโบราณ	๖
เลี้ยงกินเนื้อที่วังปรีนซ์ชาลส์	๘
เสด็จทอดพระเนตรมหาวิทยาลัย	๑๐
เสด็จประพาสเมืองมันไฮม์	๑๒
เสด็จทอดพระเนตรเอกซหิเบเซน	๑๓
เสด็จเสวยน้ำชาที่วังแกรนด์คฤก	๑๕
เสด็จทอดพระเนตรแม่น้ำไรน์	๑๗
เสด็จเสวยน้ำชาที่วังเจ้าหญิงไวมาร์	๑๘
เสด็จโรงพยาบาลหมอไฟลเนอ	๑๙
เสด็จประพาสพบแข่งรถโมเตอคาร์	๒๒
เสด็จกลับเมืองบาเคน	๒๓
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๒	๒๕
เสด็จประพาสเสด็จทอดพระเนตรละคอนในเมืองบาเคน	๒๖
เสด็จประพาสน้ำไอสแลที่ประสมปลา	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรเต็นท์ราที่สถานที่เลี้ยงคนจน	๓๔
เสด็จทอดพระเนตรการเลี้ยงผึ้ง	๓๗

	หน้า
เสด็จประพาศเมืองสทราสเบิร์ก	๓๙
เสด็จประพาศเมืองกาลสรุห์	๔๖
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๓	๕๒
เสด็จเยี่ยมแกรนด์ดยุกไมเคิลลารุเซีย	๕๓
เสด็จประพาศเมืองแฟรงก์เฟิร์ต	๕๔
เสด็จทอดพระเนตรละคอนเชอคัส	๕๗
เสด็จประพาศเมืองเกา	๖๒
พวกราชบัณฑิตมั่งงานแต่งประทับถวาย	๖๖
ทรงซื้อเครื่องถ่ายรูป	๖๗
เลี้ยงโต๊ะที่วังแกรนด์ดยุก	๖๘
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๔	๗๐
เสด็จรถไฟจากเยอรมันนีไปประเทศฝรั่งเศส	๗๐
เสด็จถึงเมืองปารีสประทับที่สถานทูต	๗๔
เสด็จประพาศชาลองแดรับแซก	๗๕
เสด็จทอดพระเนตรที่ปั้นพระบรมรูปทรงม้า	๗๗
เสด็จทอดพระเนตรละคอนออเปร่า	๗๗
เสด็จโรงถ่ายรูปเลบานมองติเออตุรงข้างเขียน	๗๙
เสด็จเสวยที่เรสเคอรรองค์ทำเบ็ด	๘๒
เสด็จประพาศในเมืองปารีส	๘๔

เสด็จจากประเทศฝรั่งเศสไปประเทศอังกฤษ	
ประทับสถานทูตที่ลอนดอน	๘๗
เสด็จไปประทับที่พระราชวังวินด์เซอร์เคาเซอล	๘๘
เสวยกลางวันทีวินด์เซอร์เคาเซอล	๘๘
งานสโมสรที่สวนหลวง	๘๑
เลี้ยงคินเนอที่วินด์เซอร์เคาเซอล	๘๕
เสด็จที่ฝังศพเจ้านายแลประพาศปาก	๘๘
เสด็จประพาศในบริเวณวินด์เซอร์เคาเซอล	๑๐๒
เสด็จกลับมาประทับที่สถานทูต	
ทรงอธิบายว่าด้วยการเกี่ยวพันในระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน	
แลการปกครองของอังกฤษ	๑๐๖
เสด็จบ้านมิกเตอร์เวอนิแลร์บติกริมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์	๑๐๘
เสด็จประพาศในเมืองลอนดอน	๑๑๑
เสด็จซื้อเครื่องลายคราม	๑๑๓
เสด็จทอดพระเนตรละครคอน	๑๑๕
พระนามและนามผู้บริจาคทรัพย์บำเพ็ญกุศล	๑๑๗

พระยาสุรเสนาบดี ข.
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระยาสุรเสนาบดี ข. เป็นผู้แทน
ไปรับพระบรมราชโองการ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๑

คันท ๖๕

เมืองบาเดนบาเดน

วันจันทร์ที่ ๓ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

หญิงน้อย

รายงานวันนี้ยังจะย่อหย่อน ออกจะหมด ๆ เรื่องเพราะไม่มี
ที่ไปข้างไหน ซ้ำอยู่อย่างแต่ก่อน มาอาบน้ำแลรมจุมปาก วันนั้นรม
หัวขึ้น กว่าจะกลับมาได้เกือบบ่ายโมงหนึ่ง มากินข้าวกลางวันกับ
หม่อมชาติเดชอุดม^๑ และนายผาด^๒ ซึ่งเพิ่งมาถึง ได้สนทนากันกับหม่อม
ชาติแล้วอ่านหนังสือได้รับกำลังค้างอยู่ เกิดไฟไหม้ขึ้นที่ริมเรือนที่อยู่
พากันลงไปดูที่ถนน

ไฟไหม้อย่างฝรั่งร่อย ๆ อยู่น้อยอย่างฝรั่ง ไหม้พื้นชั้นต่ำ
ซึ่งอยู่ในใต้ดิน มีลูกกรงเหล็กทำตั้งสูงจากทางคนเดินประมาณสักศอก
คืบ ตีที่ไฟไหม้เป็นตึกอยู่ว่างทางสามแยก ลึกเข้าไปสักหน่อย
หนึ่ง แต่คงยังอยู่ในตอนห้องที่ออกถนนสองข้าง เป็นควันทลุ้ง ๆ ออก
มาจากลูกกรงเหล็ก คุ้มกันเรียบ ๆ ร่อย ๆ ไม่ตึงตังเหมือนไฟไหม้

๑ นายพลตรี หม่อมเศรษฐ์ ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์ ณ กรุงเทพฯ (ใน
รัชกาลที่ ๖ เป็นเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์)

๒ นายร้อยเอก หลวงภูวนาถนฤบาล ผาด เทพหัสดิน ณ กรุงเทพฯ (ใน
รัชกาลที่ ๖ เป็นเจ้าพระยาเทพหัสดิน)

ในเมืองเรา คนที่มาดูก็มาอ้อย ๆ ไม่ไหลพลั่ง โปสเตอร์คอยกวาดให้ชั้น
 ยืนอยู่บนทางคนเดินที่ตรงกันข้าม ไม่ยอมให้เดินในท้องถนนเลย ในท้อง
 ถนนมีแต่กองดับเพลิง ซึ่งไม่มีคนมากเท่าใด เอาสายสูบลมติดเข้า
 กับก๊อกที่มีอยู่กลางถนน น้ำขึ้นมาเองไม่ต้องสูบลม มีคนสำหรับให้การ
 ประเดี๋ยวบอกให้เปิดน้ำ ประเดี๋ยวบอกให้ปิดน้ำ เห็นจะเป็นเมื่อเวลา
 ย้ายปลายสูบลม ไม่เห็นมีใครตกใจ ร้านที่อยู่ใกล้ ๆ เป็นเครื่องกระตาศ
 เครื่องผ้าติดกันกับห้องที่ไฟไหม้ก็ไม่ย้ายของ คนที่อยู่ชั้นที่ ๑ ขึ้นไป
 จนชั้นยอดยังออกมาเยี่ยมหน้าต่างดู จนทนควันไม่ไหวจึงได้หลบไป คนที่
 ย้ายที่มาแต่ชั้นที่สามอพยพขึ้นดิน ตับมันช่างยากประคักประเดิดเสียจริง ๆ
 ไปดู ๆ จนเบื่อต้องกลับ คนอื่น ๆ ที่มาดูก็มันต่างคนต่างเบื่อเข้ากลับ
 ไป ที่มาใหม่ก็มาขึ้นดูแทน เบ็ดเสร็จคนดูสักสองร้อยเศษเท่านั้น แต่
 ตับมันเสียจนถึงสองสามชั่วโมงจึงได้เป็นอันสำเร็จ

จะเล่าไหลไปถึงเรื่องรถจ้างที่นี้สักหน่อย รถที่มาคอยรับจ้างนั้น
 คอยอยู่ริมถนน เรียงกันตามลำดับ เป็นประเพณีของเขา ถ้าใครไป
 เรียกรถ ๆ ที่อยู่ต้นแถวเป็นผู้จะได้รับจ้างก่อน ใครมาจอดคอยใหม่ก็
 ต้องอยู่ข้างหลังต่อไป วันนั้นเวลาพ่อลงไปดูไฟยืนอยู่นำแถวรถจ้าง
 ผอเ็นอายรถหลังหนึ่งมา เห็นไฟไหม้ก็หยุดดูไม่ได้ไปเข้าแถว คนมาดู
 ไฟมากขึ้นยืนบังหน้าไม่ใคร่จะเห็น พ่อก็เรียกรถหลังที่มาดูไฟนั้นให้
 ชยับมาอีกนิดหนึ่งจะได้นั่งพักแลดูรูปด้วย อ้ายคนขับรถเหลียวซ้าย
 แลขวาออกจะไม่มา ครั้นขึ้นเรียกเข้าก็ต้องมา อ้ายเจ้าของรถต้นแถว
 หว่าวว่าแย่ง มาเอ็ดกันใหญ่ รถจ้างที่นี้มีหลายอย่าง อย่างหนึ่งนั้นรถ

แลนด์อ อีกอย่างหนึ่งรวกตอเรีย อีกอย่างหนึ่งเปนมมมีชื้อติดอยู่ข้าง
หลังคา เปนอย่างเลวลงไป แต่ใช้มั่วคู้ทั้งนั้น มีรถโมเตอคาร์สำหรับ
โดยสานเดินอยู่ก็มาก ประหลาดที่ไมมีรถรางเลยแต่สักสายเดียว จะเดิน
ไปไหนมาไหนคู้สทวคไม่มื่ออะไรก็คขวาง ตั้งแต่มาครั้งนี้มีเมืองเดียวซึ่ง
ไมมีรถราง ที่อื่นบางเมืองมีมากเกินต้องการ เช่นเมืองมิลันแล้วโทษถึง
เดินไม่ได้ เกะกะยิ่งกว่ารถเจ็กเสียอีก ไม่เที่ยวขวางหน้าคนก็จริงอยู่แต่
แต่ไปเผ่ก็คถนน จะไปไหนไม่ได้สทวคเลย รถโมเตอคาร์ รถม้าต้อง
ไปจอดเปนแพคคอยให้รถรางเลื่อน เมืองตุรินมีรถรางมากเหมือนกัน
แต่เปนเมืองที่ควรมี เพราะถนนใหญ่ ๆ ยาวลี้วตรง ๆ ไม่มีที่กีดขวาง
อันใดเลย เมืองอื่น ๆ ถนนเล็ก ๆ เท่าถนนเจริญกรุงบำรุงเมือง อย่าง
โตก็เท่าถนนวรจักร เอารถรางเข้าไปเดินเสียสองสาย ไปสายมาสาย
เลยอูคถนนหมด มาคราวก่อนรถรางยังไม่สู้มีเท่าไร คราวนี้เต็มไป
ด้วยรถราง จนกระทั่งเมืองในริเวียรา ที่ไม่ใหญ่โตเท่าใด ก็ต่างเมือง
ต่างมีรถรางทุกแห่ง เสียงดังอยู่เสมอ ที่เมืองนี้เรียบไม่มีอะไรโครม-
ครามแปลกกว่าเมืองอื่น ๆ มาก

กลับมาทำงานต่อไปอีกจนกระทั่งบ่าย ๕ โมง ฝนตกพรวดพราด
ไม่ได้หยุดไม่หย่อน พอแดดออกจึงได้ลงเดินไปเที่ยว หนาวจนต้อง
สวมโอเวอเก็ต ไปร้านตาแก่แล้วร้านเครื่องเพชร ไม่สู้ได้ซื้ออะไร แล้ว
เลยไปกินไส้กรอก วันนี้มีขายแก่เที่ยวมากกว่าทุกวัน เมื่อว่าโดยปรกติ
แล้วคนน้อยกว่าทุกวัน เห็นจะเป็นด้วยเรื่องฝนและหนาว นั่งผลอไป
จนเวลาทุ่มหนึ่งจึงได้กลับ วันนี้ได้ลงมือเขียนชื่อสมุทวันเกิดที่ส่งมาใหม่
แทนคู้ก่อน

ดื่มเล่าถึงเรื่องท่อน้ำที่สำหรับใช้น้ำมาอาบ มีทรายปนอยู่ในนั้น
มากถ้าเป็นท่อตั้ง กว้างประมาณ ๗ นิ้ว ๘ นิ้ว ใช้สองปีต้องเปลี่ยน
ใหม่เพราะเป็นศิลาทรายกรังอยู่ในนั้นแข็ง เหลือช่องอยู่ประมาณสักนิ้ว
ถึงถ้าเป็นท่อนอน ชั้หนายู่แต่ข้างล่าง ตอนข้างบนไม่มีศิลาจับ

เครื่องที่สำหรับรวมมูลแปก มีท่อน้ำร้อนท่อหนึ่ง ท่อน้ำเย็น
ท่อหนึ่ง มาเจอกันให้พอดี มีหลอดยางลงไปในห้องน้ำอันหนึ่ง เป่าลม
ออกมาอันหนึ่ง รูปร่างเหมือนหลอดแก้วที่เป่าน้ำอบฝรั่งไม่ได้มีผิกละ
ปลายหลอดเจาะตรงช่องที่จะเข้ามูลแปก น้ำที่มิกลื่นสนนั้น ใช้ใบ
สนแล่นน้ำมันสนเจือให้มิกลื่นเช่นนั้น เป็นยา

อนึ่ง ในถนนที่เมืองนี้ มีแปลกกว่าที่อื่นอยู่แห่งหนึ่ง ใช้ทางคน
เดินไว้กลางถนนอีกสายหนึ่ง ปลุกต้นไม้สองแถว มีถนนรถสองข้าง
ทางคนเดินมีริมหน้าต่างแคบ ๆ อีกข้างละสาย แต่ถนนไม่กว้างเท่าไร
อยู่ในสักสิบสองวาเท่านั้น ที่ในทางคนเดินกลางนั้นมีน้ำพุ เป็นน้ำที่
เจาะขึ้นมาจากแผ่นดินพุ่งขึ้นเป็นน้ำร้อน แต่ร้อนนั้นต่างกัน บางแห่ง
ก็ร้อนมากบางแห่งก็ร้อนน้อยมีถึง ๒๒ ตำบล ไหลจ่ออยู่เสมอ ใครเดิน
ไปมาแฉะกินได้ไม่ต้องเสียอะไร อุบเทห์นั้นก็เป้นยาบัตเหมือนตำบลที่
ไปกินน้ำเหมือนกัน ในเรื่องน้ำเป้นยาของเมืองนี้ออกจะเป็นทานมาก
ไม่ใช่หาผลประโยชน์ โรงที่กินน้ำอาบน้ำแร่ที่รมนั้น รัฐบาลออกเงิน
อุดหนุนอยู่ทุกแห่ง ค่าธรรมเนียมที่เก็บได้ ไม่คุ้มค่าเสีย

วันนี้อนคโบนีได้ส่งรูปที่เขาคิดถ่ายมา งามดีเหมือนอย่าง
แต่ก่อนแต่มีอย่างละอันได้ส่งเข้าไปแจกในบางกอกก่อน ช่างเขียนของ

จรรยาลงมือถ่ายรูป ต่อวันพฤหัสบดีจึงจะได้ลงมือเขียน เพราะในสองวันจะไม่อยู่

คืนที่ ๗๐

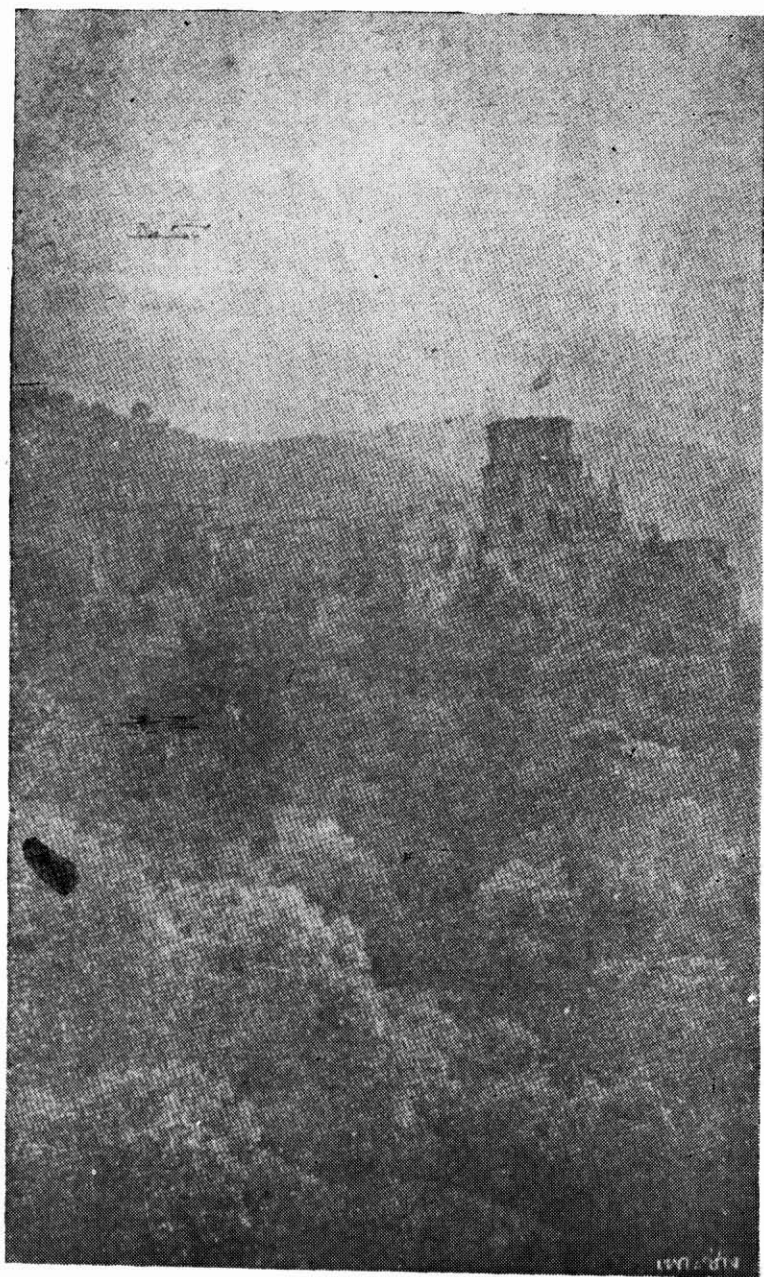
ไฮเทลเดอะยุโรป เมืองไฮเดลแบ็ก

วันอังคารที่ ๔ มิถุนายน

ตื่นแต่เช้า เดินไปกินน้ำแล้วไปอาบน้ำ รมควันเหมือนเมื่อวานนี้ กลับมา ๕ โมง หิวเต็มที่ นัดให้เขาเตรียมกับข้าวเที่ยงทอนไม่ไหว ต้องเอาซุชมามากิน แล้วหุงข้าวขึ้นกินกับกับข้าวไทย ทำอะไรไร ๆ เร อยู่จนเวลาบ่ายโมง ๑ ไปสเตรซัน จะไปไฮเทลแบ็ก แบ่งไปแท่น้อย คือบริพัตร อรุพงษ์ กรมสมมต พระยาบุรุษ หม่อมมนเรนทร์ นอกนั้นอยู่บาเตนบาเตน รลออกจากสเตรซันประเดี๋ยวเดียวก็ถึงโฮส แต่ต้องไปประทัดประเดิดอยู่ที่โฮสนาน เขากล่าวกันว่าธรรมเนียมชักว่านี้ เพราะต้องไปนั่งคอยจับรถ นี่ไม่ต้องเปลี่ยนรถแต่ต้องลากไปลากมาถอยนำถอยหลังหลายหนจริง ๆ เป็นนานจึงได้ไปได้ ไปทางรัสตัตต์ มีเมืองแลบ้านใหญ่ตามระยะทางอยู่ข้างดีมาก ผ่านป่าไม้หลายแห่ง นอกนั้นก็เป็นที่ไร่ที่นาตลอดไปหมด แลบนั่งมือเกียวก่อนนักบ้างแล้ว เขาว่าในฤดูหนึ่งบางที่เกียวก่ได้ถึง ๓ เกียว ผู้หญิงทั้งโดทั้งปลูกพื้นดินเคลื่อนไปทั้งทุ่ง แลบนี่มีแปลกที่ปลูกฮ้อป ซึ่งสำหรับทำเบียร์ เป็นไม้เลื้อยใช้ปักไม้เล็ก ๆ เป็นคานเรียงไล่ไป บางแห่งก็ใช้ปักเสามิไม้ข้างบนแล้วโยงลวดให้ไต่ ดูการเพาะปลูกบริบูรณ์ดีมาก เวลาบ่าย ๓ โมงถึง

ไฮเทลแบ็ก ปรินซาลออฟเชกชไวมาร์แต่งตัวเต็มยศกับเบอโกมาศ
 เตะอย่างเดียวกันกับแมร์กับทั้งข้าหลวงกำกับเมือง คือปริเฟกต์ แล
 นายทหารบังคับบริเคตไปคอยรับที่สเตชั่น เมื่อได้ทักทายปราโมทย์กัน
 โดยย่อแล้วขึ้นรถม้าจากสเตชั่น คนแน่นสองฟากถนน เพราะเป็นการ
 ปรากฏกันแล้วในเรื่องที่จะมา ตามเรื่อนริมถนนแขวนธงตลอดทุกถนน
 ตรงมาที่ไฮเทลเดอะยุโรป ไฮเทลนี้หน้าออกในสวน ห้างหับสบายดี
 มาก ดีกว่าที่ซึ่งอยู่ที่บาเดนบาเดน ที่โน้นหนาวเต็มที ลับลมทุกด้าน
 น้าต่างก็ไม่มีคิซิท ที่นี้อุ่นสบาย มาพักอยู่ครู่หนึ่งขึ้นรถโมเตอร์ไปดู
 คาเชอลซึ่งเป็นวังเก่ากรุงปะละติน เมื่อแรกเข้าใจว่าจะอยู่บนเขาสูงมาก
 ที่จริงไม่สูงสักไร รถโมเตอร์ขึ้นได้สบาย ที่คาเชอลนั้นเงาะตั้งอยู่
 แ่งเขาซึ่งแลเห็นเมืองไฮเทลแบ็กตลอดทั้งเมือง

เมืองไฮเทลแบ็กมีคนสี่หมื่นเศษ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนกกา มีเขา
 เป็นเทือกใหญ่อยู่ทั้งสองฝั่ง เมืองตั้งอยู่ในหว่างเขาสองฟากน้ำ ที่
 คาเชอลนี้ได้เป็นวังของเคานต์ปะละตินประมาณ เจ็ดร้อยปีเศษมาแล้ว
 ได้อยู่สืบต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นเมืองขึ้น ได้เป็นเมืองหลวงของปะ-
 ละตินเนตประมาณสักห้าร้อยปี ภายหลังเกิดความลำบากด้วยเรื่องศาสนา
 ไม่ถูกกันกับพวกโปรเตสแตนต์ในเมือง จึงได้ย้ายไปอยู่มันไฮม์ เมืองไฮ-
 เทลแบ็กเป็นเมืองแกรนด์ดัชชีออฟบาเดนมาได้ร้อยปีเศษ ตอนในระ-
 หว่างคาเชอลกับแม่น้ำเนกกาเป็นเมืองเก่า นอกนั้นออกไปเป็นเมืองใหม่
 คาเชอลนี้เคานต์ปะละตินชื่อรูดอล์ฟที่ ๑ เป็นผู้สร้าง และได้ขยายต่อ ๆ
 กันมาใหญ่ขึ้นทุกที มาทำลายเสียเมื่อครั้งแผ่นดินลูซที่ ๑๔ ประมาณ

รูปทรงถ้ำคาเชอลเมืองไฮเดลเบอก

สองร้อยปีมาแล้ว แม่ทัพฝรั่งเศสมาได้แล้วตั้งอยู่ในภูหนาว ครั้น
รู้ว่าทหารเยอรมันมา คิดจะล่าไปจากที่นี่ จึงได้รบเสีย ภายหลัง
เอเลกเตอสองคนได้มาก็คืออ่านที่จะกลับสร้างขึ้นให้เป็นที่อยู่ได้ แล้วถูกฟ้า
ผ่าซำรุดอก คราวนี้เลยทิ้งไว้ร้างเช่นนั้น เกือบร้อยห้าสิบปีแล้ว มีผู้ที่
คิดจะทำหลังคาขึ้นแต่เห็นกันว่าจะไม่งาม สู้ทิ้งไว้เช่นนั้นไม่ได้ จึงได้คิด
อ่านรักษาไว้เป็นที่ร้าง

ที่คาเชอลัน แลเห็นได้ว่าไม่เป็นการที่ได้คิดทำครั้งเดียว เพราะ
สร้างต่อ ๆ กันกะ ๆ กะ ๆ ด้านข้างหลังซึ่งเป็นทางเข้าไปในนั้นมีคูลึก
แต่เป็นคูแห้งไม่มีน้ำ มีตพานข้ามเข้าแต่เฉพาะตรงประตู ประตูเป็น
สองชั้น และมีตารางเหล็กซึ่งหย่อนลงมาจากเบื้องบนชั้นหนึ่งด้วย ล้วน
แล้วแต่ก่อด้วยศิลาแดงทั้งชั้น แต่ที่ตัวตึกมีเครื่องประดับลวดลายแล
ถูกต้องมาก เป็นศิลาเหลืองปน มีนิวเซียมที่สำหรับเก็บรูปแลสิ่งของ
เก่า ๆ กับทั้งแผนที่แลหนังสือเก่าที่เขียนตั้งพันปีแล้วยังเก็บไว้ได้ สิ่ง
ซึ่งเป็นของชั้นอยู่นั้น คือถังเหล้าใหญ่สองถังแลรูปคนเตี้ย ซึ่งเป็นคน
กินเหล้าจุ เป็นตลกหลวงของเจ้าผู้ครองเมืองในเวลานั้น ถังเหล้า
นั้นจุเหล้าถึงสี่พันแกลลอน บนคราเชอลันเป็นที่ดูวิวเมืองไฮเตลแบ็กได้
งามที่มีที่สวนเลียบไปตามไหล่เขา มีที่สำหรับดูเมือง และมีเรสเตอร์รองต์
มีแตรเป่า ได้เดินดูจนตลอด มีคนไปคอยถ่ายรูปแลไปดูมาก กลับ
ลงมาตามทางเดิมแวะไปที่ร้านแห่งหนึ่ง ซื้อรูปแลที่รูกุเมืองไฮเตลแบ็ก
เล็กน้อย แล้วกลับมากินน้ำชาที่ไฮเตลเวลาบ่าย ๕ โมง วันนั้นนักตก
ใจว่าฝนตกใหญ่เสียแล้ว พอบ่าย ๕ โมง ออกมียก ๆ จวนจะค่ำ
หนาวจัดปรอดถึง ๕๗ แต่ก็ไม่มีฝน

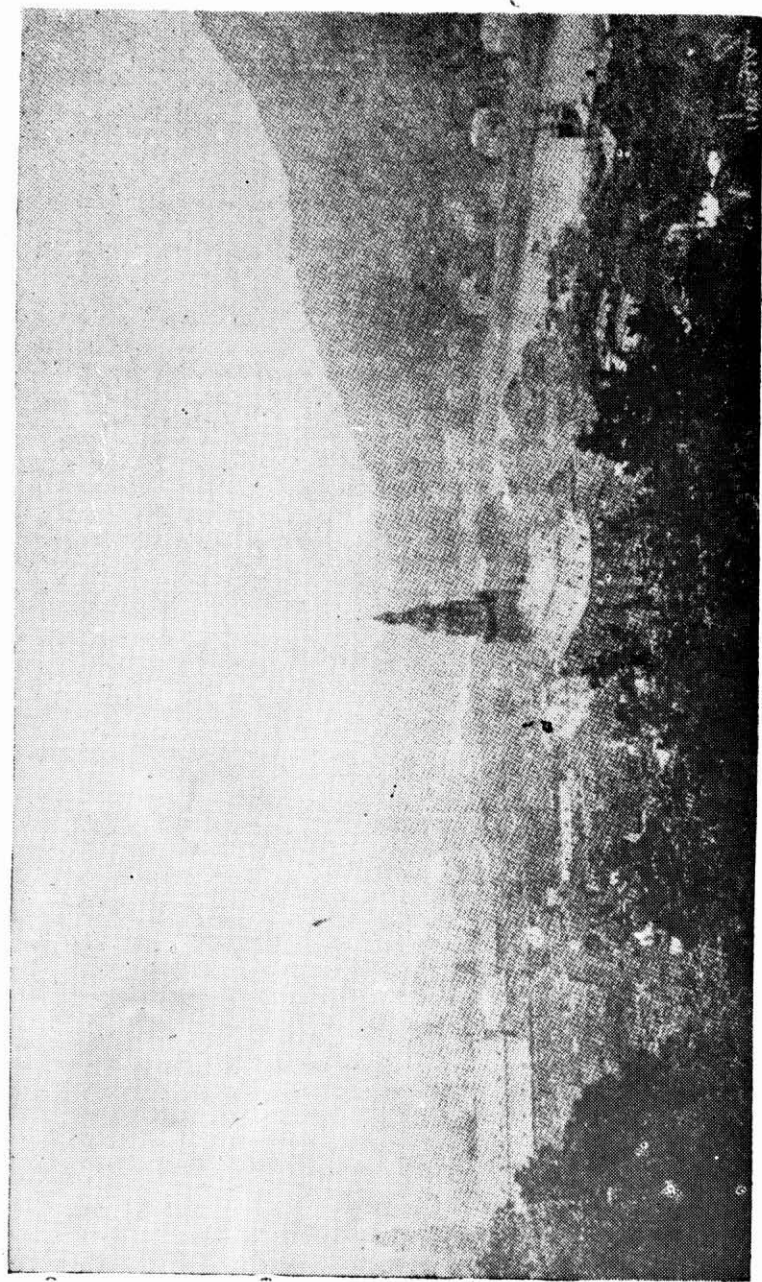
เวลาทุ้มครึ่ง ไปกินข้าวที่บ้านปริญซาลส์ ซึ่งอยู่ตรงคาเซอลง
 มา เจ้าหญิงแลลูกสาวต้อนรับกันอย่างดี มีเจ้าอินฟันตเมืองสเปน ชื่อ
 หลุยส์คนหนึ่งมาเรียนหนังสืออยู่ที่นี้ ได้รับเชิญไปในที่นั้นด้วย รังสิ
 เจ็บไปอยู่ที่โรงพยาบาลโปรเวตของโปรเฟสเซอร์โฟลเนอ ได้ไปช่วย
 จักอยู่ที่เรือนนั้น เพราะฟังจะลุกไปได้ ไม่ได้ไปรับที่สเตชันแลไม่ได้
 มาที่โฮเทล นอกนั้นมีพวกที่ไปที่สเตชัน แลครูโรงเรียนซึ่งเราจะไปคุ
 อิลลุมมิเนชัน ปริญซาลส์นี้อายุคราวเดียวกับพ่อ แต่เธออ่อน
 เกือนกว่า คือเกิดเดือนกุมภาพันธ์ นังโตะมีผู้หญิงแต่สองคน คือ
 เจ้าหญิงโวมาร์แลลูกสาวชื่อโซไฟเท่านั้น เจ้าหญิงนังขวาแลชายพ่อ
 เจ้าชายนังตรงหน้า รพีแลกรรมสมมตนังซ้ายขวาเจ้าชาย บริพัตรขวา
 เจ้าหญิง รังสิตซ้ายเจ้าหญิงลูก แต่งอวนิงเครสติดตราทุกคน
 อินฟันตส์เปเนติตราซาลส์เกิดดวงเล็ก เจ้าหญิงข้างพุดทั้งสองคน
 เจ้าชายคุเปเนคนใจคอกว้างขวาง ชอบเล่นกับเด็ก ๆ ล้อกันได้ เจ้า
 สเปนเห็นจะเป็นคนชอบสนุกมาก พุดกันไนโตะอยู่ข้างจะสนุกตลอดกิน
 เข้าแล้วขึ้นไปชั้นบน การจัดห้องชั้นบนสนุกมาก เจ้าหญิงเป็นคนชอบ
 รูปข้าง ไม่ว่าข้างชาติใดภาษาใดทำด้วยสิ่งอันใด มีเปนกong ทั้งเล็ก
 ทั้งใหญ่ ว่าเก็บเล่นมาแต่เด็ก ๆ ข้างลูกสาวนั้นชอบรูปลิง ที่นี้
 สิบบุหรี่ไม่ห้ามกันเลย ใช้บุหรี่ตัวใหญ่ ดูเหมือนจะสุขชกาแรตแต่
 ผู้หญิง นังพุดกันเฟลิน รังสิเล่าเรื่องเมืองไทยไว้เสียหมดแล้ว นับ
 บ๊าวดลุลล่องทุกคน เจ้าหญิงลูกสาวนั้นเป็นช่างเขียน ให้รูปที่เธอ
 เขียนเองแก่พ่อแผ่นหนึ่ง แลเซ็นชื่อในสมุด กุยกันเฟลินถึงเวลาที่
 จะไปคุไฟไม่ทันรู้สึก เจ้าหญิงสองคนได้ขึ้นในรถมณิรัตน์กับพ่อ นอก

นั้นไปรอมมาแรดโมเตอคาร์ต่อไป ออกจากบ้านเดินเลียบไปริมน้ำ
เนกกา คนเต็มทั้งสองฟากถนน ไปข้ามฟากที่ตพานใหม่ แล้วเลี้ยว
ไปตามฝั่งโน้น หยุคที่โรงเรียนของคอกเทอโฮลแบรค แลมิสเทอแคตตี
โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนซึ่งคนต่างประเทศมาเรียน มีอังกฤษปนมาก
กว่าพวกอื่น เจ้าสเปนก็เรียนอยู่ในที่นี้เรือนอยู่กลาง สูงชันไปมาก
ต้องปีนกระโถจันเหนื่อย แต่ที่นั่นแลดูแผนที่จากน้าต่างงามมาก อยู่
เยื้องกับคาเซอลน้อยหนึ่ง เมื่อพักพอควรแล้ว ได้ลงมีอิลลุมมิเนชัน
การอิลลุมมิเนชันนั้นก็กินจุดคอกมตาตตีแวง มีเครื่องบังให้แสงสว่าง
จับผนังคาเซอลที่ร้างนั้น จนแลดูเหมือนหนึ่งถ่านที่กำลังติดเพลิง
แล้วลงมาอิลลุมมิเนชันตพาน ซึ่งเป็นตพานโบราณหลายร้อยปีมาแล้ว
เหมือนกับคาเซอลนั้น แล้วจึงจุดคอกไม้ในเรือกลางแม่น้ำ การจุด
คอกไม้เหล่านี้งามดีมาก เสียงพลุกทั้งกอง เพราะมีเขาทั้งสองฟาก
แล้วเลี้ยวหน้าชาแลชนมกันต่อไปจน ๕ หุ้มจึงได้กลับ ซากลับ ๆ ทาง
ตพานโบราณ แวะส่งเจ้าหญิงสองคนนั้น แล้วจึงได้กลับมาโฮเตล

คืนที่ ๑๑

วันพุธที่ ๕ มิถุนายน

เช้า ๔ โมงไปที่บ้านรังสิต ซึ่งเป็นที่เช่าเขาอยู่ น้าเรือน
ไม่ได้อยู่ริมถนน มีสวนอยู่บนข้างเขา ต้องขึ้นทางเวียนขึ้นไปจึงถึง
หัวเรือน ชั้นล่างเป็นที่เจ้าของเขาอยู่ เจ้าของบ้านนี้เป็นออฟฟิศเชอ
ททาร์ แต่ออกจากราชการแล้ว ลงมารับทั้งลูกชายแลลูกเด็ก เอา

รูปเมืองไฮเดลเบอค ทรงถ่ายจากคาเชอล

พวกนักเรียนที่ถูกขังนั้นไม่มีใครถือตัวอื่น ออกจะเป็นแค่ๆ การลงเรียน
ยูนิเวอร์ซิตีนั้น ไม่ใช่เรียนหนังสือ การที่จะอ่านหนังสือนี้เป็นส่วน
ของตัวเองที่จะอ่าน ข้างแต่ต้องไปฟังลิเก หรือ เล็กเรอโน้ในเรื่องต่าง ๆ
ห้องต่าง ๆ ตามแต่จะเลือกฟัง แล้วคัดลอกจดจำไว้ มาเรียนด้วย
หนังสือที่อยู่ในที่ของตัวเอง สกูเลมกัในเมืองนี้มีประมาณสองพันคน
แบ่งเป็นคณะต่าง ๆ เครื่องหมายสำหรับคณะนั้นใช้หมวก สีขาว
สีแดง สีเหลืองเป็นต้น มีการเล่นต่าง ๆ ซึ่งปรู้มกันด้วยไม่ใช่ยู่
อื่นมิให้กินเหล้าเป็นพื้น มีแกลงตามพื้นตาม ซึ่งอาจจะต้องเล่น
เป็นถ่านควิกละสองครั้ง ถ้าใครมีบาดแผลยิ่งมากยิ่งเก่ง ที่นี้ไม่ได้
มีกำหนดว่าต้องอยู่เพียงอายุเท่าใด จะอยู่ไปเท่าไร ๆ จนอายุ ๓๐ ปีก็
การที่ต้องโทษนั้น ก็เรื่องซ่มเห่งแฉะกระในกลางถนนเป็นพื้นด้วย
คนหนุ่ม ๆ คนองพานจะกระกระ แต่ถ้าทำความผิดถึงเป็นโทษอาญา
ยูนิเวอร์ซิตีต้องส่งศาล

ในเวลาจำวันนี้เป็นวันแห่ไถ่งานประจำปี ได้เห็นเป็นได้
กับเรารธรรมดา แต่ไม่ใช่มาแห่หมดหงสองพัน บอกกำหนดเกณฑ์
ไปตามหมู่ของนักเรียน แล้วเขาก็เกณฑ์กันเอาพวกที่มาใหม่ ๆ แล
พวกที่เลว ๆ หน่อยมาแห่ มีธงประจำกองแลประจำหมวด มีแตรเป่า
ได้เดินเป็นสองแถว แห่ขึ้นไปบนเขา แล้วไปหยดร้องเพลงที่มอ-
นยูเมนต์บีศมาก แล้วเดินกลับลงมาไปตามถนน จนถึงนำยูนิเวอร์ซิตี
ไปแรกเตอของยูนิเวอร์ซิตีรับอยู่ที่นั่น พอถึงที่นั่นก็ทั้งได้เป็นสีกอง
แล้วเอาดาบที่ตีพ่ายไปด้วยนั้นประกันร้องเพลง เป็นเสร็จการแห่
เท่านั้น ยูนิเวอร์ซิตีเช่นนี้มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่สูกอมเปอโรไปก็ต้อง
เข้า ผู้มีบรรดาศักดิ์มาแต่ก่อน ๆ ก็เป็นพวกยูนิเวอร์ซิตีทั้งนั้น และมี

หลายแห่งด้วยกัน ไม่ใช่แต่ที่นี้แห่งเดียว ที่นี้เป็นยูนิเวอร์ซิตีโบราณที่สุด ก่อนที่อื่น ๆ ในคอนติเนนตนี้

ยูนิเวอร์ซิตีแล้วกลับมาขึ้นเข้ากลางวัน แล้วขึ้นรถโมเตออร์ไปเมืองมันไฮม์ ซึ่งอยู่ไม่สู้ไกลจากเมืองนั้นนัก เป็นเมืองที่ได้ย้ายเมืองหลวงปะลาตินेटไปตั้ง ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งอยู่ริมแม่น้ำไรน์เวลานี้ กำลังมีการเอกสทิบิเซน แกรนด์ตุ๊กแลแกรนด์ชเชสไปอยู่ที่นั่น การเอกสทิบิเซนนี้ได้จัดทำขึ้นเป็นการฉลองที่ได้สร้างเมืองครบสามร้อยปี เมืองนั้นมีจำนวนคนแสนสี่หมื่น อยู่ใกล้ร่วมแม่น้ำเนกกาบกับแม่น้ำไรน์ เดียวนี้เป็นเมืองท่าค้าขายใหญ่ ตามที่แกรนด์ตุ๊กรับสั่งว่าเป็นที่ ๓ ในเมืองทั้งปวงแถบแม่น้ำไรน์ ในห้าสิบปีนี้เจริญเร็วมาก เหตุด้วยเกิดกัมปนีเคินเรือในแม่น้ำไรน์รับสินค้าเข้าออกแลมีโรงเครื่องจักรทำการต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิชาเกิดขึ้นใหม่ในที่นั้นมาก

เดิมทราบว่แกรนด์ตุ๊กจะกลับในวันที่ ๕ นั้น จึงนึกว่าคอดไปเที่ยวเล่นจากไฮเตลแบ็กทางไม่ไกลเท่าใด ความคิดอันนี้ ฟอนฮอฟเฟนชัน กรมวัง มารูข่าวไปจากที่บาเดนบาเดน เอาความไปทูลแกรนด์ตุ๊กแล้วมีโทรเลขไปที่บาเดนบาเดน ว่าแกรนด์ตุ๊กมีรับสั่งเป็นข้อสำคัญให้มาเฝ้า จะคอยอยู่ที่เมืองคาลสรูห์ ครั้นไปถึงคาลสรูห์พบมากอยอยู่แลขึ้นรถไปด้วย บอกว่าแกรนด์ตุ๊กมีรับสั่งให้เชิญไปเสวยน้ำชาที่กาเซอลพระราชวัง เวลาบ่าย ๕ โมงจะมีรถหลวงไปรับที่เอกสทิบิเซนและไร ๆ ยี่ถยาวต่าง ๆ ตกลงเปนให้แก่ไปในด้วยรถ ถึงไฮเตลแบ็กแกเลสล่องหน้าไปรับอยู่มันไฮม์ ครั้นวันนี้ไปด้วยโมเตออร์กับบริพัตรรังสิต อรุพงษ์ ตรี สิทธิ พระยาบุรุษ ทางตั้งแต่ไฮเตลแบ็กไป

มันไธร์ เกือบจะเป็นบ้านเต็มตลอดไปออกทุ่งอยู่เมื่อจวนจะถึงมันไธร์
 เอกสทิปิเซนนั้นได้ตั้งอยู่กลางเมือง มีหอสูงของเดิมอยู่กลาง แล้วทำ
 เป็นสวหรรอบ แต่งปลูกไม้สี มีปีกเชอเกลรทำขึ้นใหม่ ใช้ศิลามาก
 กระโถกลางทำด้วยศิลาแท่งใหญ่ ๆ ที่จริงงามดีแต่แลดูอ่อน ๆ หนัก ๆ
 รูปพรรณสัณฐานนั้นก็เปนสามขา ตั้งทั้งรูปหล่อรูปศิลาแลงรูปภาพ มี
 มีรูปหล่อที่ดี ๆ พอกุได้อยู่บ้าง แต่รูปภาพนั้นเต็มที ที่เป็นรูปเขียน
 อย่างเก่าอยู่ไม่เท่าใด นอกนั้นเป็นอย่างโมเดอน ซึ่งเหลือที่จะเล่าว่า
 รูปอะไร เป็นอย่างไร มันหนักขึ้นไปกว่าเมืองเวนิส บางแผ่นหน้ายา
 เหมือนรูปหอยแครงหยอดเกาะ ๆ กันไปเป็นรูปพร้า ๆ บางแห่ง
 เหมือนเอาเส้นแมกกาโรนีย้อมสีแดงสีเขียวสีเหลืองกองไว้ตามแต่จะนึก
 ว่ารูปอะไร ยังมีอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นดินสอดำเส้นเดียวลากเหมือนกัน
 กับเด็กเด็กมันเขียนเล่นที่เมรุญาติศาลาวัด สับเขกต์ที่จะเขียนนั้นคงจะ
 หาให้น่าเกลียดที่สุดตามที่หาได้ ฤๅเกล้งเขียนให้มันบ้า ๆ เช่นกับ
 ถ้าจะเขียนรูปผู้หญิง คงจะหาที่หน้าเสยะพื้นเขียนตาลึกท้องคอด
 คล้าย ๆ กับเขียนเปรตหลังโบสถ์ ถึงเขียนสีก็เลือกเอาสับเขกต์ที่เลว
 ที่สุดที่ไม่ดี เป็นการเก๋ สีก็ใช้สีที่แปรปรว้างาก็ไม่ต้องมี ระบายก็ไม่
 ต้องระบาย บ้ายลงไปเฉย ๆ เส้นก็ไม่ต้องเกิน ทุ ๆ ก็เป็นที่ท้อใจ
 คำที่ว่าอาตานั้น กลายเป็นไม่มีอาตานั้นสักนิดเดียว จะว่าเหมือน
 ก็ไม่เหมือน จะว่างามก็ไม่งาม ถ้าจะเขียนให้เหมือน ก็เลือกเอา
 เหมือนที่อย่างไม่ดีที่สุด คือหมอกมัวมืดควันกระหลบ ถ้าจะแปรก็
 พระอาทิตย์เป็นสีทับทิม สีม่วง ตันไม้สีม่วง พื้นแผ่นดินเปล่า ๆ สีเขียว
 อะไรโสกระโดดต่าง ๆ เช่นนี้ ถ้าไม่ชมฤๅติก็ว่าดูไม่เป็น แต่ได้ลอง

สนทนากับคนธรรมดาที่ไม่ได้อวดดีว่าเป็นช่างดูไม่ได้สักคนเดียว จน
 นึกคิดว่า ถ้าช่างเขาเห็นก็กันไปเสียเช่นนี้หมด นานไปรูปเขียนจ
 หาซื้อไม่ได้ จะกลายเป็นแต่รูปป้ายรูปปารูปปะการูปขีดเท่านั้น อ้าย
 รูปเช่นนี้มีแต่เมื่อมาคราวก่อน ๑๐ ปีมาแล้ว เคียวนี้มากขึ้นกว่า
 ก่อนสักสิบเท่า นี่เกิดเล่นอะไรกันขึ้นเช่นนี้ มาอุ้มใจอยู่อย่างหนึ่ง ที่
 เขียนกันมาก็ถึง ๑๐ ปีแล้ว ปีหนึ่งก็มาก ๆ มันหายไปไหนหมด ไม่
 เห็นใครแขวนที่แห่งใดปะในยตาเลยสักแผ่นเดียว น่าจะขายไม่ได้ จะ
 เขียนมาแขวนสะลองแล้วก็เลยเจ้าของเอากลับไป ได้ยินพูดทวยซ้ำไป
 ว่าเป็นรูปชนิดที่สำหรับแขวนสะลองไม่ใช่แขวนเรือน จึงค้นหา
 กันเหตุว่ามันจะเป็นด้วยอะไร คนถึงได้นิยมมากขึ้น ได้ความว่าเพราะ
 รูปเช่นนี้ได้รางวัลเหรียญทองที่ปารีส คนจึงได้ซื้อเขียนกันขึ้นบ้าง
 จึงนึกคาดใจว่านี่ท่านช่างเขียนครูบาอาจารย์ แกจะเห็นดีกันจริง ๆ ฤ
 จึงได้ให้รางวัลรูปชนิดนี้ คาดว่าแรกที่จะเกิดขึ้น คงมีตาช่างเขียน
 วิเศษอะไรคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงดีแล้ว เขียนแผลงออกไป แต่คงจะ
 ไม่ยับเยินเหมือนอย่างนี้ ของแกล้งดีจริงจึงได้รางวัล ไม่นั้น
 กรรมการผู้ที่มาตัดสินรางวัล จะเห็นรูปดี ๆ มามากคืนในยตา เห็น
 รูปบ้า ๆ มันเข้าที่อยู่มาก แกล้งให้รางวัล ให้แผลงเล่นเช่นนั้น แล้ว
 พุดยกย่องสรรเสริญต่าง ๆ คราวนี้คนก็อยากได้รางวัลขึ้นมา เขียน
 ตาม ท่านผู้ตรวจรางวัลครั้นจะไม่ให้บ้าง ก็ดูจะไม่เป็นช่างแท้ สู้ตา
 คนที่แกล้งให้ไม่ได้ ต้องพยายามหารูปบ้า ๆ ให้รางวัลบ้าง มันจึง
 เลยกระพือกันใหญ่ ช่างที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เขียนยังไม่ทันจะได้ดี ครั้นจะ
 ไปเรียนเขียน ให้มันวิจิตรอย่างเก่าเขียนก็ไม่ไหว เรียนอย่างใหม่

มันง่าย หักสักหน่อยหนึ่งก็ออกได้ จึงได้เกิดขึ้นมารวดเร็วนัก คน
 ที่ชั้นใหม่ ๆ อาจจะอวตว่าเป็นช่าง ตาเป็นนักร้อง คุณแต่أيารูปพรรณ
 อย่างนั้นจินตนาการเข้าก็จะเห็นงามไป ได้จริง ๆ ข้อซึ่งเป็นที่สนใจนั้นอย่าง
 เดียวเมื่อไม่มีใครชวนเรียน ก็มีแต่จะเขียนมาหลอกรกรรมการเอาราง-
 วลเมื่อขายไม่ได้ หนักเข้าบางทีก็จะเลยจิตไปบ้าง บางแผ่นถึงกับนำส่ง
 ไปสยว่าผู้เขียนได้ตั้งใจจะมาล่อกรรมการ เปรสิเคนต์แลไวสเปอร์สิเคนต์
 ของเอกสหิเบินนี้ เป็นพวกที่ชอบบรว ๆ เช่นนี้ทั้งสองคน ชวนให้ดู
 เสมอแก่รูปแผ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นอย่างประอะประอะเช่นนี้ บอกว่าเจ้าของ
 ตายเสียแล้วพ้อออกไม่ได้ หันมาพูดทางหนึ่งว่าไม่สู้น่าเสียตาย แกได้
 ยินเข้าออกจน ๆ เคนอ่อนใจเปล่าไม่เป็นที่น่าดูสักแผ่นเดียว แต่
 ถูกตาหล่อมิติ ๆ ได้กา ๆ ซื่อไว้ แต่ไม่รู้ราคา เลยหมดเวลาเสียไม่ได้
 ตาม ออกจากนั้นเขาพาเดินตามตพานข้ามถนน เข้าไปที่หอสูงกลาง
 ซึ่งเป็นที่สำหรับคนนั่งกินข้าว ลงจากนั้นเดินไปตามในสวน ไปขึ้นรถ
 ที่นอกสวนดอกไม้มี่ ที่สวนนี้ทำเป็นเฟลาเวอโซด้วย คือปลูกไม้ดอก
 เป็นหย่อมเป็นลายต่าง ๆ แต่เวลานั้นไม่สู้งาม ด้วยต้นไม้ที่ปลูกไว้แรก
 ดอกโรยไปเสียเขากำลังเปลี่ยน มีน้ำพุใหญ่ที่ตกหลังลงมาตามลำตบ
 แลยังมีสวนต่าง ๆ มีเล่นเรือโจนตุ้ม เล่นบาลูน แข่งม้า และอะไร
 ต่าง ๆ อีกหลายอย่าง แต่พ้อไม่ได้ไปเห็น พ้อได้เวลาก็นั่งรถไปที่วัง
 ตามที่แกรนด์ดักได้นัดไว้ให้ไปกินน้ำชา แกรนด์ดักผิวพรรณยังดี
 ขี้มเข้มแจ่มใสเหมือนแต่ก่อน แต่ดูเหมือนจะปลุกเปลี่ยนลง เว้นแต่
 ใจคอภายในยังเหมือนเดิมไม่มีแปลก แกรนด์ดักเซสเขาว่าไม่สู้ทรง
 สมายแท้ แต่แกลังทำสบายไม่ได้หือแท้เลย คุณยังแข็งแรงอยู่มาก พูด

ถึงเรื่องเมืองมันไฮม์แลวิชาที่พบใหม่ว่าเรื่อยทีเดียว แอริติทาร์แกรนค์
 ดูก็นั้น รูปร่างใหญ่กว่าแกรนค์ดึก แต่ตาเสีย สวมแว่นน้ำเงินหนา
 แอริติทาร์แกรนค์ดักซ์เซสรูปร่างใหญ่แสงามสมกัน แต่ไม่มีลูก แกรนค์
 ดึกอายุ ๘๐ แล้ว ถือไม้เท้าทั้งแท่งเต็มยศ แกรนค์ดักซ์เซสอายุ ๖๘
 แอริติทาร์แกรนค์ดึกอายุ ๕๐ พวกมหาตเล็กยกขนมน้ำชาแซนควิช
 มาเลี้ยงที่ละสิ่งสองสิ่งเรื่อยไม่หยุด เห็นว่าท่านเหนื่อยแล้วทั้งสององค์
 ขยับจะลาหลับก็ไม่ยอม บอกว่าไม่เหนื่อย สองวันก่อนนั้นเหนื่อยมาก
 กว่าหนาวเต็มทีที่ไม่มีพระอาทิตย์ ต้องออกไปนั่งดูอิลลุมมิเนชั่นน้ำพุเป็น
 สีต่าง ๆ เวลาตึกเต็มทนทีเดียว วันนั้นแดดออกได้นั่งอุ่นสบาย จนอีก
 สัก ๑๐ นาทีจะย่ำค่ำ แล้วพ่อจึงได้ทูลลาอีกยังไม่เป็นที่ตกลง พาให้
 เทียวดูห้องในวันนั้น วังนี้สร้างได้ ๒๐๐ ปีแล้ว เป็นตึกยาวมีชายัน
 ออกไปสองข้างเป็นสามเหลี่ยม เจาะอยู่ตรงถนนใหญ่ มีรูปเอมเปอ-
 เรอวิลเลียมที่ ๑ อยู่ตรงหน้าวัง แลน้ำพุสองข้าง ข้างในมีห้องโถงแล
 ห้องที่เลี้ยงใหญ่ เพดานเขียนงาม พาออกไปเยี่ยมที่ซลาห้อยบัลคอน
 ที่ศูนย์กลางวังตรงถนนพวกราษฎรพากันโบกผ้าให้ร้อง คุเปนที่นิยม
 รักใคร่มาก เวลาที่จะกลับมา พ่อได้ลาแลห้ามไม่ให้ลงมาส่งทุก ๆ ห้อง
 ไม่พั่งขึ้นลงมาจนได้ แกรนค์ดักซ์เซสหยุดเพียงต้นบันได พ่อหมายจะ
 ให้แกรนค์ดึกหยุดที่นั่นบ้างให้ได้ รีบสาวตึนเดินลงกระโตะมา นึกว่าคง
 จะตามไม่ทันเพราะปลุกเปลี่ยนอยู่แล้ว ลงมาได้ครึ่งกระโตะเหลือวหลัง
 คุที่ไหนเรียกคนไปเข้าปีกตามลงมาจนได้ ต้องลากันที่จะขึ้นรถอีกครั้ง
 หนึ่ง กลับไปโซเทลเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวขึ้นรถโมเตอคาร์ขับเคลื่อนออกได้ก็
 เทียวเรื่อยทีเดียว

ที่เมืองนี้ติดกันกับเมืองเยอรมันอื่น ๆ ซึ่งเป็นเมืองเก่า ๆ ถนนแคบเลแคด ที่นี้ตัดถนนตรง ๆ เป็นตาตาราง แต่ไม่ต้องซื้อถนน นับเป็นถนนหนึ่งสองสามสี่อย่างอเมริกา มีตึกที่ทำคราวเดียวกันยาว ๆ มากไม่ใคร่จะเป็นกระท่อนกระแท่น เวลาที่ออกจากโฮเทลย่ำค่ำครึ่งเสียแล้ว จะไปให้รอบไม่ได้ จึงมุ่งหน้าไปดูแม่น้ำไรน์ ที่ริมแม่น้ำนี้ เป็นที่ร่มแลเห็นปรากฏเห็นจะน่าทึ่งม ต่ำกว่าที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นอันมาก ช้าก่อนทำนบดินเป็นคันยาวตลอด ห้างแม่น้ำบ้างใกล้แม่น้ำบ้าง นอกคันออกมา ไม่มีบ้านเรือนเป็นหมู่ตั้นไม้ มีถนนผ่านไปโน่น หมู่ไม้นั้น บางทีถนนนั้นก็เลียบไปจนใกล้ที่เป็นรอยพันดินเหวอะหวะ ตรงข้ามฟากแม่น้ำไปเป็นเขตรแดนบาเวเรีย มีโรงจักรเรียงแน่นไปทั้งนั้น ที่ตรงข้ามฟากนั้น คือโรงทำสี ซึ่งเป็นสีทำด้วยเคมีสตรีเช่น สีสวรรค์ ผู้ที่ไปด้วยกันไม่มีใครรู้จักทางสักคน แล่นคือไปเฉย ๆ พอสุดทางริมแม่น้ำอย่างไรมันป้ายขึ้นไปบนคันกันน้ำ ไม่ทันรู้สึก ยิ่งไปอีก ยิ่งแคบเข้า จนเฉพาะจุดลัดรอด พอเห็นว่าจะไปอีกไม่ได้ก็พอลังโรงโปลิศ มีป้ายห้ามไม่ให้ไปทางนั้น แต่เราหลุดเข้าไปเสียจนถึงที่สุดจะออกจากทางนั้น เพราะเขาได้เขียนป้ายไว้ทั้งสองข้าง แต่ก็ดี มันไม่จับฉขาดห้ามเป็นแต่บ่นหมุบหมับนิดหน่อยแล้ว ปล่อยให้เราเลี้ยวออกถนนไป ถนนที่เราเลี้ยวออกไปนั้น ห้างเมืองจนแลเห็นดิบ ๆ หลุดออกไปกลางทุ่งเลยหาทางกลับ ต้องถามเขาตะไป กลับถึงโฮเทลแบ็กยังไม่ถึงสองทุ่ม แต่รถหลังหายไป นึกกันเสียกลุ้มว่า จะถูกจับฉขาดเสียอย่างหนึ่งอย่าง

โต เสียงอะไรก็กังวมาก็คอยดู แต่ที่ไหนเขามาถึงสองทุ่มเศษ ยางแตก
ต้องรอรอยู่ ๔๐ นาทีเท่านั้น

คืนที่ ๗๒

วันพฤหัสบดีที่ ๖ มิถุนายน

วันนี้กำหนดว่าจะไปขึ้นเขา มีรถไฟขึ้นแลมีหอคอยที่ขึ้นไปดูวิว
เห็นได้ไกล แต่ฝนตกเรื่อยมาไม่หยุดตั้งแต่เช้า มีทกหลุ่ม ถึงโดยจะขึ้น
ไปก็จะไม่เห็นอะไร แลเรื่องเสียงกลางวันนั้นประมุขกันอยู่ เติมแม่
จะเสียงกลางวันบนเขา เจ้าหญิงไวมาร์มาประมุขให้ไปกินที่บ้าน ตก
ลงใจว่าจะไปกินบนเขาบ่วยการเปล้า ๆ เพราะการขึ้นเขาก็ไม่ช้าเท่าใด
จะได้กลับ จึงได้บอกเลิกทางแม่ รับทางเจ้าหญิงไวมาร์ไว้ เมื่อเลิก
ขึ้นเขาเข้าไปด้วยอีกเช่นนี้ เวลาเช้าเรามีมากตลอดจนเที่ยงครึ่ง ตก
ลงเป็นจับตัววังสิตมา ไปเที่ยวซื้อของเล่น อ้ายร้านที่สำหรับซื้อของ
เล่นของพวกเจ้านายเหล่านี้เขามี ขาयरูปภาพแลเครื่องแก้วเครื่องถ้วย
เรียกเอารถมาไป พอถึงแถวร้านก็ลงเดิน แวะสองร้านฤสามร้านก็
พอหมดเวลา ฝนตกเรื่อยไม่หยุด กลับมาเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวแล้วขึ้น
รถโมเตอคาร์ไปบ้านเจ้าไวมาร์ มีคนแปลกหน้าสามสี่คนเท่านั้น นอก
นั้นก็คนเดิมที่รู้จักกันแล้ว พวกเรามีอรุพงษ์ไปด้วยอีก พ่อลีมเล่าถึง
เรื่องเขาอยากให้อรุพงษ์ไปหาแต่เวลานี้ จึงตกลงกันเวลา ๕ โมง ให้
สิทธิ์พาไปสองคนเท่านั้น บ่นใหญ่ ร้องว่าลูก เพราะเหตุที่ต้องถูกพูด
อังกฤษอายบ้วนเปียน ที่แท้ถูกทุกที เมื่อคืนวันแรกก็ถูก เช้าวันนี้
ก็ถูก กลางวันวันนี้ยังซ้ำถูกอีก เจ้าหญิงรักแค้นว่าเหมือนผู้หญิง

นำเอนดู แกมีเจ้าหลุยส์เมืองสเปนที่สำหรับเล่นอยู่คนหนึ่ง ที่แท้อายุก็ ๑๘ ปีแล้ว แต่ยังเป็นเด็ก ๆ รูปร่างเล็กยังอยู่ในโรงเรียน ใคร ๆ ก็ชอบล้อชอบเล่น ตัวเจ้าเองนั้นก็ชอบล้อคนอื่นไม่มีใครถือ เจ้าคนนี้เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าแผ่นดินสเปนเที่ยวทางข้างแม่ แต่ถึงทางข้างพ่อเขาก็เป็นเชื้อวงศ์เดียวกัน

เจ้าหญิงโซฟายลูกสาวนั้น แกกว่าเจ้าสเปนปีหนึ่งเป็นช่างเขียนได้เขียนรูปหลายอย่าง ให้พ่อสองรูปด้วยกัน รูปหนึ่งเขียนจากบนเขาแสดงมาข้างล่าง อีกรูปหนึ่งทอกไม้ เป็นคนที่อย่างเรียบร้อยดี

เจ้าหญิงแม่นั้นเป็นชาวอิชเมเบิกบูตึงเยน วอชเตอสแบค เป็นคนอัชฌาไศรยเรียบร้อยดีข้างต้อนรับแขก พ่อส่งใบชาที่พ่อกินไปให้ เลยเอามาเลี้ยง เพราะเจ้าชายแกมารู้ว่ากินกาแฟไม่ได้ พ่อรู้สึกสบายขึ้นมาก เพราะได้กินน้ำชาเราไทย ๆ กินเข้าแล้วถ่ายรูปหมู่ เขาได้เรียกเจ้าช่างถ่ายรูปที่วังถ่ายอยู่เมื่อวานนี้ เป็นผู้มาถ่าย แต่ฝนไม่หยุดเลย ออกไปนั่งกันทั้งกลางฝนตกพรำอยู่เสมอมองจะเปียก ๆ รูปจะดี ๆ ไร้อย่างไรก็ไม่รู้แน่ พอแล้วสำเร็จดีใจวังกันหนีเข้าร่มชาที่เดียวขึ้นไปชั้นบนเลี้ยงน้ำชาแลพูดกันเล่น ถ่ายรูป พ่อถ่ายทั้งครัว แลเจ้าหญิง แกก็ถ่ายพ่อ กำลังพูดกันเพลินอยู่ มีผู้หญิงกับผู้ชายสองคนขึ้นมา ได้ถามว่าเป็นเจ้าเมืองอิชเมเบิก พี่น้องของเจ้าหญิงไวมาркуเหมือนกันอยู่ประเดี๋ยวเดียว แต่เวลาล่วงเข้าไปบ่าย ๒ โมงเกือบครึ่งแล้ว รีบติดลานลา เลยไปโรงพยาบาลโปรเฟสเซอร์โฟลเนอที่เดียว

โรงพยาบาล^๕ ต้องเลี้ยวเข้าทางเล็กไปหน่อยหนึ่ง ขึ้นกระได
แคบ ๆ ไปเข้าห้องที่คนนั่งพักก่อน ห้องนั้นเป็นหลังคากระจก แก้ว^๕
เป็นแถวยาว ๆ เขาได้นำให้รู้จักโปรเฟสเซอร์อีกคนหนึ่ง และได้พบคน
พยาบาลนิส ๓ คน แล้วไปเข้าห้องใดแรกเจอ ซึ่งเป็นห้องเล็กนิดเดียว
ห้องเหล่านั้นเล็ก ๆ ตลอดทั้งแถบ เมื่อสนทนากันแล้ว ก็ได้ลงมือ
ตรวจอาการ

แรกนั้นตรวจในคอ เห็นว่ายังมีเสมหะติดอยู่ในลำคอข้างซ้าย
ซึ่งจะต้องกวาดยาต่อไปอีก จมูกยังไม่ปรกติอยู่ข้างขวาอีกหน่อยหนึ่ง
แต่ก็ดีขึ้นมากแล้ว

ได้แบ่งโลหิตออกตรวจสอบอย่างสอบก้น คืออย่างหนึ่งตรวจ
ด้วยกล้องส่อง อีกอย่างหนึ่งตรวจด้วยหลอด เวลาแบ่งโลหิตออกมา
และเห็น ตาเปล่าก็สังเกตได้ว่าที่ชั้นเรโมนั้นสีจางเป็นชมพูแก่ ๆ คราว^๕
นี้เป็นสีที่เข้ม ผลแห่งการตรวจนั้นได้ความว่าโลหิตดีขึ้น ตามเกณฑ์
ว่าได้ ๗๖ แต่อัตราที่ควรจะเป็นนั้นควรจะเป็นร้อยละเจ็ดสิบเจ็ดโลหิตเป็นสี
ครั้งจึงจะนับว่าดีบริบูรณ์ เพราะฉะนั้นยังไม่พ้นจากที่เรียกว่า เอนิเมีย
บังคับให้ตากแดดแดดให้เดินให้มาก

คราวนี้ตรวจหัวใจ เอาปลอกยางอินเดียวรับเบอสวมนิ้วมือพอ
ปลอกนั้นมีท่อเข้าไปติดกับหูบนเครื่องวัดแล้ว เอาปลอกยางบาง ๆ อัด
เข้าไปในปลอกใหญ่ปิดโลหิตไม่ให้ไหลออกไปที่นิ้วมือ จนสีขาว แล้ว
จึงชักยางบางนั้นออกเสีย ให้โลหิตเดินออกไป เวลาที่โลหิตเดินออก
ไป เครื่องสังเกตในหูนั้นก็เดิน เป็นอันรู้ได้ว่าหัวใจจะบีบโลหิตแรง

ไปห้องไครเรกเตอ เขียนบุเลตั้น แลเปรสคริปชันให้กinyaซึ่งจะบำรุง
โลหิตให้บริบูรณ์ต่อไปอีก

โรงพยาบาลโรจน์ เป็นของยูนิเวอร์ซิตี โพรเฟสเซอร์ไฟลเนอ
เป็นสมภาร ได้เงินจากรัฐบาลปีละหมื่นมากเป็นส่วนตัว ยังส่วนที่
สตูดนต์ต้องเสียประจำปีอีกก็เป็นของโพรเฟสเซอร์ ที่ได้หมื่นหมื่นนั้น
ค่าที่ห้องเล็กเชอ ยังมีช่องที่ไ้รักษาใช้ แต่ไม่ใช่ไปเที่ยวคุใช้ เป็น
แต่รับปลูกษาเรียกเงินจากคนไข้อีกทางหนึ่ง ยังมีโรงพยาบาลของตัว
เองอีกสองโรงรวมเป็นผลประโยชน์ที่แก่ได้ปีหนึ่งอยู่ใน สามแสนมาก
เพราะฉะนั้นแกรนตักต้องการจะเอาไปเป็นหมอลหวงแก่ไม่สมัก ขอ
อยู่ในยูนิเวอร์ซิตีแต่ได้จัดหมอกคนหนึ่งไปอยู่เป็นหมอลหวง แก่เป็นผู้
สำหรับแนะนำ แลเรียกได้ในเวลาต้องการ อย่างเดียวกันกับที่เราได้
ดอกเตอฟิสเตอไปนั่นเอง

ออกจากหมอไฟลเนอ ๔ โมง เห็นมีเวลาพอ เพราะรถไฟ
กำหนดจะออกต่อ ๔ โมง ๕๕ ก็แปลว่า ๕ โมง จึงได้ขึ้นรถโมเตอคาร์
ไปเที่ยวฟากข้างโน้น พอข้ามสะพานก็เจอเขาโบกรธงขาวรถโมเตอคาร์
แข่งมาเลยหยุดดู

การแข่งขันทำนองนี้ ไม่ใช่แข่งว่าใครจะเร็วกว่ากัน แข่งว่าใคร
จะทนกว่ากัน คือกำหนดเสียว่าวันนี้ให้ไปแต่เมื่อนั้นถึงเมื่อนั้น
โรงทางนั้นแล้วก็ไปตาม ๆ กัน ตามแต่ใครจะไปช้าๆเร็ว ถ้ารถ
ใครต้องหยุดแก้ไขอย่างหนึ่งอย่างใดต้องหักคะแนนลง จนกว่าจะถึงที่
กำหนดก็วันก็ตาม แต่ที่จะกำหนดไกลใกล้เท่าใด ได้เห็นรถผ่านมา

เสมอ ๆ รถเราต้องหยุดร่ำไป คนที่มาในรถนั้นหน้าเป็นฝุ่นขาวเหมือน
โนราหมต เล็กก็มี ใหญ่ก็มี ชับคี่ก็มี ชับไม่คี่ก็มี รถเราจอดอยู่ข้าง
ทางดี ๆ หันเข้ามาเสียดเอาหัวไฟฟ้าเบิ่งไปก็ได้ หลวงโสภณแค้นใจ
เค้นอยู่ตัวแข็งทีเดียว จะกลับไปก็ไม่ได้ เพราะทางมันแคบ ถ้าหาก
ว่ากลับยังไม่ทันแล้ว อ้ายรถอื่นมากก็จะโดนโครมทีเดียวเท่านั้น ต้อง
ทนค่อย ๆ กริบไปจนพบทางแยก แลคอยจนรถที่มาส่งบลจิ่งได้กลับ
ครั้นเขากลับรถเรากลายเป็นรถแข่งอีกรถหนึ่ง อ้ายตาโบกรงก็โบกรง
เอะอะ อ้ายคนอยู่ข้างทางก็โห่กริ้วกราว เท่ากันกับรถแข่งมาถึง

มีเรื่องนักปราชญ์คิดเลखรางวัลอย่างหนึ่งซึ่งขึ้นคืออยู่ ควรจะ
เล่าในที่นี้ คือตั้งเอาแรงรถเป็นประมาณ กราวนี้รถไหนที่แรงมากต้อง
คิดหักทอนลงมาหารรถที่กำลังน้อย คิดไปคิดมาลงปลายรางวัลที่ ๑ ได้
แก่อ้ายรถที่มาหลังที่สุด ซึ่งมีแรงม้าแค่ ๖ แรงม้า รถที่มีแรงมาก
ถึง ๑๒๐ แรงม้าก็แพ้ จะว่าคิดผิดก็ไม่ได้ เกิดถูกโดยทางกระบวนการ
แต่ผลมันไหลไปออกเช่นนั้น เรื่องรางวัลรูป คงมีตาผู้ใดผู้หนึ่งแกคึก
ขลุขลุขลุขึ้นมาให้รางวัลบ้า ๆ ก็เลยบ้ากันใหญ่ แต่เหรียญทองมัน
มาก มันจึงไม่เกิดผลลุลลลเหมือนอย่างเช่นรถโมเตอคาร์ ซึ่งแย่งกัน
เป็นที่ ๑ เลยตระกลลลเหรียญทองกันกระพือไปจนกระทั่งรูปเขียนเป็น
เช่นนั้น

มาถึงบาเตนบาเตนเวลลุ่มเศษ พบจรรยาบอกข่าวอื่น ๆ
แล้ว มาขันว่าได้รับหีบมาทางไปรษณีย์หีบหนึ่ง เชื่อเป็นแน่ว่าคงจะ
เป็นรูปตัวอย่างเหรียญ ซึ่งกรมหลวงนริศรส่งมา ครั้นจะรอเข้าไปแล้ว

จะบ่วยการเวลา นี้กว่าคงไม่ผิดอะไร จึงได้เปิดออกดู กลายเป็นน้ำพริก
 เผา อดหัวเราะไม่ได้ ที่เรียกว่าน้ำพริกเผานั้น เป็นโลเบลงจริง ๆ ที่
 แท้ น้ำพริกลาวต่างหาก คือ น้ำพริกที่ทั้งพิธีประชุมกันทำไฟรไม่ได้จับ
 นั้นเอง ชาววันนี้ได้รับหนังสือบางกอกหลายฉบับ เลยทำอะไรไม่เป็น
 แก่นสาร หนังสือที่รับก่อนไปไซเตลแบ็กก็ยังไม่ได้อตอบ หนังสือใหม่
 ก็ประดังมา โทรเลขก็มากหลายฉบับ ทั้งจาก ๆ บางกอกแลในยุโรป
 ตกลงเปนนกกันเสียทีหนึ่ง วันนี้เขียนล่องมาจนกระทั่งวันที่ ๗ ซึ่ง
 เป็นกำหนดปิดเมลล์ จึงขอจบกันเท่านี้

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๒

วันที่ ๑๓

เมืองบาเดนบาเดน

วันศุกร์ที่ ๗ มิถุนายน ร. ศก ๑๒๖

ทูลเจ้าน้อย

วันนี้ไปอาบน้ำและรมตามเคย ได้เดินตลอดไปจนกระทั่งถึงที่อาบน้ำ อากาศยุโรปมันพิศมัยก็ถือเต็มที ที่เรือนนี้เขาไม่ได้คิดเตรียมสำหรับจะหนาวในเดียนยูน เดือนเมษายนแล้วเดียนยูนกลับหนาว เวลาณกำลังหนาวมากเท่า ๆ กันกับเมื่อแรกไปถึงชั้นโรมัน บัตรเบ็ดดามีตฝนมาเมื่อไรเป็นหนาวมาเมื่อนั้น ถ้าวันใดมีแดดวันนี้ก็ไม่ไกรหนาว กลับกันเร็วเต็มที พวกฝรั่งออกปากทุกคน ว่าเดียนยูนไม่เคยหนาวเท่า นั้น

กลับจากรมคว้นแล้วกินเข้ากลางวันเวลา ๕ โมงเช้า แล้วนั่งให้ช่างเขียนของจรรยาเขียนรูปเป็นชั่วโมงเศษ เหมือนเบือเต็มที ต้องเอากรมสมตไปเขียนหนังสือไปพลาง หนาวจนนั่งไม่ไกรจะลง ต้องลงเดินแกว่ง เร่งเขียนหนังสือรายวันจนกระทั่งบ่าย ๔ โมงเศษจน ๕ โมง เพราะค้างอยู่หลายวัน ต้องไปนั่งตากแดดอยู่ที่ชานริมหน้าต่างจึงทำงานได้ แล้วหยุดลงไปเดินเล่นเสียที เดินก็ออกจะตาม ๆ เคยคือไปทางอ้อม ไม่ไปทางลัด หยุดซื้อดอกไม้เหน็บเสื้อแล้วไปเดินเล่นในบริเวณคอนเวอเซชันเฮาส์ วงไปรอบ ๆ กินน้ำชามิได้กรอกตามเคยเสร็จแล้วเดินกรอกแกรกมาตามถนน จักรตขึ้นไล่ให้มันขับไป

จนพ้นสะพานรถไฟ เลี้ยวลงข้างซ้ายมือริมโรงแกส แล้วไปตามทาง
ในป่าเลียบเขา จนถึงบึงฤๅทเลสาบอย่างเล็ก มีทางเดินเล็ก ๆ น้อย ๆ
สำหรับเที่ยวเล่นนั่งเล่นริมห้วยน้ำนั้น ขึ้นไปขึ้นไปในหมู่บ้านไปแล้วจึง
ไปตกออกท้องทุ่ง มีต้นไม้เป็นหมู่หมู่ละเมาะงามมาก แล้วกลับเลี้ยว
วกลงไปในซอกเขามีป่าแลมีทำเลหญ้า เป็นที่สำหรับเลี้ยงเนื้อแลเห็น
เนื้อนอนจมอยู่ในหญ้ากระตักหู เขาว่าเป็นที่มีเจ้าของมาเลี้ยงไว้
สำหรับยิงในฤดู กราวนี้ทางกลับเลียบขึ้นเขาต่อไปอีก พอถึงสันเขา
ก็เป็นถนนใหญ่ มีที่นั่งริมถนน สำหรับขึ้นไปแลดูเมืองซึ่งตั้งอยู่ใน
ซอกเขางามดี กราวนี้เป็นชาลง วนลงมาพอไม่ให้ทางชันมีวิลลา
ต่าง ๆ เรียงรายมาตลอด ได้ผ่านวิลลากรูซึ่งเคยไปกินเช้าครั้งก่อน
นั้นด้วย ขากลับลงมาสักครึ่งชั่วโมงก็กลับมาถึงที่อยู่ แกรนก็คุกให้มา
บอกให้ที่ตุลครแต่วานนี้สองบอช วันนี้ดูหนังสือพิมพ์ ว่าอิสซา
โคราคันแคน เป็นผู้หญิงชาวอเมริกันจะออกเล่น ได้ฟังแว่ว ๆ ถึง
เรื่องนางคนนี้เป็นที่เลื่องลือ จึงให้บอกที่โรงละครว่าจะไปดู แต่มัว
กินเข้าแลพูดกันเล่นอะไรเหลวอยู่เสีย ไม่ได้ไปจนกระทั่งจวนจะสิ้น
เรื่อง เพราะเขาลงมือสองทุ่ม สักสี่ทุ่มฤๅเท่าไรก็หมด เราไปมาน
หลังที่สุด กำลังปิดฉาก เลยดูโรงละคร โรงนี้กระตักดินาเอ็นดู ที่
จริงไม่สู้กระไรนัก เมืองเราทำได้แท้ ๆ โรงละครดึกคำบรรพ์แต่อยู่
ข้างจะตัน คนดูเป็น ๗ ชั้น แต่มันลึกชั้นกันอยู่ในตัวเสียสามชั้น
ที่เป็นตัวชั้นจริง ๆ สี่ชั้น คนเก็บพอใช้แต่ไม่ใคร่มีใครแต่งตัว เป็ด

๑. ถกรังคำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศวงศวิวัฒน์ เล่นละครไทยอย่างออปร่าฝรั่ง
โรงตั้งที่ในบ้านเก่า อยู่ริมถนนอัษฎางค์ ตอนบ้านหม้อ

จากไม่เห็นมีมาน्हลัง เอาผ้าคล้าย ๆ กับฉนวนกันเตนตวงเข้าไว้
ข้างหลังไม่มีเครื่องโรงอะไรแต่สักอย่างเดียว ออเอสตราทำเพลงมีผู้
หญิงแต่งตัวเสื้อบาง ๆ หลวมโพลกเพลก ไม่สวมถุงเท้ารองเท้า
ออกมากระโดดโลดเต้นทำหน้ามือต่าง ๆ เป็นที่เหมือนเก็บลูกหมาก
รากไม้บ้าง คีตสีตีเบ้าบ้าง เล่นปาอะไรบ้าง ให้วพระบ้าง ไม่เข้า
อกเข้าใจว่าทำอะไรเต้นอยู่แต่คนเดียวไม่มีมากกว่านั้นเลยตั้งแต่ต้น จน
ปลาย เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวต่าง ๆ พวกบาง ๆ หย่อน ๆ ทั้งนั้น
เวลาจะจบก็จบไม่มีมูล บิคม่านลงไปเฉย ๆ รวบรวมใจความมันเหลือ
ที่จะเข้าใจได้อยู่ดังนี้ ก็คือที่ว่าเล่นเรื่องกรีกโบราณตอนใดตอนหนึ่ง
ซึ่งจะเล่าเรื่องก็ได้มีเล่าก็ได้เพราะแก่ไม่ได้ทำตามบทตามเรื่อง แกทำ
ตามทำนองเสียงแลจังหวะของเพลง ที่นึกหน้าตาว่าทำมันเป็นอย่างไร
ไม่ใช่นึกตามแผนที่ตั้งไว้ เช่นเชิดแล้วคงจะเดิน กราวคงจะเต้น
แกนึกของแกอย่างใหม่กว่าหน้าตามันเป็นอย่างไร เช่นกับเต็ก ๆ นึกว่า
สวากขาโตหน้าตามันเป็นคนขาโต ๆ เดินตุบตับ อูซุหน้างอ ๆ ญายะ
หน้าโต ๆ สามี่หน้าดำ ๆ เช่นนี้ยานี้แกนึกเช่นนั้นเหมือนกัน แก
นึกว่าเพลงนี้หน้าตาเช่นนั้นก็ทำเช่นนั้น แต่เลียนอย่างนึกในใจว่าคน
กรีกครั้งโบราณตามที่กล่าวไว้ในหนังสือนั้นเป็นอย่างไร ชอบเล่น
เต้นรำโลดโผนในกลางแจ้ง อันเป็นเหตุให้เกิดความสุขสำราญแก่
ร่างกาย กว้ยไคยัคแซนเหยียคซาออกแรงทั้งได้อยู่ในกลางแจ้งกลาง
แดด ทำให้โลหิตเดินบริบูรณ์ ข้อซึ่งไม่แต่งตัวให้รัดคิ๊งในที่แห่งใด
แลไม่ใช้ผ้าที่หนานัก ใช้แต่เป็นเสื้อยาว ๆ อย่างพระเยซูใส่ หรือ
เป็นเสื้อผู้หญิงก็ดลกขาดลกแข้งไม่ว่ายังแนบเนื้อลงไปจนเห็น รูป ภาย

โนยั้งคี่ เพราะเห็นรูปมนุษย์เป็นรูปอันงามที่ไม่ควรจะปกคลุมหรือเปลี่ยนแปลงเสีย เท่าที่ไม่ควรจะสวมรองเท้าให้บิปรักเสียรูป ถ้าเวลาเล่นเต้นรำใช้เท้าเปล่า อยู่ปรกติก็จะสวมรองเท้าบาง ๆ เสื้อหลวม ๆ ยายคนนี้เป็นคนมีผิว แลคิตทั้งโรงเรียนฝึกหัดเด็กผู้หญิงให้รู้ภาษาคนตรีอย่างเช่นที่แกล็นไกใส่ใจเห็น โลกเล่นเต้นรำให้ถูกกับสำเนียงของเพลง เมื่อดู ๆ ไปไม่มีอะไรนอกจากที่จะลงท้ายเห็นว่าบ้า เว้นแต่ไม่ใช่บ้า เพราะบ้าแล้วคงจะเปลี่ยนเป็นขณะ นี่แกลไม่เป็นอย่างนั้น แกลเข้าใจของแกลได้เสมอ ผู้ซึ่งได้เคยพบปะถึงไคกินเข้าด้วยกับแกลกล่าวว่าบ้านิต ๆ แต่ไม่ใช่บ้าพราพรูฟุงส์ตัน เป็นบ้าอย่างหัวเขว ๆ คนที่ดูด้วยกันโดยมากคงจะเห็นต่างกัน ตั้งแต่เห็นเข้าก็คิดว่ายายนี้บ้า ทำอะไรก็ไม่รู้ ไม่สนุก ไปจนกระทั่งถึงว่าก็ชอบกลที่อยู่หรรอก ได้ส่งบทกลอนเข้ามาให้ ซึ่งแรกทำให้เข้าใจว่าจะร้องตามนั้นก็เปล่า ไม่ร้อง ซ้ำไม่เกี่ยวกับบทกลอนนั้น เป็นแจกแถมพกล่นเฉย ๆ มีอีกแผ่นหนึ่งที่เป็นที่ว่าโปรแกรมมีเรื่องคนนั้นคนนั้นมาก ๆ คน ก็มี เช่น กับทหารทั้งกองออก ชาวบ้านออกมาเต้นรำ ดูเหมือนอย่างตัวละครสักห้าสิบหกสิบคน แต่เปล่าไม่มีใคร ยายนั่นคนเดียวเท่านั้นออกมาทำคนโน้นบ้างคนนั้นบ้าง ผู้เต็มทีจบ

ตั้งแต่มาจากซันเรโมแล้วไม่ได้ข่าวพิณเลย ฟังได้วันนี้ บอกว่าตั้งแต่พอออกจากซันเรโมแล้วได้วันหนึ่งก็ออกตาม ไปอยู่เลกโคโม ๑๕ วัน วันแรกต่อมาก็มีฝน ไม่มีฝนก็มีคิมัว เลยไม่ได้ไปไหนทั้ง ๑๕ วัน ออกจากนั้นไปเทริตต์ จะขึ้นไปอยู่โคกกล้วยหนาว และจะ

จู่" ก็อ่านจะอยู่เทริเทรต์ แต่คุณยายคำที่พูดนั้นไม่มีความยินดีฤาสนุก
รื่นเริงอย่างไรเลย คุณเป็นแต่เหี่ยวแห้งใจเหนื่อยหน่ายในความเปนอยู่
พื่อนักวิตกเปนอันมาก กลัวจะไม่มีคุณอะไร ไปไหนจะเอาไปค้ำยัน
ก็ทนไม่ไหว อยู่คนเดียวก็เปลี่ยว อยู่หนึ่ง ๆ ไม่ใคร่เที่ยวใคร่เตรไป
ข้างไหน มั่นก็ชวนให้เปลี่ยววังเวงใจ หมอก็ไม่จับเอาใครเปนเจ้าของ
ว่าจะเกินตามทางไหน มีแต่คาหมออังกฤษที่อียิปต์ซึ่งแนะนำอย่าง
กว้างว่าให้ค่อย ๆ คลานขึ้นไป ตามร้านถึงไหนไปที่นั่น จนกว่าจะ
ถึงเมืองอังกฤษจึงจะบอกต่อไปว่าจะทำอะไร ไปตรงกับความจริง
ของเหตุที่ว่าฤดูในยุโรปปีนี้แปลกมาก ไม่ใคร่จะร้อน กว่าจะคลาน
ตามหนาวขึ้นไปพอถึงเมืองอังกฤษก็จะหนาว จะไล่ให้กลับไปนอนดู
ฟ้าอยู่อียิปต์อีกไม่มีเวลากลับบ้าน ใจแถมอึดแอ่เสียอย่างนี้ พ่อจะมี
หนังสือไปให้หาหมอที่เมืองสวิตเซอร์แลนด์ให้เป็นหลักฐานขึ้น

ที่บนเรือนนี้หนาวจริง ๆ เฉาะก้านข้างสวน กลางคืนปรอด
ถึง ๕๖,๕๔ ถ้าฝนไม่ตก อย่างดีก็ ๕๘ ในห้องกลางวันเวลาเที่ยงปรอด
๖๐ ถ้วน ส่วนคานข้างริมถนนเขาอุ่น เปิดหน้าต่างก็ได้ หนาวจน
ห้อยตีนลงไปเกือบไม่ใคร่ได้ ปวดข้อตีนเดินไม่ใคร่ถนัด เรือนไม่
สบายเลย

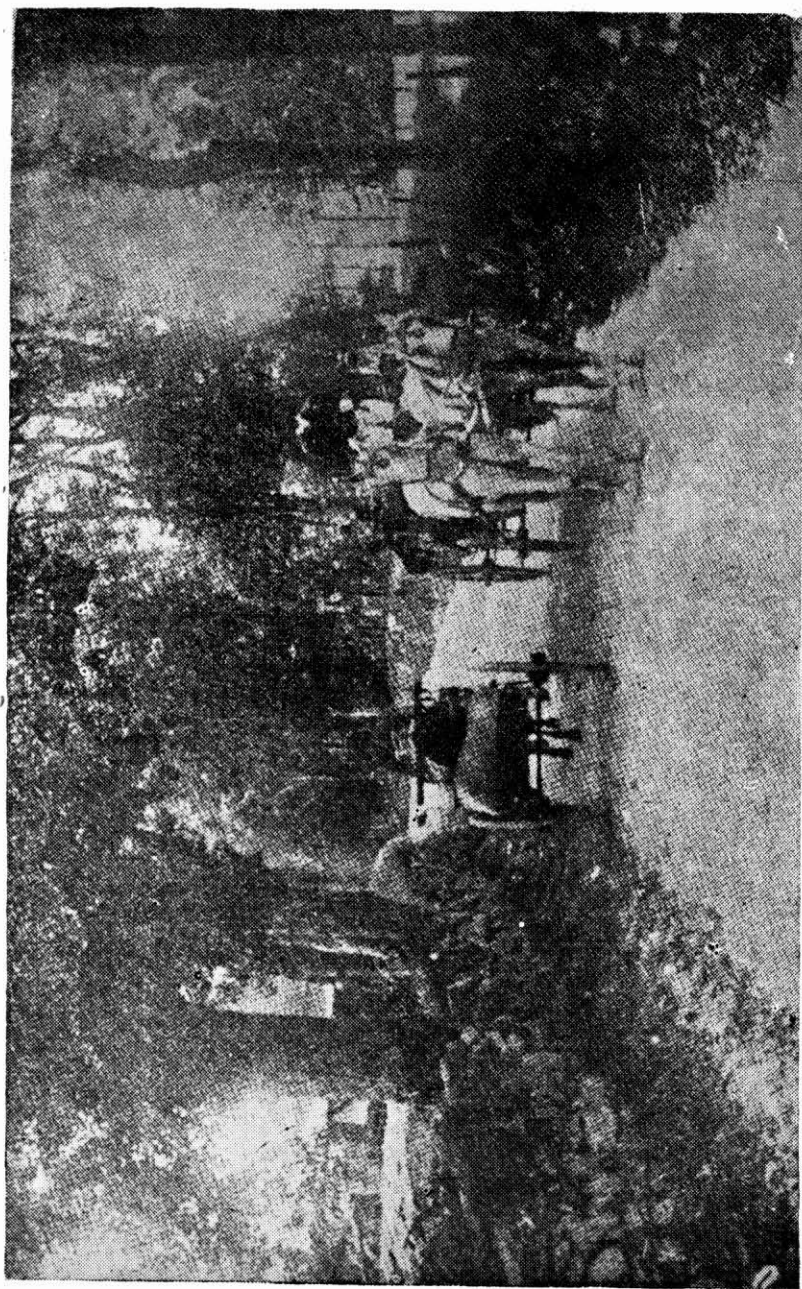
คนที่ ๗๔

วันเสาร์ที่ ๘ มิถุนายน

เวลาเข้าไปอาบน้ำตามเคย แต่วันนี้ตื่นสายจนสามโมง เลย

๑ จู่เป็นคำแผลง หมายความว่าเหมือนกับถูกปล่อย ถูกถักไว้แต่คนเดียว

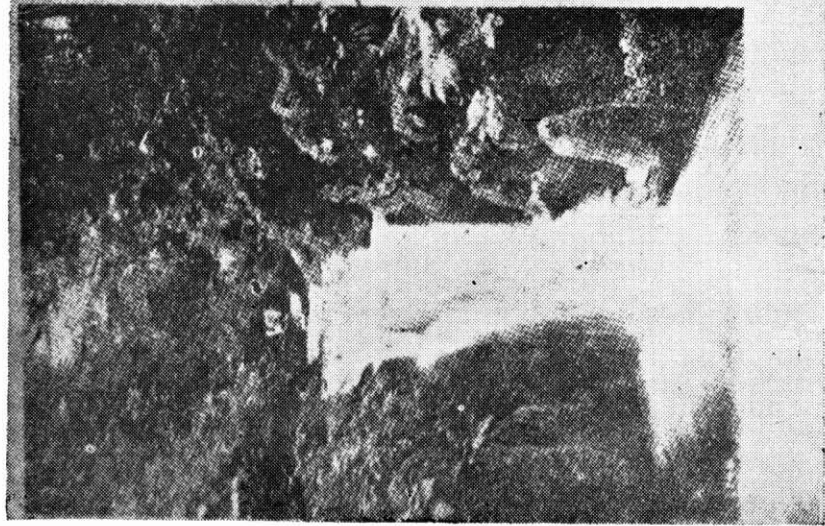
โถ้งเต้งใหญ่ กลับจนเที่ยง พอมาถึงก็แบ่งตัวให้ซุมน์ถ่ายรูป ได้กิน
 เข้าเป็นบ่ายโมงหนึ่งแล้วยังต้องมานั่งให้เขียน เบื่อเต็มที่ รอคิวที่ได้
 ให้กรมสมมตเขียนหนังสือไปพลาง เลยเป็นเวลาเบื่อกอฟฟิศ จน
 บ่าย ๔ โมงจึงได้เลิก บ่ายเกือบ ๕ โมงจึงได้ไปเที่ยว ที่จริงหมาย
 ว่าจะไปค่ายรถโมเตอที่เขารับจ้าง แต่เดินพลางถ่ายรูปพลาง เพราะ
 นึกว่าคงไม่ทันแล้ว ไปสืบถามเขาว่าทางใกล้ไกลเท่าใด นโยบายที่เขา
 ตามกำกับอยู่บอกว่าทั้งไปทั้งมาครึ่งชั่วโมง เห็นว่าพอจะไปได้ จึงเข้า
 รถเขาไป ทางที่ไปนั้น เมื่อพ้นจากสวนแล้วถึงสนามที่สำหรับเขา
 เล่นเกมต่าง ๆ มีลอนเทนนิสเป็นต้น ที่นี้มีลำธารน้ำตกมาแต่เขา
 เรียกว่าน้ำโฮส ตามชื่อปากช่องที่สเทชั่นเมื่อจะมาถึงบาเคนบาเคน
 น้ำโฮสเป็นแต่ชั่วลำธาร ข้างบนแคบเล็ก ข้างล่างกว้างออกหน่อยหนึ่ง
 เขาก่อเขื่อนเสียทั้งสองข้าง ท้องธารชนิดลากก้อนกลม ๆ ขึ้นเสียหมด
 เลียบศิลาก้อนนี้เป็นพื้นลำธารราบตลอดตกเป็นคัน ๆ ทางที่สูงที่ต่ำ
 ให้สายน้ำแผ่ออกเต็มลำคลอง แต่ต้นสักก็บดเคี้ยวเท่านั้น ต่อเวลาฝน
 ตกมากน้ำจึงค่อยมากขึ้น แต่ชุน ลำโฮสนี้ผ่านมาในระหว่างกลางสวน
 แลกลางเมืองบาเคนบาเคน ตอนตรงข้ามกับสวนเป็นโฮเทลทั้งปวง มี
 โฮเทลสเตฟานนี ซึ่งเป็นที่มาอยู่ ตั้งอยู่ในระหว่างกลางโฮเทลทั้งปวง
 เมื่อพ้นสวนขึ้นไปแล้วเป็นสนามที่สำหรับเล่น พ้นสนามขึ้นไปทางบัด
 ลงมาใกล้ลำน้ำโฮส ฟากข้างที่เป็นโฮเทลนั้นกลายเป็นวิลลาต่าง ๆ
 ตลอดถนน ในตอนสวนมีถนนใหญ่สามสายเรียงกัน สายกลางเป็น
 ถนนรถสองข้างเป็นทางคนเดิน ครั้นเมื่อพ้นสวนไปแล้ว ถนนเป็นหก

รูปพระที่นั่งมณฑลบาเตน

สายติดกัน สายริมข้างน้ำโอสเป็นทางไปสิเกอล ถัดเข้ามาเป็นทางรด
 ในทางรตนนั้น แบ่งเป็นทางม้ากว้างประมาณสามศอก แล้วจึงปลูก
 กันไม้รายกัน นอกกันไม้เป็นทางคนเดิน นอกทางคนเดินออกไป
 เป็นทางไปสิเกอล นอกทางไปสิเกอลออกไปเป็นทางม้า รวมถนน
 ๖ สายนี้ประมาณกว้างสัก ๑๒ วาๆ ๑๔ วาเท่านั้นเอง เพราะเป็น
 ทางแคบ ๆ ไปหมดถนนเมื่อถึงบ้านอย่างเก่า แล้วเลยขึ้นทางเขา เป็น
 บ้านนอก เลียบไปตามลำธารเป็นพื้น ลำธารเหล่านั้นก็กว้างอยู่ใน ๖
 ศอก ๘ ศอก เป็นลำธารสามัญไม้ได้ตกแก่งอะไร มีบ้านเรือนราษฎร
 คนจนแฉะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ รายขึ้นไป มีที่เลี้ยงฝังโพลงซึ่งนี้จะแฉะ
 คุ้แตกแล้วจะเปลี่ยนเวลา จึงรีบไปขึ้นบนเนินเขาอยู่ข้างสูงสักหน่อย
 หนึ่งจึงถึงที่เลี้ยงปลา มีสระเลี้ยงปลาทองชั้นล่างสระหนึ่ง แล้วจึง
 เลี้ยวขึ้นไปอีกทบหนึ่งก็ถึงสระบนเป็นที่เลี้ยงปลา กล้าย ๆ ที่อังกฤษ
 เรียกเตราคมีสายน้ำตกลงในสระนั้นสองแห่ง แล้วมีเรือนหลังใหญ่ปลูก
 อยู่สูงขึ้นไปอีกสักนิด ในเรือนนั้นคอนหนึ่งเป็นที่สำหรับประสมปลาแล
 เลี้ยงลูกปลา อีกคอนหนึ่งเป็นที่สำหรับไปกินเข้า มีที่นั่งกว้างขวาง
 แลมีครัว ได้เข้าไปดูในท้องประสมปลานั้นก่อน เขาทำเป็นรางด้วยปูน
 สีเมนต์ตั้งบนเสาเหล็ก กว้างประมาณสักศอกเศษ ยาวสัก ๘ ศอกๆ
 ๑๐ ศอก น้ำลึกสัก ๔ นิ้วบ้าง ๖ นิ้วบ้าง เป็นลำดับกันขึ้นไป ๖ ราง
 ที่หัวรางมีกอกน้ำรินอยู่เสมอ ปลาขรางมีท่อน้ำสั้น การประสมปลานี้
 ชอบกลอยู่ได้ความเย็น

เมื่อถึงฤดูที่ปลาจะมีไข่ สังเกตได้ว่าปลาตัวไหนเป็นตัวผู้ปลาตัวไหนเป็นตัวเมียด้วยบวมผิดปกติ เมื่อเห็นว่าไข่ได้ขนาดแล้ว ริกไข่ออกจากปลาตัวเมียตกลงไว้ในกระชอนที่ทำด้วยเหล็กวิลาศปรุ ปลาขนาดใหญ่ ๗ ขวบ มีไข่อย่างมากถึงพัน ถ้าตัวย่อมก็ไข่น้อยลงมา อาจจะริกไข่ปลาตัวเมียสามตัวรวมกันในกระชอนเดียวได้ ถึงจะริกทิ้งไว้ช้าหน่อยก็ไม่เสียหายอะไร ไข่ไข่นั้นยังไม่มีชีวิต คราวนี้ต้องเอาปลาตัวผู้มาริตน้ำนม ถ้าเป็นปลาตัวใหญ่อาจจะริตน้ำนมประมาณตวงเต็มปดกมือสำหรับเย็บผ้า ชันเหมือนครีม แบ่งตกลงไปที่ไข่นั้นพอให้ทั่วถึง แล้วจึงถ่ายไข่นั้นลงในชาม เอานมที่ยังเหลืออยู่ยุ่นั้นละลายน้ำตกลงไปในชามนั้นอีก ทั้งไข่ไว้ประมาณสิบสองนาที่แล้วจึงเอาไข่กลับลงกระชอน ไข่ไว้ในรางที่มีน้ำเปลี่ยนอยู่เสมอแต่ต้องไม่จับต้องเลยในระหว่าง ๑๒ วันต่อไป แรกที่ปลาคือเป็นตัวนั้นล่องได้เดือนหนึ่งแลเห็นเป็นจุดสองจุดในไข่ คือดวงตา แล้วอีกประมาณ ๓ เดือนจึงเป็นตัว เอาหางออกมาจากไข่ก่อนแล้วจึงมีหัว ไข่นั้นติดอยู่ที่ท้อง ต่อ ๔ เดือนจึงจะว่ายกระดุกกระดิก เมื่อยาวกระดุกกระดิกเข้าแล้ว ตัวก็ลุดลงไปทางช่องกระชอน ไปว่ายอยู่ในราง ในเวลาที่ไข่ยังติดท้องอยู่ทราบโดยังไม่ต้องให้อาหารกิน เมื่อหมดไข่แล้วจึงต้องให้อาหาร อาหารนั้นใช้มันสมองแลม้ามสุกฉีกปนกับน้ำนม ทาที่กระชอนวางลงไปในน้ำ ปลานั้นมากินเอง ตั้งแต่ช่วงหนึ่งขึ้นไปให้กินแบ่ง เป็นแบ่งชนิดหนึ่งซึ่งทำสำหรับให้ปลากิน แต่ปลาขบไหนดอยู่ตัวกันได้แต่เฉพาะช่วงนั้น ถ้าเอาเล็กปนใหญ่แล้วกินกัน เพราะฉะนั้น

Der Geroldstauer Wasserfall.

๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖
 ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖ ๓๖๖

เขาจึงคัดปลาขนาดอายุต่าง ๆ ไว้เป็นรางวัล การที่เลี้ยงปลาทังแต่ไข่
หลุดแล้วไว้ในอ่างนั้นเป็นเลี้ยงไว้ให้กินดู ถ้าเป็นปลาที่จะเลี้ยงเป็นผล
ประโยชน์ เขาเอาไปลงสระแยกกันหลายสระตามอายุของปลา พิจารณา
ดูตามระยะปี โตไม่สู้เร็วนัก ปลาที่สำหรับกำลังกินอยู่ในสามขวบสี่ขวบ
ปลาที่ผสมเป็นพืชพรรณตั้งแต่ ๗ ขวบไปถึง ๑๐ ขวบ

ยังมีปลาอีกชนิดหนึ่งซึ่งเลี้ยงอยู่ในที่นั้นเหมือนกัน เป็นปลาทอง
หางชีว ปลาชนิดนี้มีไซ้มากถึงหมื่น แต่เป็นปลาที่เลี้ยงไว้ดูเล่นไม่
ใช้ของกิน รูปร่างเร็วกว่าปลาเงินปลาทองเงินเป็นอันมาก

การประสมปลานี้ ไม่ใช่เป็นการของรัฐบาล เป็นของผู้ที่เขา
จัดการนี้ได้ทำขึ้นเอง แต่รัฐบาลช่วยรับซื้อปีละหมื่นหกพันตัว กำหนด
พันธุ์ ๗ ม้าก ซื้อไปปล่อยในน้ำโอส เพื่อจะได้สืบพืชพรรณให้แพร่
หลาย แต่จะปล่อยลงไปในตอนข้างค่ำ ๆ ไม่ได้ ด้วยมีปลาใหญ่
ปลาเช่นนี้ชอบว่ายทวนน้ำอยู่เสมอ ข้างเหนือน้ำต้นไม่มีปลาใหญ่ จึง
ปล่อยปลาเล็กไว้ข้างเหนือน้ำ เมื่อโตขึ้นก็ค่อย ๆ เลื่อนลงไปเองจน
เข้าหมู่พวกปลาใหญ่ได้

ที่เลี้ยงปลานี้มีผู้จัดการอยู่ทั้งครอบครัว มีผู้หญิงเด็กหลายคน
เด็กคนหนึ่งรู้จักประจบ เข้ามาวีงเอืออยู่รอบ ๆ เห็นดอกไม้ที่เสียบ
เสื่อพลัดตกก็หยิบส่ง ประเทียวไปเทียวหาดอกไม้มาให้ อยากจับมือ
แกเป็นกำลัง อายุสักสามขวบๆไม่ถึง นำเอ็นดูจริง ๆ หมายความว่าเคย
กลามจึงได้เทียวประจบคน ส่งทองให้ปอนด์หนึ่ง เปลาไม่รู้สีกว่าอะไร
ก็เล่นเหมือนดอกไม้ เขาชวนให้กินปลา จึงได้ถ่ายรูปเล่นนั่งเล่นอยู่

ที่นาโรงนั้น ได้พูดเล่นกับคนแก่เยอรมันคนหนึ่งอายุ ๗๐ แต่พูด
อังกฤษได้ เป็นชาวเมืองบริเมน แก่ๆอะอะโง่งโง่งสนุกดี การ
ตระเตรียมอยู่ข้างจะช้ากว่าจะพร้อมได้ ต้องไปเลือกปลา แล้วมีเด็ก
สำหรับทำปลาแล้วจึงขึ้นนั่ง เกณฑ์ให้นอนคว่ำกางท้องอ้าปาก แต่
ต้องกินกับเนยหาไม่จะออกเหม็นคาว มีมันสัตว์เป็นผัก จานปลาแต่ง
ถ้วยคอกไม้เสียสรวย มีขนมแต่ส้มมีสามไปไม่เกินกว่านั้น กินอร่อย
แถมมีที กว่าจะแล้วมาได้กินถึงทุ่มหนึ่ง กลับมาถึงวิลลาเป็น ๒ ทุ่ม
แต่อย่าหลงไปว่ามืด ยังมีแดด พอมาถึงก็ต้องกินเข้าอีก

วันนี้เป็นวันที่เขามีกาน เป็นการเรียรายเงินเลี้ยงคนจนที่
คอนเวอเซชเชนลเฮาส์ พอได้รับเชิญ ไปยามครึ่ง เขายังกำลังตื่นรำ
กันอยู่ แมร์เลเลคี่เปรสติดต่อกับทั้งกรรมการรับรองแข็งแรงมาก พา
คนให้รู้จักทั้งผู้หญิงผู้ชาย ในห้องเต้นรำร้อน เพราะคนมาถึง ๗๐๐
ที่เล็กไปกว่าคน ถูกไปนั่งตุนั่งรับแขกอยู่เป็นนานจึงได้ขยับขยายออก
มาข้างนอกได้ ค่อยเย็นขึ้น มาเดินเกาะกะอยู่ข้างนอกจน ๔ ทุ่มจึงได้
ลงมือเล่นออเปอเรตที่ห้องใหญ่ กว่าจะเข้าไปนั่งพร้อมกันได้นาน
เต็มที่ พวกผู้หญิงที่จะเล่นแหวกม่านคู่กันคือ ๆ จนกระทั่งถึงเวลา

เรื่องที่เล่นนั้นมีเจรจาเบิกโรง แล้วจึงมีผู้หญิงออกมาร้องเพลง
ซัดเกือก แชกเจรจาทิดตลก แล้วจึงมีคนหัวล้านที่ว่ามีลูกสาวสิบคน
ออกมาร้องเพลงบ้าง เจรจาบ้าง เกี้ยวนางผู้หญิงคนซัดเกือกนั้น ภาย
หลังสาว ๑๐ คนนั้นจึงได้ออก แต่งตัวเสื้อขาวขลิบแดงถือปืนเดินเป็น

ทหาร แล้วร้องเพลง นางผู้หญิงที่ชักเกื่อนั้นเป็นผู้ที่กลอง มีร้องเพลงเป็นตลก คนที่กลองเป็นต้นบท ผู้หญิง ๑๐ คนนั้นเป็นลูกคู่ ภายหลังมีคนหนุ่มที่เป็นละครเมืองคาสสุร้อออกมาหาคนแก่หัวล้านที่เป็นพ่อผู้หญิงจะขอลูกสาว คนแก่นั้นเรียกลูกสาวออกมาทักสับคน แ่่งตัวต่าง ๆ เป็นชาวสเปนบ้าง ชาวป่าดำที่นี้บ้าง นั่งเรียงกัน ออกเต้นรำที่ละคน มีอาการแปลก ๆ กัน ชาวสเปนเต้นกรับ ที่ลุกขึ้นเจรจาเปล่าก็มี ที่หน้าเป็นกลาล้อผู้ชายก็มี แต่นางผู้หญิงอังกฤษคนหนึ่งร้องช้า ๆ เสียงจ้วเงี้ยววอนอน บ๊ิพาทย์ก็จ้วเงี้ยวลงไปตาม จนเวลาจบเลยหลับอยู่กับเก้าอี้ แล้วตื่น ๔ คน ตาพ่อตาต้นลูกสาวต่าง ๆ กับผู้ที่จะมาเป็นลูกเขย ตบขาตบหลังอย่างแรง ๆ เล่นตลก ลงปลายนางชักเกื่อนั้นมาร้องแล้วว่า คนหนุ่มนั้นเลือกเอาคนชักเกือก แล้วตกลงเป็นเดินเวียนแล้วเอาโต๊ะมาตั้ง ที่ระนาคนละอันเข้าปีพาทย์แล้วเป็นอันเลิก พอเวลา ๒ ยามตรง ยังถูกเกณฑ์ให้ไปกินข้าวเปอซึ่งเขาจัดโต๊ะไว้ต่างหาก ผู้หญิงที่แต่งเป็นชาวสเปน เป็นหลานของยายเปรสิเจนต์ เข้ามาปฏิบัติวัฏฐากแข็งแรงมาก ได้พบกับคนที่เล่นเต้นรำร้องวันนีเกือบทุกคนเป็นผู้ที่ทั้งนั้น การซ้อมอยู่ข้างจะประดักประเดิดมาก ว่าต้องซ้อมกันถึง ๖ วิก เพราะผู้หญิงถึง ๑๑ คน เขาว่าผู้ชายร้อยหนึ่งซ้อมง่ายกว่าผู้หญิง ๑๑ คน เพราะเง้า ๆ งอด ๆ กันง่าย ในห้องเลี้ยงคนเต็มเสียงออกกราวไปทั้งห้อง ของเลี้ยงดี ๆ มาก เขาทำคอกไม้เหน็บเสื้อเป็นกุหลาบทอดังโต๊ะงามดี คือเอาก้านกุหลาบตรง ๆ ฤาไม่ใช่กุหลาบก็ได้ ตั้งขึ้นเป็นลำต้น แล้วผูกดอกกุหลาบแย้มเอาลวดซึ่งขึ้นไว้ไม่ให้ก้านอ่อน ตัดใบแล้วเอาตะกอกพันจักเข้า

เป่นพุ่ม อย่างคอกไม้หัวโล้น สำหรับให้ผู้หญิงเหน็บให้ผู้ชาย แล้ว
แจกโปสการ์ดรูปพวกที่มาร้องรำคนละสองแผ่น พ่อได้ให้เงินช่วยใน
การเรื่องนี้พินมาก เขายังมีเต็นท์รำต่อไปอีกเมื่อเวลาเที่ยงกันแล้ว
ว่ามีผู้หญิงนำเครื่องแต่งตัวไปให้ผู้ชาย ผู้ชายนำไปให้ผู้หญิงแล้วจึง
เต้นรำ ที่จะกวตกันรุ่ง เขาชวนจะให้อยู่ พ่อง่วงนอนงัวเงียเต็มที่ต้อง
ลากลับ แต่เขื่อนั้นยังมาถึงเกือบ ๗ พุ่ม ผู้หญิงที่เป่นเปรสิเตนตั้น
ใจอย่างยิ่งต้อนรับแข็งแรงแปลเรื่องลาวทุกคำทั้งตัวไหนออก ตัวไหน
เต้น ตัวไหนร้อง แกชมว่างามหมด ดีที่สุดทุกตัวพึงเสียเพลินทีเดียว
การเต้นรำตอนหลังที่จะสนุก มีเครื่องอะไรอะไรทำด้วยกระดาษเป่น
กระเช้า เป่นคอกไม้สีหรรษา ออกเป่นกองที่เตรียมไว้น่าโรง ตอนหัวค่ำ
คนเต็มทั้งสนามแต่ตอนสองยามแล้วข้างนอกเงียบ กรีกกรีนอยู่แต่
ข้างใน

คืนที่ ๑๕

วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน

ได้เดินไปดูที่อาบน้ำสำหรับว่าย คุณาเขียวสกปรกไม่น่าอาบ
สระโตสีกเท่าสวนเต่ามีห้องสำหรับผลัดผ้ารอบ ออกจากนั้นไปกินน้ำ
อาบน้ำ แลรมคว้นตามเคย กลับมาเวลา ๕ โมง กินเข้ากลางวัน
วันนี้ได้ตำน้ำพริกจิ้มไข่เจียว อร่อยเพลินเป่นอันมาก แต่พริกที่แช่
น้ำปลามาวันนี้ มหาแหลกเขาไม่เข้าใจ หยิบพริกสำหรับกินกับปลาสุเรา

๑. สระนี้อยู่ในสวนศิลาในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อวานนี้เห็นน้ำปลาทั้งเสียหมด เอาไว้แต่พริกเกลือ ๆ เทียวปอดแปด
ไม่มีอย่างอื่นนอกจากที่จะพาดเคราะห์ ทำอะไรต่าง ๆ แล้วเขียนรูป
เวลาบ่ายกินน้ำชา แล้วไปถ่ายรูปตามในสวน แล้วขึ้นรถโมเตออร์
ให้ติดคิพนำ มั่นว่าจะไปหาน้ำพุอะไรแห่งหนึ่ง ไปทางที่เลี้ยงปลาถึง
ที่วัดทางสี่แพร่ง แยกไปทางขวามือ ขึ้นเขาไปในป่าสน หยุดถ่ายรูป
ป่าแล้วขึ้นไปจนหมดทางที่เรียกเป็นทางเกวียน นึกออกสงสัยเลยแล้วว่า
จะไม่ได้เรื่อง แต่มันยังยืนยั้นแข็งแรงอยู่ขึ้นไปอีก จนถึงที่สูง ๕๐๐
เมตรแล้วก็ยังไม่ได้ เห็นไม่ได้เรื่องจัดการถอยกลับลงมา รถเก่งมา
เสียกลางทางไม่รู้ว่าจะช่วยอะไร เลยมารอดเทียวจนถึงที่วัดสี่แยก พ่อจำ
ทางได้ รับเป็นผู้นำไปดูเลี้ยงตัวผึ้งซึ่งอยากเห็นอยู่แต่วานนี้แล้ว ที่ที่
เลี้ยงนั้นมีคนโรงอยู่สองหลัง ฝากระดานหลังหนึ่ง ตึกหลังหนึ่ง พื้น
แพรกเขียว มีเด็กเล่นอยู่เป่นกอง มีสวนอยู่นิดหนึ่ง เรือนที่เลี้ยงตัวผึ้ง
นี้อยู่ในสวน โดยยาวประมาณสักแปดศอก กว้างสามศอก กั้นฝารอบ
ด้านข้างน่าเป็นช่องเล็ก ๆ สำหรับผึ้งบินเข้าออก มีประตูเปิดเข้าทาง
ด้านหุ้มกลองเป็นห้องที่ตึงหีบๆ เชือกขดสำหรับผึ้งอาไศรยอยู่ศอกหนึ่ง
เป็นทางเข้าออกเดินทำงานสองศอก การที่เลี้ยงผึ้งนั้นทำตั้งเช่นกล่าว
ต่อไปนี้

คือเอาไม้มาต่อเป็นกลอบอย่างลั่นกลองวงเล็กประมาณสักนิ้วกึ่ง
กว้างคืบหนึ่งยาวคืบหนึ่งเป็นสี่เหลี่ยม เอาสีผึ้งซึ่งตีพิมพ์เป็นรูปรวงผึ้ง
แต่อย่างคัน ๆ บาง ๆ บรรจุเข้าไปในกลางกลอบลั่นกลอนั้น แล้วจึง
เอาเข้าในหีบ ตั้งตะเคียงขึ้น ๆ กันออกมา ๒๔ ชิ้น แล้วไปหาตัว

กวันผึ้ง ก็เป็นผึ้งตัวใหญ่กว่าเพื่อนมาปล่อยเข้าไปที่บละทัว กรวณ
 ผึ้งอื่น ๆ ต้องตามมาเองไม่ต้องไปเที่ยวหา มาแวดล้อมนางพระยาผึ้ง
 นั้นแล้วก็ตังกองทำรัง เติมจากช่องสี่ฝั่งที่เหลือไว้ต้น ๆ นั้นให้สูงขึ้นมา
 ในวันเดียวอาจจะทำเต็มรังเสมอกันที่กว้างของดินกลั่นนั้นได้ ถ้าวันข้าง
 หลังกรุกระจากไว้แล้วเอาฝุ่นฝอยยัดจึงปิดฝา เมื่อเวลาจะเปิดฝาแล
 เปิดกระจากเปลี่ยนเอารังออกมานั้น ต้องสูบบุหรี่ ถ้าสูบบุหรี่เข้าไปแล้ว
 ผึ้งไต่กลั่นสันฤทธิ์เดชไม่ทำอะไรเลย ถึงกำหนดก็ไปล้วงเอาดินกลั่น
 ออกมา ดินไหนเต็มก็มาเกาะเอาตัวออกเสีย ตัวที่เกาะออกนั้นก็
 ไปไหนบินเข้าไปหานางพระยาผึ้งในรังเดิมนั้น ในดินกลั่นนั้นเป็นหัว
 น้ำเต็มไปหมด สีน้ำผึ้งปนสีเหลืองแก่เหมือนน้ำผึ้งเรา แต่ข้ม ตัวผึ้ง
 ออกจะเขื่อง ๆ กว่าของเรา เป็นผึ้งโพรงอย่างเช่นทำรังในโพรงไม้
 ไม่ใช่ผึ้งรวง อาหารนั้น ถ้านำร้อนไม่ต้องให้กินอะไร บินไปหากิน
 แล้วกลับมาเอง ถ้านำหนาวซึ่งไม่มีดอกไม้ใช้น้ำตาลฤๅน้ำผึ้งนั้นเอง
 ละลายน้ำให้กิน รังหนึ่ง ๒๔ กลีได้น้ำผึ้งสี่ปอนด์ การที่จะกินน้ำผึ้ง
 นั้นมีเครื่องมือเป็นลู้งเหล็กวิลาด ข้างในเป็นโพรงสามเหลี่ยมพอบรรจุ
 ดินกลีได้สามดินกลี ตั้งตะแคง มีเครื่องมืออยู่ข้างบน หมุนไปน้ำผึ้ง
 ก็กระเด็นออกเกาะตามข้างลู่ เมื่อมากเข้าก็ไหลลงทางช่องที่เป็นพวย
 วิธีกินเช่นนั้นไม่มีผึ้งคิดออกมาเลย การเลี้ยงผึ้งมีฤๅติฤๅทุไมตรี ฤๅทุที่
 ล่วงมาแล้วนั้นว่าไม่ดี เจ้าของโรงดูเป็นคนจนมาก ทุ่งทางเกวเก่าคำคร่า
 เสือปะ แต่มีน้ำใจที่จะเล่าเรื่องราวโดยถ้วนถี่ เสร็จการดูเลี้ยงผึ้งเท่านั้น
 กลับมาเวลา ๒ ห่มเข้านไปแล้ว เลยกินเข้าที่เดียว ไม่ได้แบ่งตัว

วันนี้ได้ให้เหรียญติดกิฟ เข้าคนหนึ่ง บ่ายคนหนึ่ง คนละเหรียญ ค่าที่เอื้อเฟื้อแข็งแรง ให้เขียนหนังสือด้วยกระดาษยาว เหมือนใบลานที่เขาทำขาย เขียนอย่างหนึ่งอย่างใบลาน บอกองค์กาแลสลักหลังด้วยหนังสือขอม เริ่มต้องตั้งต้นให้พระยาสุขุม ฉบับที่ ๓ ถึงกรมตำรวจ อันเป็นผู้สมควรซึ่งจะได้รับ

คืนที่ ๗๖

วันจันทร์ที่ ๑๐ มิถุนายน

เวลาเช้าวันอาบน้ำ ไปที่ริม หนึ่งอยู่ชั่วโมงหนึ่งตามเคย แล้วขึ้นรถโมเตออร์จากที่นั่นไปสตาสบิก มีบริพัตร อรุพงษ์ ตึก หม่อม นเรนทร์ หมอผีสเทอ ไปด้วย ออกจะต้องกล่าๆ ทางหน้อย รถหลังไปหลงแยกกันไปคนละทาง แต่เขาขับเร็ว กลับไปถึงก่อนรถเราที่แท่ทางที่ไปนั้นก็ได้ทางรถไฟไป ไปผ่านทางรถไฟเมื่อจวนจะถึงเกลด์ เมืองเกลด์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำไรน์ ยังอยู่ในเขตแดนแกรนด์ดุคัลเมืองบาเดน เมื่อข้ามฟากไปถึงฟากโน้นจึงเป็นแคนสตราสเบ็ค แม่น้ำไรน์ตรงนั้นกว้างสักเท่าแม่น้ำท่าจีนที่รถไฟข้ามไปพระปฐม จะเล็กกว่าสักนิดหน้อย ตะพานเป็นตะพานเหล็กทำงามดี พอถึงต้นตะพานทางโน้นก็เป็นท่าณาสี เจ้าพนักงานเดินออกมาพอบอกให้รู้ก็ไม่เรียก ไปจากฝั่งแม่น้ำไรน์อีกนานจึงจะถึง เมืองนั้นตั้งอยู่ที่ฝั่งคลองเรียกว่าอิล ห่างจากแม่น้ำไรน์ประมาณร้อยเส้น มีคลองไปจากแม่น้ำไรน์หลายคลอง เป็นทางเรือเดินไปมากับเมืองเยอรมนีเมืองฝรั่งเศส แลสวิตเซอร์แลนด์

เป็นเมืองที่มีการค้าขายกว้างขวางใหญ่มาแต่ก่อน เคียวนี่มีโรงจักร
 ต่าง ๆ ตั้งอยู่รอบนอกเกิดขึ้นเป็นอันมาก เป็นเมืองใหญ่ของอาลเซส
 แลเยอรมันลอเรียน มีผู้ว่าราชการเมืองแลเป็นที่ตั้งทหาร มียูนิเวอร์ซิตี
 ทั้งมีบิชอปโรมันคาทอลิก พลเมืองแสนห้าหมื่น ทหารหมื่นห้าพัน เป็น
 เมืองของฝรั่งเศสปกครองมาสองร้อยปีเศษ ฟังตกเป็นของเยอรมัน
 เมื่อรบกับฝรั่งเศสปี ๑๘๗๑ เมื่อว่าโดยกฎหมายแล้ว ถ้ากำหนดเอา
 แม่น้ำไรน์เป็นเขตต่อแดน ก็น่าจะตกเป็นของฝรั่งเศส เพราะอยู่นอก
 แม่น้ำไรน์ออกไป แต่ฝรั่งเศสแพ้เยอรมันจึงต้องเสียเมืองเหล่านี้ คน
 พลเมืองพูดภาษาแปลก ปนกันทั้งเยอรมันแลฝรั่งเศส คือพูดภาษา
 เยอรมันคำคำหนึ่งสองคำ ฝรั่งเศสสักสามคำสี่คำ ลงที่พูดภาษา
 เยอรมัน แต่สำเนียงฤๅสำนวนเป็นภาษาฝรั่งเศส พวกเยอรมันเขาว่า
 คนเมืองนี้ใจกลับกลอก เมื่อเวลาอยู่กับฝรั่งเศสอยากเป็นเยอรมัน ครั้น
 เมื่อได้มาอยู่กับเยอรมันกลับอยากอยู่ในฝรั่งเศส เป็นเมืองที่ซุ่มไว้ด้วย
 ทหารทั้งการในเมืองแลเตรียมต่อสู้ เมื่อเยอรมันรบกับฝรั่งเศสครั้งก่อน
 ที่นี้ได้เป็นที่รบกันใหญ่ แรกที่จะถึงเมืองมีที่ไว้ถ้ำน ยาวเป็นอันมาก
 เป็นเมืองมีบ้อมเชิงเทิน บ้อมชั้นนอกชั้นหนึ่ง แล้วจึงถึงคู แล้วถึง
 กำแพง กำแพงนั้นก่อด้วยศิลา พุนดินเป็นเชิงเทินแลเป็นลูกบ้อม
 ถนนในเมืองตอนข้างเก่าแคบแลคด แต่เมืองข้างตอนใหม่ทำถนนใหญ่
 คูจะเป็นใหญ่อยู่สายเดียว เมืองนี้เป็นเมืองนำศึกมาแต่ไหนแต่ไร เมื่อ
 ตกเป็นของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้สร้างบ้อมเพิ่มเติมขึ้นแข็งแรงมา ตาม
 รอบเมืองข้างนอก เป็นบ้อมมีสนามพลามีตึกดินซ่อนหมกอยู่ในหญ้า
 รอบไป ครั้นเป็นของเยอรมัน เยอรมันก็ซ่อมแซมทำขึ้นใหม่โดยกวักขัน
 ยูนิเวอร์ซิตีนี้ ได้ตั้งขึ้น ๔๐๐ ปีแล้ว แต่มีเวลาหยุดเมื่อเกิดโรคระบาดในเมือง

ฝรั่งเศส ค่อยตกเป็นของเยอรมันจึงได้กลับตั้งขึ้นใหม่ ในเมืองมีรตมาใช้น้อยเพราะหนทางแถบมีรตแตรมเดินทั่วไป รถแตรมฤรตมาเดินช้าเท่ากับคนเดิน ห้ามปรามกันกวตชนไม่ให้เร็ว พ่อไปได้ตั้งใจจะไปกินเข้ากลางวันทีนั้น เพราะเหตุที่ได้ออกจากบาเคนบะเคนเวลา๔โมงครึ่งถึงทีนั้นเกือบบ่ายโมง ๑ ค่ายต้องหยุดรอหลักรถบรรทุกของกลางทางบ้าง จนหนทางบ้างตรงเข้าไปแะทั่วเลนตีนซึ่งเป็นเรสเตอร์องต์มีชื่อเสียงล่ำๆมากกว่าทำกับเข้าตีนัก ความล่ำๆนั้นก็เป้นความจริง อาหารอยู่ข้างวิเศษ เมืองนี้เป็นเมืองที่ทำกับห่านซึ่งซื้อขายกันอยู่ อยากจะเห็น แต่เป้นเวลาที่เข้าไม่ได้ทำเพราะเขาทำกันในทุกหนาว ได้ฟังแต่วิธีทำ คือแกลงให้ห่านมันเกิดโรคตับโตโดยให้กินของที่เผ็ดมีพริกเป้นต้น กับทั้งของที่มีมัน ๆ มันไม่ได้กินโดยความอยากกิน จับตัวมาเอาอาหารรอกลงไป ให้กินจนเหลือขนาด ข้อที่ให้กินพริกนั้นเพื่อจะให้กินน้ำให้มาก เมื่อตับโตแล้วก็ฆ่า ตับที่บรรจกลักไปขายเป้นของเก่าไม่เหมือนซึ่งทำไว้ใหม่ ๆ รสชาติดีกว่ากันมาก พอกินเข้าแล้วให้รดโมเตอคาร์กลับ เพราะคิดจะกลับทางรถไฟ แล้วขึ้นรถม้าตรงไปกที่ตรัลคือวัดใหญ่ในกลางเมืองนี้ วัดนี้ว่าเป้นวัดเก่าได้สร้างประมาณ ๑๓๐๐ ปีมาแล้ว แต่ฟังมาขยายใหญ่ขึ้นใน ๕๐๐ ปีทำเรื่อยมาช้านาน เติมขึ้นเสมอจนเดี๋ยวนี้อย่างนี้ยังไม่แล้วเสร็จ ยอดแหลมน้ำโบสถ์ยังมีแต่ข้างเดียว ทำด้วยศิลาแดง แต่ต้องอันตรายต่าง ๆ บ่อย จนกระทั่งเมื่อเยอรมันรบกับฝรั่งเศสก็ถูกปืนชำรุดมาก คุภายนอกบ้านเรือนอยู่ข้างจะกระชั้นแลรูปพรรณของโบสถ์นั้นเองสู้มิสถานกที่ตรัลไม่ได้ แต่สูงใหญ่เห็นจะสูงกว่า ภายในอยู่ข้างจะมีต เพราะถึงว่ามีน้ำต่างโต ๆ มาก แต่ได้คิดกระจกสิรูปภาพที่เรียกว่าสเคนคลาสทำให้เลตุกรรมถ้าเป้นเมืองเราก็ก้างกวาวบินแจกทีเดียว เวลาที่ไปคุนนี้เป็นเวลาฝนตกกำลังฟ้าร้องจึงได้ชัก

ให้มืดมากเข้าไปถูกเวลาเขาทำวัตรบ่าย มีพระสวดอยู่บนยกพื้นอาสน์
สงฆ์ที่ในใต้โถม ไม่ใคร่จะแลเห็นตัวฉันท สัมบุรุษไม่มีเท่าใด มีสักเจ็ด
แปดคนนั่งหลับตาภาวนาอยู่ห่าง ๆ กัน ผู้ที่สำหรับรับแขกทำท่าทาง
อยู่ข้างจะกวาดขันว่าเปเนเวลาพระสวดห้ามไม่ให้เดิน ต้องให้รออยู่อีกสัก
ครึ่งชั่วโมงสวดจบแล้วจึงจะเดินได้ แต่นอกจากยายแก่สี่ห้าคนที่นั่ง
ภาวนาอยู่ก็เห็นเขาเดินไม่เห็นมีใครหยุด เราก็กินบ้าง ก็ไม่เห็นว่ามี
ต่อไปอีก ที่หลังกลับมานำให้ดูโน่นดูนี้เสียอีก ตอนล่าง ๆ จะเดินดู
แห่งใดก็ดูได้ ก็เป็นอย่างวัดฝรั่ง คือมีที่บูชาตามข้าง ๆ มีรูปพระเยซู
บ้าง มากาโตนบ้าง เป็นห้อง ๆ ไป ยังหวงแหวนอยู่แต่เรื่องนาฬิกา
ซึ่งเป็นทีล่ำๆมาก ว่าสวดจบจึงจะไปดูได้ จึงได้เดินเลี้ยวเข้าไปทาง
กระโถนที่พระขึ้นลงตามข้างข้าง ผ่านออเคนคือหีบเพลงสำหรับประกอบ
เสียงสวด ไปเห็นต้นบทสวดในแตร อย่างชักสวดมนต์ พวกลูกคู่สวด
ตาม ดูไม่แล้วเลยยังยืนยาวมาก เดินเลี้ยวมาทางอาสน์สงฆ์จนถึงกลาง
โบสถ์ไม่เห็นจำไรกัน ตาคคนที่ห้ามกลับมาพลอยยืนอยู่ด้วย เวลานั้นดู
เป็นสวดโต้ตอบกันกับพวกเด็ก ๆ ซึ่งซ่อนอยู่ไม่แลเห็นตัว พวกนั้น
สวดเสียงไม่ส พวกข้างล่างสวดเสียงเป็นก้องวาล ทำนองจะทำให้ปรากฏ
เหมือนพวกเทวดาฤกษ์นักบุญสวดอยู่ ได้ยินแต่เสียงไม่แลเห็นตัว พังอยู่
นานก็ไม่จบ เลยเดินเลี้ยวไปข้างขวา ตาคคนที่ห้ามนั้นเองย่องเข้าไปไข
กุญแจเปิดให้เข้าไปที่นาฬิกาได้แล้ว พอเข้าไปกันหมดก็กลับกุญแจข้าง
นอกเสีย นาฬิกาเรือนนี้เป็นเรือนใหม่ ได้ทำเมื่อปี ๑๘๓๘ ถึง ๑๘๔๒
เป็นนาฬิกาโรมันพร้อมทุกอย่าง คือชั้นล่างมีตุ๊กตาปองตัวยืนอยู่ที่เสา
สำหรับชั่วนในวงซึ่งเขียนไว้ ๓๖๕ วัน มีฤดูเปลี่ยนเอง ๔ ฤดู ช่องุ้ม
ชั้นล่างมีเทวดาตัวหนึ่งสำหรับตีระฆังทุก ๆ ๑๕ นาที อีกตัวหนึ่งที่ตรง

กันข้ามถือนาฬิกาทราย กลับนาฬิกาเองทุก ๆ ชั่วโมง ชุ่มชื้นไปอีกชั้น
 หนึ่งเป็นร่างกระดูก สำหรับที่โหมง มีรูปสี่รูปสลักกันออกเดินวนรอบร่าง
 กระดูกนั้น ใน ๑๕ นาที แรกเป็นเด็ก ๑๕ นาที ๒ เป็นรุ่น ๑๕ นาที ๓
 เป็นผู้ใหญ่ ๑๕ นาที ๔ เป็นคนแก่ อีกช่องหนึ่งขึ้นไปบอกวัน วันอาทิตย์
 รูปอะโปโล คือ พระอาทิตย์ วันจันทร์รูปไคโน คือพระจันทร์ วันอังคาร
 รูปมาร์ส คือพระอังคาร วันพุธรูปคิวบี คือพระพุธ วันพฤหัสบดีรูปยูปี
 เทอคือพฤหัสบดี วันศุกร์รูปวินัส คือพระศุกร์ วันเสาร์รูปซาเทอน
 คือพระเสาร์ เปลี่ยนกันออกวันละรูป ช่องบนขึ้นไปอีกเป็นรูปพระ
 เยซูหนึ่ง ถ้าเวลาเที่ยงรูปอะโปซัล ก็อนักบุญลูกศิษย์พระเยซุสสองคน
 เดินเวียนพระเยซู มีเสาสูงซึ่งเป็นถ่วงลูกตุ้ม ปลายเสานั้นมีโก้วเท้า
 โก้วจริง ๆ ขนาดใหญ่จับอยู่ ถ้าพวกนักบุญเหล่านั้นออกมาเดินเวียน
 พระเยซูถึงเซนต์ออกเมื่อไร โกว้นก็กระพือปีกแล่นคอขึ้น แต่เวลา
 เที่ยงทีนี้ไม่ถูกกับเวลาเที่ยงที่อื่น ๆ เพราะฉะนั้นจะไปดูเวลาเที่ยงอยู่ข้าง
 จะประทัดประเดิดอยู่บ้าง ที่วงซึ่งเป็นคาเลนดารายวันตลอดปีนั้นมีความ
 พระอาทิตย์ และมีดาวพระเคราะห์เดินเวียนไปตามทางโคจรของพระ
 เคราะห์เหล่านั้น แลเดินตามกำหนดบรรจบรอบซ้ำแลเร็ว ตรงเสาโก้ว
 ลงมามีวง ๆ สี่วง ซึ่งเขาว่าเป็นเวลาของวัดแต่แลไม่เห็น คู่กันกับเสา
 โกว้นเป็นกระโถยเวียนสำหรับขึ้นไปบนนาฬิกา นาฬิกาเรือนนี้สูงประ
 มาณสักสามวาเศษฤๅสว่าได้ ตั้งอยู่บนพื้นมีพนักกัน ออกจะอยู่ข้าง
 มีต ๆ เพราะมีตฝนเช่นที่ว่าแล้ว ดูตัวเลขไม่ถนัด พอได้เห็นนาฬิกา
 สมประสงค์แล้ว ขี้เกียจคอยดูบนอาสน์สงฆ์พระยงสวัสดิ์ไม่จบเลยกลับ
 แวะซื้อของที่ร้านตามทางหน่อยหนึ่ง แล้วมาพักเรสเทอรองต์กินน้ำร้อน
 นำชาฝนกำลังตก

ตอนที่ ๒ ออกจากเรสเทอรองต์ไปดูลวัง ที่วังนี้อยู่ในตอน
ข้างที่แก้ไขเมืองใหม่ วังตั้งอยู่ตรงยูนิเวอร์ซิตีของเก่า ตัดถนนใหญ่
ในระหว่างนั้นไม่สู้ห่างกันเท่าไร ประมาณสักสามสิบเส้นๆ ห้อยหน้า วังนี้
สร้างเมื่อเอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ ก่อด้วยศิลาหนา ๆ หนัก ๆ อย่าง
ทึบเยอรมัน เป็นสี่เหลี่ยม ด้านหน้าห้องกลางเป็นที่เสด็จออก ถัดเข้า
ไปข้างซ้ายเป็นส่วนของเอมเปอเรอ มีห้องรับแขกห้องหนึ่ง ห้องนั่ง
ห้องหนึ่ง ห้องหนังสือห้องหนึ่ง เป็นห้องเล็ก ๆ ไม่ใหญ่โตอะไร
ด้านข้างขวาเป็นห้องของเอมเปอเรสเท่ากันกับห้องข้างซ้าย ด้านสกัด
ห้องยิ่งเล็กลงไปอีก เป็นห้องนอน ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ห้องบ่า
ว حمامเล็ก ข้างขวาก็เป็นห้องเหมือนกันสำหรับเอมเปอเรส ด้านหลัง
เปิดโล่งตลอดเป็นห้องยาวสำหรับเต้นรำ วงในเป็นเฉลียง เดินได้
รอบ กลางเป็นกระโถใหญ่ ขึ้นมาตรง ๆ แล้วแยกสองข้าง กลางมีที่
น้ำไหลจากปากสิงห์ มีแท่นตั้งต้นไม้ สองข้างกระโถมีน้ำหลังตกเป็น
กัน ๆ ชั้นล่างข้างหน้าเป็นห้องคอย กิริยาอาการของวังนี้ ทำนอง
พระที่นั่งภาคุมาศ เป็นวังไม่ใช่เรือนอยู่ อยู่อย่างไม่สบาย เครื่อง
ตกแต่งก็ไม่มีอะไรนอกจากรูปเอมเปอเรอแลเอมเปอเรสวิลเลียมที่ ๑
เอมเปอเรอแลเอมเปอเรสเฟรเดอริก นอกนั้นก็เป็นของสัพเพเหระอย่าง
ใหม่ ๆ เลว ๆ โดยมากที่ติดรอบวังก็มีน้อย บ้านอื่น ๆ แลเห็นเข้ามา
ในลานพระที่นั่ง มีสนามแลสวนน้ำวังเล็ก ๆ ที่มุมถนนขวาง อย่าง
เช่นมุมถนนใบพรกับเบญจมาศมีตึกทำด้วยศิลาเป็นคู่กัน ข้างหนึ่งเป็น
ไลบรารี อีกข้างหนึ่งเป็นตึกราชการ ต่อออกไปก็เป็นตึกใหญ่ ๆ ก่อ
ด้วยศิลาทั้งนั้น จะราวกลางวังสวนกุสติกไปทพานมัมมาน เป็นตึก

ยูนิเวอร์ซิตี มีวัดสำหรับกองทหารอยู่วัดหนึ่งกลางย่าน อยู่ราวที่วัด
เบญจมาพิตร เมื่อเลี้ยวออกจากถนนใหญ่ทิศเดียวก็เปนมืองใหม่ ตึก
ยังหอมแหมมอยู่ เขาว่าเปนอน่างใหม่มาก ตอนนั้นไปได้ไปออเรน-
เยอร์คือสวนส้ม คำที่เรียกว่าสวนส้มนี้ ไซ้จะเป็นสวนส้มอย่างเช่นแถบ
บริเวียราชังอิตาลี ซึ่งเป็นสวนปลูกกลางแจ้งเหมือนอย่างบ้านเรา
ธรรมดา นี่จะหาส้มสักต้นหนึ่งที่อยูากลางแจ้งไม่มีนอกจากปลูกใน
กระถาง เพราะเหตุที่อยูากลางแจ้งทนหนาวไม่ได้ตายหมด น้าหนาว
ต้องเข็นเข้าไว้ในร่ม จึงต้องปลูกตึกหลังคากระฉากสำหรับเข็นกระถาง
ส้มเข้าไปเก็บ เหตุนี้จึงได้ชื่อว่าที่เก็บต้นส้มแต่ชั่วเฉพาะในโรงนั้น
นอกโรงปลูกไม้ดอกไม้สีเป็นหย่อม เป็นสวนไม้สีอยู่ชั้นใน ชั้นนอก
เป็นไม้ใหญ่อย่างป้าก ตัดทางเดินมาก ๆ มีสระมีภูเขาทำอย่างจิ๋ว ๆ
อยู่ใน เป็นป้ากที่สำหรับคนไปประชุมกันเท่านั้น มีตู้กระจกสำหรับ
เก็บต้นไม้ที่ทนหนาวไม่ได้อยู่สวนหนึ่งต่างหาก เทียวรถรอบที่นั่นแล้ว
กลับมาทางริมคลอง ซึ่งปลูกตึกชั้นใหม่ ๆ เป็นวิลลาอย่างฝรั่ง
ใหม่ ๆ ต่าง ๆ เมืองนี้เป็นที่ลุ่มมาก ถนนยกขึ้นมาสูง ๆ จากพื้นดิน ยิ่ง
ใกล้แม่น้ำยิ่งลุ่มมาก น้ำขึ้นถึงบ้านเรือนที่จะทำหนุ่กันขึ้นมามาถนน
เขาอาจจะปิดน้ำให้เข้ามาท่วมเมืองได้ เมื่อเยอรมันรบฝรั่งเศสก็ได้เคย
ทำให้น้ำท่วม มีคลองมาก ในคลองนั้นใช้เรือ เป็นเรือบรรทุกสินค้า
ต่าง ๆ เดินไปมาตลอด มีเรือเครื่องกระชาเค็ม ลักษณะเดียวกับที่
เมืองเรา เปนแต่ยาวกว่า จอดขายเครื่องกระชาเค็มอยู่ตามลำคลอง

เป็นอันมากจากลัษณ์ฝนตกหนักลงมากอีก ต้องปิดประตูไปพักที่เรส-
เตอรองต์กินข้าวเย็น แล้วมาขึ้นรถไฟออกเวลา ๒ ทุ่มกว่า ๑๐ นาที
ต้องมาหยุดเปลี่ยนรถที่แอเปินเวียคราวหนึ่ง แล้วมาเปลี่ยนที่ไอสอก
คราวหนึ่ง แต่ไม่ต้องคอยนานทั้งสองแห่ง กลับมาถึงบาเกนบาเกน
ยามครึ่ง

คนที่ ๗๗

วันอังคารที่ ๑๑ มิถุนายน

เข้าไปกินน้ำอาบน้ำตามเคย กลับมานั่งทำงานแลเขียนรูป
วันนี้เวลาบ่าย ๔ โมง แกรนด์ตุ๊กออฟบาเตนเสด็จมาที่นี่ ได้ให้ชาย
บริพัตรไปคอยรับเสด็จที่สเตชัน แกรนด์ตุ๊กนั้นจะเสด็จมาเยี่ยมเวลาบ่าย
๕ โมง ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงก็มา พ่อได้ตามไปเยี่ยมตอบโดยทันที
รถแกรนด์ตุ๊กเดินช้าเสียจริง ๆ รถแรกก็เดินเร็วไปเสียจริง ๆ ด้วย
เพราะเป็นรถโมเตออร์ ไปทันกันที่กลางทาง ต้องเลยหยุดให้แกรนด์ตุ๊ก
ไปถึงวังเสียก่อนแล้วจึงได้ไป ทางที่ขึ้นไปนั้นเป็นเขาสูง เพราะวังตั้ง
อยู่ในที่แลเห็นเมืองอยู่ข้างล่าง กำหนักชลอนั้นเป็นของเก่าที่ได้สร้าง
๔๐๐ ปีมาแล้ว เป็นตึกศิลาสูงใหญ่ แต่รูปไม่แปลกอันใด ได้พากัน
ออกไปนั่งที่ชานกำหนักในปราสาทที่แลเห็นได้โดยรอบพร้อมด้วยแกรนด์
ดัชเชส ที่ชลอนนั้นตั้งไม่กระดางทั้งนั้น กลับจากแกรนด์ตุ๊กได้ให้เจ้า
พระยาสุรวังษ์ ไปพั้งที่แกรนด์ตุ๊กไมเคิลซึ่งมาประชุมอยู่ที่โฮเทล
สเตฟานนี จะไปเยี่ยมแต่ก่อนที่ว่าอาการมากอยู่ เตียนทราบว่าการ
กลายขึ้นจึงคิดจะไปเยี่ยม เพราะได้เคยรู้จักคุ้นเคยกัน ท่านนัดให้ไป
เวลาบ่ายโมงหนึ่งพรวุนี้ แต่ยืนรับไม่ได้ต้องนั่ง แต่พ่อได้นัดแอร์ทิ-

การี่แกรนค์ดักว่าจะไปเยี่ยมตอที่กาลสรูห์ฟรุ้งนี้ เพราะเธอมาเยี่ยม
จากกาลสรูห์เมื่อวานนี้ แต่พ่อไม่อยู่ ไปสตราสเบ็ค เวลาค่ำทุ่มหนึ่ง
แล้ว คुरुสีกไม่สู้สบาย ใจคอมันวังเวงคิดถึงบ้าน จึงได้ขึ้นรถไปเที่ยว
ที่นาตกทางอยู่ข้างจะไกลไปในป่าสนมีบ้านเรือนคนจน ๆ รายไปตลอด
นาตกนั้นก็มึลักษณะเหมือนเกาะช้าง ทางเลียบไปข้างเขาเหนือลำธาร
สายหนึ่งเป็นทางรถ ทางเดินในลำธารสายหนึ่งแคบ ๆ ตลอดขึ้นไป
มีเรสเตอร์องค์ป่า ๆ ที่นั่น มีผู้หญิงเป็นเจ้าของรักษา ถัดขึ้นไปอีก
หน่อยหนึ่งเป็นที่แจ้ง พวกที่รักษาตั้งบ้านเรือนอยู่ เลี้ยงไก่มาก แต่
เป็นเวลาเกียจกล้านของพ่อที่จะเดินลงเขาไปดู เลยไม่ไป กลับรถมา
ไปกินเข้าที่เรสเตอร์องค์คอนเวเชชั่นเฮาส์ กับเข้าดักฤว่าดี แต่ที่จริง
ก็ไม่สู้กระไรนัก ออกจะสั่ววิลาเราไม่ได้ แต่จะอยู่กับที่มันชวนจะงิมงำ
ไปก็เที่ยวไกลไปตามที่ กลับ ๔ ทุ่มรถหมดไม่มี ต้องเดินมา วันนี้
ไม่สนุก

คืนที่ ๓๘

วันพุธที่ ๑๒ มิถุนายน

เข้าไปกินน้ำอาบนำตามเคย แต่รมน้อยไปหน่อย เพราะเหตุ
ที่เวลากำหนดรถไฟจะออกไปกาลสรูห์ เลยไปสเตรชั่นที่เดียว ได้ออก
จากบาเคนบาเคนเวลาก่อนเที่ยงเล็กน้อย ถึงกาลสรูห์ก่อนบ่ายโมง
แอร์ติการี่แกรนค์ดัก ผู้บังคับการทหาร และข้าราชการฝ่ายพลเรือน
อีกคนหนึ่งมารับอยู่ที่สเตรชั่น ที่จริงแอร์ติการี่แกรนค์ดักได้เตรียมจะ
เลี้ยงดินเนอ แต่พ่อเห็นจะกลับมาดึกตึ้นนัก จึงได้โทรเลขบอกใน
เวลาเช้านี้เองว่าจะไปกินกลางวันที่โฮเทล ต่อเวลาบ่ายจะไปหา เพื่อ

จะไม่ให้ต้องจัดการรับรองอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเหตุฉนั้นจึงจัดการเลี้ยงกลางวันไม่ทัน ต้องเลี้ยงแต่เช้า เธอขึ้นรถกับพ่อไปส่งที่โฮเทลเคมันยา นั่งสนทนากันอยู่น้อยหนึ่ง พอถึงเวลากินข้าวกลับไป ผู้ที่ไปกับพ่อมีแต่บริพัตร อรุพงษ์ พระยาบุรุษ หม่อมมนเรนทร์ กับ หมอพิสเทอ มิสเทออาลเบอส เพื่อจะไปหาเทียนส่งเข้าไปในการเข้าพรรษา กินข้าวแล้วเวลาบ่าย ๒ โมงตรง แอริคิตารีแกรนดักุมารับขึ้นรถ ต้องใช้รถปิด เพราะกำลังฝนตกมีพายุ แรกไปบีกเซอเกลละวี ก่อน แกลละวีนี้ได้สร้างขึ้นในแผ่นดินแกรนดักุมองค์นี้เมื่อแรก ๆ แต่รูปภาพในนั้นเป็นของที่ได้เก็บสะสมมาช้านาน จนกระทั่งถึงที่พึงเขียนใหม่ ๆ มีรูปงามเป็นอันมาก มีพวกรูปใหม่ ๆ เข้าไปอยู่ไม่กี่แผ่น แต่ถึงจะเป็นรูปใหม่ก็อย่างดีไม่ใช่ฟุ้งसानเติมที่ มีอย่างใหม่มากแต่ชั้นล่างซึ่งเป็นที่โปรเฟสเซอร์ธามาผู้ดูแลกละวีนั้นเขียนเองนำไปแขวนไว้ ตัวโปรเฟสเซอร์นาร์บอยู่ในที่นั้นด้วย การไปดูรูปมีข้อรำคาญอย่างเดียวแต่ไปเห็นรูปเก่า ๆ อุดมไม่ได้ เห็นรูปใหม่ ๆ อุดมไม่ได้ เจ้าของผู้เขียนมักจะไปก้ำกั้อยู่ตามรูปเหล่านั้น จะไม่ชมก็เกรงใจ จะชมก็ไม่ถนัดปาก เลยไปหนึ่ง ๆ แต่แกรนดักุมและออริคิตารีแกรนดักุมแลแกรนดักุชเชสมีความเห็นเหมือนพ่อทั้งสองคนด้วยกัน แสดงความหวังใจว่านานไปคงจะเปลี่ยนกลับลงเป็นอย่างเก่า ที่นี้มีโรงฝึกหัดช่างเขียนเป็นสามโรงล้วนแต่ดีใหญ่ ๆ แต่รูปไปออกเอกสหิเบียนเสียมาก จึงไม่ใคร่จะมีเหลืออยู่ ในที่นี้มีรูปตุ๊กตาดิลาด้ายด้วยพลาสติกเป็นอันมาก นอกจากกละวีรูปภาพแล้ว ไปที่มิวเซียมซึ่งได้เคยเห็น

แล้วแต่ครั้งก่อน มีวชิรมณีได้จัดตกแต่งใหม่ เรียบเรียงของดีมาก
เสียดายที่ไม่มีของเมืองเรา ของเมืองจีนเมืองยี่ปุ่นมีบ้าง แต่ไม่ใช่
ของวิเศษที่เกียวกั๊ก มีถ้วยชามในยุโรปมาก พ่อชอบใจดูที่เหรียญ-
ทองแดงต่าง ๆ ฝีมือดี ทำที่นี้ เป็นที่รกรกต่าง ๆ

ของที่นี่เป็นฝีมือทำในเมืองนี้เป็นเครื่องเตระกอตตา ซึ่ง
แกรนด์ดักบาร์ง แอริตารีแกรนด์ดักได้ส่งให้นามาให้ดูที่นี่ พ่อได้ซื้อ
หม้อใบหนึ่ง กระถางใบหนึ่ง ออกจากนั้นขึ้นรถเปิด เพราะฝนหาย
แดดออกถนนแห้งเร็วจริง ได้ขับรถไปดูในป่าซึ่งตั้งอยู่หลังชลอส
ชลอสคือวังงามเหมือนพัตดัมจิว ด้านหนึ่งเป็นเมือง ด้านหนึ่ง
เป็นป่าป่าหลังวังด้านข้างป่ามีหอสถูซึ่งเป็นดัมพัตดัมจิว ตัวพัต
อยู่ด้านข้างเมืองมีถนนรอบเหมือนถนน แล้วมีถนนวงแยกออกจาก
ชลอสไปเหมือนสีกา ที่ชลอสได้สร้างประมาณร้อยห้าสิบปี ในป่า
เหล่านั้นแบ่งเป็นที่เลี้ยงเนื้อ เป็นสวน วังนี้ได้มีโรงทำไฟฟ้าแลที่
อบอุ้มวังแต่เฉพาะส่วนในวัง ในป่ามีต้นโอ๊กมากแต่ไม้สูงใหญ่นัก
กำลังปลูกใหม่อยู่ก็มี มันช่างโตช้าจริง ๆ เขาซื้อให้ดูหมู่ที่ปลูกมาได้ ๕๐
ปีแล้ว โตประมาณ สองก้าสามก้าเท่านั้น ในป่านั้นมีวัดซึ่งสร้าง
ขึ้นเป็นที่ฝั่งศพปรีน-ชลุวิกทำด้วยศิลาแดง เขาว่าเป็นของแกรนด์
ดัชเชสไปทอดพระเนตร ให้สร้างเอง มีโรงพยาบาลโรงหนึ่งซึ่ง
แกรนด์ดัชเชสสร้างเหมือนกันได้ให้ชื่อเจ้าองค์นั้น ยากที่จะเล่าถึงเรื่อง
ป่ากันว่าเป็นอย่างไรมื่อได้เห็นแต่ชั่วคราวเดียว มีที่ซึ่งยอมเปิดให้คน
เดินบ้างที่ซึ่งห้ามบ้าง มีประตูกันเป็นตอน ๆ ถึงแอริตารีแกรนด์ดัก

พกกุญแจไปเอง เมื่อจะเข้าประตูไหนต้องส่งกุญแจให้คนขับรถไปไข เมื่อได้ดูในปากนั้นแล้ว ถึงออกเที่ยวตามถนนแถบข้างเมืองผ่านโรงม้า หลวงแลออฟฟิศต่าง ๆ จนกระทั่งถึงโรงทหารรักษาองค์ทั่วไปแล้ว จึงได้กลับมาส่งที่โฮเทล เวลาบ่าย ๔ โมง ในระหว่างสองชั่วโมงนั้น เที่ยวเกือบจะทั่วทั้งเมือง

เมืองคาลสรูห์นี้ มีจำนวนพลเมืองถึงแสนหนึ่ง ถนนหนทาง ที่ทำขึ้นใหม่ ๆ ใหญ่ ๆ ก็มีหลายสาย แต่ดูเงียบไม่มีใครจะมีคนพลุกพล่านในถนน เพราะเป็นเมืองที่ตั้งวิชาการ ผักหัดในเรื่องวาทเขียน ว่าเรียนต่าง ๆ แลทำการช่างมีเฟอณิชเอเปนต์ัน เป็นเมืองอยู่ ไม่ใช่เมืองค้าขายแต่เขาว่าเป็นที่ซึ่งมีโซเซียลการสมาคมกันมากในเมืองนั้น

เวลาบ่าย ๕ โมง ได้ขึ้นรถของแกรนด์ดุ๊กไปที่วังเอริคตารี-แกรนด์ดุ๊ก อันตั้งอยู่ในกลางสวน ซึ่งเป็นวังเก่า แต่ได้ซ่อมแซมทำขึ้นใหม่ไม่ช้านัก เป็นตึกสไตล์เรโนซัง เป็นที่น่ายุสบายมาก เอริคตารีแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสได้มารับถึงที่รถ พอได้ให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรี แล้วเลี้ยงน้ำชากันในที่นั้น เจ้าสององค์นี้มี อัยยาไศรยเรียบร้อยเป็นที่น่ารักได้กัน เจ้าหญิงอยู่ข้างจะงาม เจ้าชายอายุ ๕๐ มีความเสียใจที่ไม่มีลูก โอรัสติอาของแกรนด์ดุ๊กเหลืออยู่แต่สอง คือเคราน์ปรีนเซสเมืองสวีเดนอีกองค์หนึ่ง ถัดจากเอริคตารี-แกรนด์ดุ๊กไป มีลูกของน้องแกรนด์ดุ๊กชื่อ แมกซิกองค์หนึ่งอยู่ในคาลสรูห์เหมือนกัน ได้พาบุตรปแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสที่เขียนเมื่อสุวรรณภูมิเศก เหมือนจริง ๆ รูปสององค์นั้นมักจะคิดแลเหมือนเสมอ แต่ยังไม่เห็นที่เท่าสองรูปที่ได้เห็นวันนี้ นั่งสนทนากันอยู่จนกระทั่ง

เวลาจนวนรถไฟจะออก แอร์ติการี่แกรนด์ตุ๊กได้มาในรถเดียวกันส่งถึง
สเทชั่น แลกำหนดว่าวันพรุ่งนี้จะมาหาที่บาเตนบาเตนอีก รถออก
จากคาลสรูห์เวลาห้าค่ำถึงบาเตนบาเตนก่อนทุ่ม

ลืมเล่าถึงเรื่องดอกไม้ที่นี่ มีดอกไม้งาม ๆ มากเหมือนกัน โต๊ะ
กินข้าวบางกอกแต่งสรวายไม่เท่าทุกวัน แลเปลี่ยนอย่างทุกวัน ไม่ได้
ซ้ำเลย ดอกกุหลาบสีครึ่งซ้อนจนไม่มีเกสร เหมือนสามดอกควบกัน
เป็นดอกเดียว จะเล่าถึงกุหลาบอีกก็จะซ้ำ มีดอกอื่นซึ่งควรจะเล่าคือ
ดอกพุดตาล โตเท่าพุดตาลสีชมพูที่เคยมีในบางกอก ฤาบางดอกเชื่อง
กว่า แต่พุดตาลนั้นกลีบไม่ซ้อนเช่นนี้ แลเป็นต้นไม้คนละพรรณกัน
ทีเดียว นี่เป็นต้นไม้เกิดด้วยศิษะ มีสีต่าง ๆ ขาว, เหลือง, สีม่วง, สี
ชมพู, แดงแก่, แลสลับลี้อีกหลายอย่าง กลิ่นหอมแปลก ๆ กัน หอม
เป็นไทยร่าอ่อน ๆ ตาสจ๊วตแกรู้จักใจพ่อว่าชอบดอกไม้ ไปสืบซื้อแลสืบ
หาที่ตำบล ซึ่งจะหาซื้อหัวได้มาให้ ได้วานให้ตุ๊กคิดอ่านจัดซื้อจะได้ส่ง
เข้ามาให้ปลูกโดยเร็ว หมุนรู้สึกเหนื่อยมาก แต่ก็ไม่ได้ไผ่ผอมอะไร
ลงอกจะอ่อนขึ้นทางเก่งกับขาแข็งขึ้นมาก เวลานั้นจะเปลี่ยนกำหนด
หยุดหนังสือใหม่ จึงจบลงวันนี้ รู้สึกคิดถึงบ้านมากขึ้นทุกวัน ต้อง
ห้ามไว้เพราะเหตุที่ยังอยู่นานบ่นก็ไม่มีคุณอะไร จบเสียที่

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๓

วันที่ ๑๕

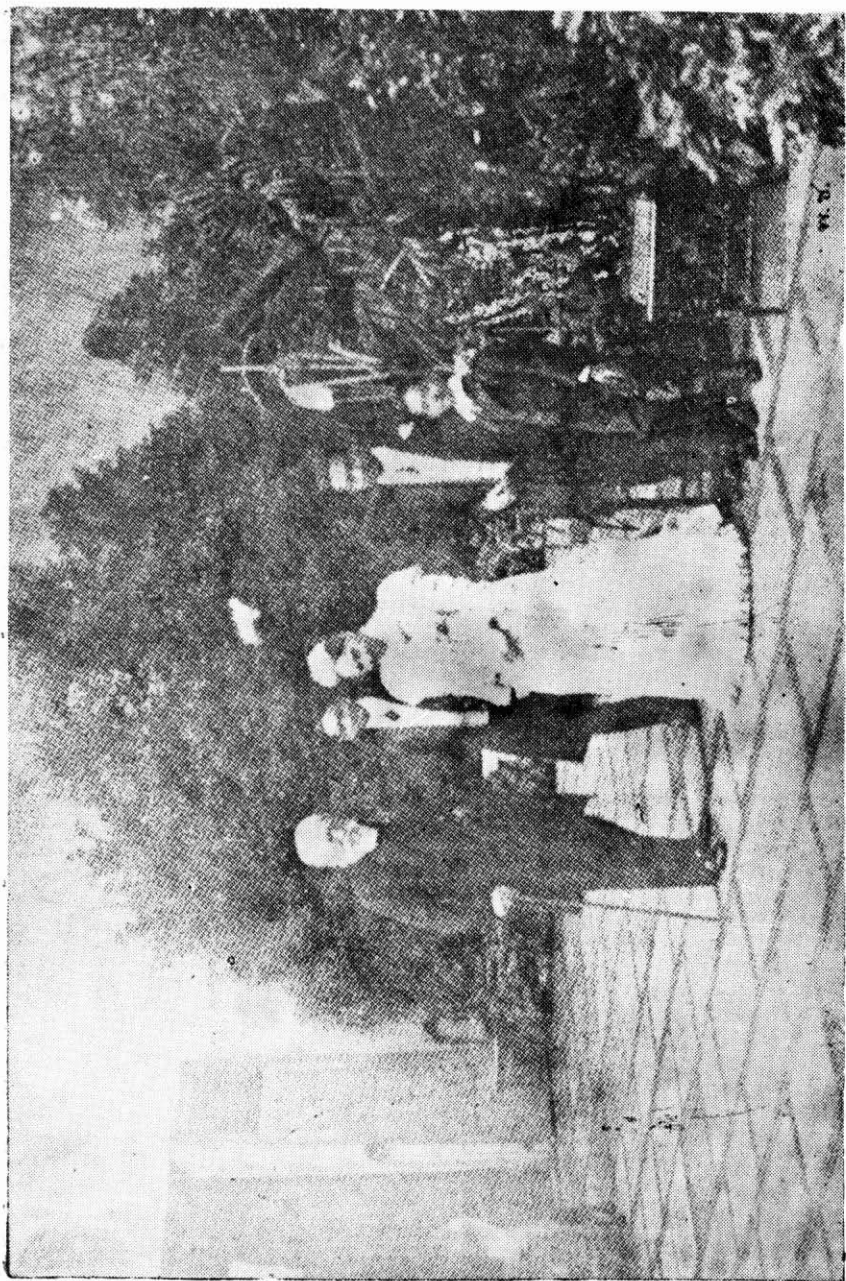
เมืองบาเดนบาเดน

วันพฤหัสบดีที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ฝนตกมาแต่เมื่อไรก็ไม่ทราบ ต้นขึ้นเห็นยังมีอยู่ นอนต่อไปอีกจน ๓ โมง เลยสายใหญ่ ฝนก็ไม่หายก็ไปรด เลยไม่ได้ไปกินน้ำ กินที่เฟรเดริกบาด แลอาบน้ำตามเคยพอสำเร็จก็เที่ยง ต้องรีบคลีตลานมากินเช้า เพราะบ่ายโมงหนึ่งจะต้องไปเยี่ยมแกรนด์ดุกไมเคิลเมืองรัสเซีย ได้ไปทั้งกำลังฝน พบปรินเซสวิลเลียมน้องสก็๊กรแกรนด์ดุกออกฟาเดนอยู่ที่นั่น เธอบอกว่าแกรนด์ดุกวานมาให้ช่วยเป็นล่าม กลัวจะพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ที่จริงแรกไปถึงออกจะอึดอัดอยู่สักหน่อย เพราะนึกไม่ทัน ภายหลังก็พูดเรื่อย ตุ๊เจิบมากอยู่ รูปร่างแปลกกว่าเมื่อเห็น ๑๐ ปี ฝ่ายผมลงมากนอนอยู่กับเก้าอี้ผิงกลิ่นลงได้ไม่ได้นั่ง ขาออกจะท่ายๆ เวลาจะเดินต้องผะยงสองข้าง

เสร็จการเยี่ยมนี้แล้ว กลับมากอยรับแอร์ดิทาร์แกรนด์ดุก มาเวลาบ่าย ๒ โมง แต่งเต็มยศ ติดตราจักร์เต็มที บอกว่าเข้าไปหน่อย เพราะแต่งตัวขึ้นไปถวายแกรนด์ดุกแลแกรนด์ดัชเชส ทอด พระเนตรนั่งพูดกันอยู่เป็นนาน เธอมาจากกาลสรูห์ แล้วจะกลับกาลสรูห์ในบ่ายวันนี้

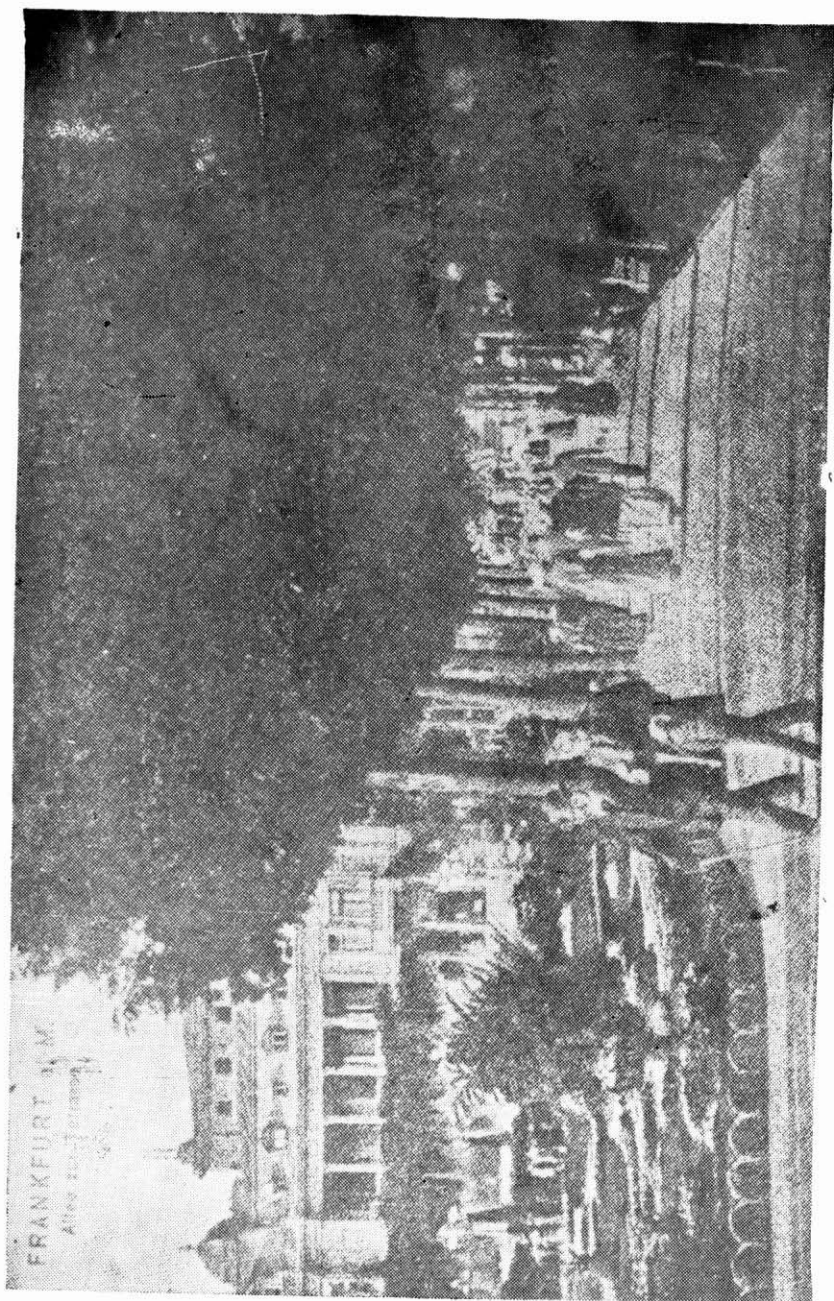
รูปทรงถ้วยแกลบนตัก^{๕๓} แกลบนคดขเซสบาเดน^{๕๔}

แกรนด์ดักไปแล้วได้ขึ้นโมเตอคาร์ ไปส่งก๊าด เขียมเจ้า หนิง — วิลเลียม ซึ่งเป็นน้องสโก็ของแกรนด์ดักออกไปาเจน วันนั้นฝนตกไม่หยุดเลยจนค่ำ ได้รับหนังสือเมลล์บางกอก จึงได้อ่านและเขียนตลอดวันยังค่ำ รังสิตมาจากไฮเทลแบ็ก หมอให้มารักษาตัวอาบนํ้าที่นี่ ได้นำรูปซึ่งถ่ายพร้อมกันที่บ้านเจ้าโวมาร์มาให้ลงชื่อ เขาลงกันหมดแล้วกับรูปที่เจ้าหนิงโซไฟถ่าย แลรูปดอกไม้ที่เธอให้มาส่ง รูปที่ช่างถ่ายที่ไฮเทลแบ็ก เล่นแสงสว่างเป็นช่องนั้นเข้าที่มาก เขาเล่นกระดาษต่างๆ ออกจะครีๆ ถ้าคนดูธรรมดาเห็นจะไม่ใคร่จะเห็นงามต้องดูอย่างเก๋ อ้ายการที่เล่นรูปต่างๆ เช่นนี้ มันเหมือนกันกับเขียนรูปอย่างใหม่ๆ ที่พ่อเกลียด แต่เพราะพ่อชอบเล่นถ่ายรูป จึงได้ชอบรูปเพลงๆ ไปนึกถึงอกตาข้างเขียน แกคงเบืออ้ายเขียนตามเคย จึงได้ยกเขียนบ้างๆ ได้ตั้งใจจะซื้ออ้ายบ้างๆ ไปให้เห็นสักแผ่นหนึ่งว่าบ้าเพียงไหน แต่จับเข้าก็เสียตายนิน เกยตั้งใจกัดฟันว่าจะซื้อสักแผ่นหนึ่งให้ได้ เช่นนี้มาหลายคราวนักหนาแล้ว

พ่อมีตาอ้วนอังกฤษใช้คนหนึ่ง รูปร่างเป็นยอนบุล เอื้อเฟื้อดีจริงๆ นึกอะไรเป็นต่างๆ เลยโปรด ให้รางวัลนาฬิกาเรือนทองลงยาเป็นรางวัล ออกจะรู้สึกคุ้นเคยเป็นเราๆ กับพวกคนใช้เหล่านี้ ดูก็สบายดี ถ้าคนใช้ตำรับนี้อยู่แล้วค่อยๆ เล่า ดีกว่าคนไฮเทลที่ไม่คุ้นเคยกันเป็นอันมาก

วันศุกร์ที่ ๑๔ มิถุนายน

เข้าไปที่อาบนํ้าทั้งกินทั้งอาบ แล้วไปที่ริมคว้น เวลายังเหลือพอแวะดูรูปภาพที่แกะสลักข้างโรงเทียบเรือ ชื่อรูปทเลแผ่นหนึ่ง กับรูปนำหนาวแผ่นหนึ่ง ได้เวลาไปขึ้นรถไฟไปตามทางเมืองกาลสตุท์แลมันไฮม์ ทางสองชั่วโมงครึ่ง บ่าย ๒ โมงเศษถึงแฟรงก์เฟิร์ต เมืองแฟรงก์เฟิร์ตเป็นเมืองโบราณมาก เคยเป็นเมืองหลวงของแฟรงกิชอเอ็มไพร์ (ไม่ใช่ฝรั่งเศส) ภายหลังเป็นที่สำหรับเลือกเอมเปอเรอร์มาลงในที่สุก เป็นเมืองฟรีทาวน์ไม่มีเจ้า ปกครองเมืองเอง แล้วจึงได้รวมในปรัสเซีย มีพลเมืองถึงสามแสนห้าพัน ตอนเมืองเก่าเป็นถนนคดก้อมแลแคบ ตอนเมืองใหม่ทำถนนใหญ่ ๆ แลตรง ตึกรามใหญ่โต คึกคัก สดชื่นว่าเปนสดชื่นงามที่สุดในคอนติเนนต์ ใหญ่เสียจริง ๆ หลังสดชื่นเป็นลานกว้างใหญ่มีส่วนคั่นอยู่กลาง สองข้างเป็นถนนสองสายเคียงกัน ทั้งทางคนเดินด้วยประมาณกว้างสายละสักเส้นหนึ่ง โฮเทลเองกลีเซอฮอฟ ซึ่งเป็นโฮเทลใหญ่ที่พ่อมาอยู่ ตั้งอยู่หลังสดชื่น พรักพร้อมเปนโฮเทลอย่างดียิ่งสบาย ทางตรงสดชื่นเป็นถนนใหญ่ เรียกไกเซอสตราสส์ ถนนนี้เป็นที่ค้าขายห้างหออยู่ตลอด คนจอแจ ทั้งสายอยู่สายเดียว นอกนั้นเป็นถนนกว้างแลตรงยาว ๆ สุดตา ตึกก็ใหญ่ ๆ แต่เป็นบ้านเรือนอยู่ คนไม่สู้จอแจทั้งนั้น ถนนใหญ่ ๆ อย่างไกเซอสตราสส์มีหลายสาย เมืองนี้ตั้งอยู่ที่แม่น้ำเรียกว่าไมนซ์ กว้างเห็นจะสักเท่าคลองบางหลวง

ถนนในส่วนเมืองแฟรงก์เฟอต

มาหยุดกินข้าวกลางวันที่ไฮเตล บ่าย ๓ โมงเศษเกือบ ๔ โมง
 จึงได้ไปเที่ยวดูรูปภาพตามแกลอรี รูปดี ๆ มีเขาก็ไม่ขาย รูปอย่างใหม่
 ที่ตึกแถว ๆ เราก็ก็น้อยากซื้อ เลยไม่ได้ซื้ออะไร ซื้อแต่รูปสีน้ำบ้างกับ
 ตุ๊กตาตัวหนึ่ง แล้วไปตามถนนใหญ่จนที่ สุดถนนแห่งหนึ่ง เป็นสวน
 เรียกสวนปาล์ม มีเรียกเงินค่าเข้าที่ประตู พอเข้าไปก็ถึงสวนไม้สี
 ซึ่งปลูกเป็นลายมีน้ำพุอยู่กลาง หลังสวนไม้สีนี้มีตึกหลังใหญ่ เป็นที่
 สำหรับคนเข้าไปนั่งกินข้าว หลังตึกเป็นสวนหลังคากระจากปลูกปาล์ม
 จัดเป็นทำนองป่ามีน้ำพุที่กลาง ไม่ประหลาดอะไรกว่าที่เรามี เป็นแต่
 ใหญ่ขึ้นนิดหนึ่ง ทำเมืองเราได้ง่ายแถมมากว่านี้ เว้นไว้แต่ต้นไม้เป็น
 ใบอ่อนปลูกแทนหญ้าเห็นจะทนร้อนไม่ได้ แต่ของเราง่ายที่ปลูกได้ใน
 ดิน ของเขาต้องปลูกกระถาง ของเขาต้องใช้กระรอก เราไม่ต้องใช้ ปาล์ม
 เขาปลูกมาเก่าต้นใหญ่ ๆ ออกจะโตรมแล้วก็มี เรือนปาล์มนี้ตั้งอยู่ใน
 ที่สูง ยกพื้นขึ้นไปเป็นสองชั้น ซานดินทั้งสองชั้น ข้างเรือนปาล์มนี้
 ตั้งเก้าอี้เป็นที่คนนั่งกลางแจ้ง มีคนนั่งเต็มแน่นไปทั้งนั้น เขาว่าเป็นยว
 เกือบทั้งวัน เมืองนี้มียวถึงหมื่นห้าพันคน เป็นคนมั่งมีโดยมาก ตึก
 ใหญ่ ๆ มักจะเป็นของพวกยวทั้งสิ้น ถัดเรือนปาล์มไป มีสวนปลูก
 ต้นกุหลาบต่าง ๆ ยกพื้นสูงหน่อยหนึ่ง กำลังมีดอกสีต่าง ๆ ครี๊ดไปทั้ง
 นั้น ที่น่ารักมากคือกุหลาบเลื้อย เลื้อยขึ้นโค้งใหญ่เต็มโค้งได้จริง ๆ มี
 ดอกตั้งแต่โคนขึ้นไปจนกระทั่งถึงยอด กุหลาบต้นหนึ่งสูงประมาณสัก
 สิบศอกเป็นไม้เรือน ดอกเต็มต้นจนไม่น่าเชื่อ เหมือนจัดปักขวดถวายจัด
 จานหลังสวนกุหลาบนี้เป็นที่สนามเล่นล่อนเตนนิส เล่นได้ประมาณสัก
 แปดวง เดินเลียบไปอีกข้างหนึ่งมีสระใหญ่ น้ำพุขึ้นกลางสระ มีเรือ

สำหรับเล่นเดินวนไปรอบก็พอออกมาถึงประตูสวน ไม่ใหญ่กว่าสวน
 คุสิตตอนข้างน้ำสระเล็กกว่าสระโอนาคา ในการจัดสวนเหล่านี้ไม่ยาก
 ลำบากอะไร มีสวนที่ใช้โอบบ่อน้อยตอนหนึ่ง น้ำสวนมีสระบัวปลูก
 สายบัวหิบบิบน้ำสงสาร เข้าไปในร่มหลังคาทำเป็นโรงยาวกว้าง ปลูก
 ปาล์มคล้ายกับหลังแรกที่กล่าวถึง แต่ที่ข้างฝาของโรงใหญ่ในห้องหนึ่ง
 พอออกมาขึ้นไปเป็นโรงหลังคากระจุกเตี้ย ๆ แต่ยาว ปลูกต้นไม้ที่ต้ง
 การร้อน ใช้แรงไอน้ำซึ่งลามาท่อไปรอบโรง เปิดให้ร้อนมากบ้างน้อย
 บ้างตามประเภทของต้นไม้ บางแห่งเข้าไปถึงเหื่อออก ต้นไม้ที่ปลูก
 ในนั้นก็ไม้มากอย่างเดียวยังโรง ออกดอกครีตกเต็มไปหมดงดงามดี ที่
 ใช้อากาศร้อนมากนักคือ หน้าวัว ซึ่งปลูกไว้ครบทุกอย่าง เต็มทั้งหลัง
 หนึ่ง หมายผู้หมากเมียหลังหนึ่ง กล้าหลังหนึ่ง พวกกระบองเพชร
 หลังหนึ่ง บัวต่าง ๆ รวมทั้งบัววิกตอเรียด้วยหลังหนึ่ง กล้วยไม้หลัง
 หนึ่ง บอนหลังหนึ่ง ยังเจ้าพวกไม้ที่กินตัวสัตว์เช่นนกกระทาต่าง ๆ ก็
 กันไว้หลังหนึ่ง ต้นไม้ในเรือนหลังนี้ มันช่างไม่รู้ศึกประหลาดอะไร
 เลยจริง ๆ เพราะเหตุที่เราปลูกกลางแจ้งเป็นหมดทั้งนั้น ไม่ต้องประ-
 คักประเดิดอะไร การประหลาดของสวนนี้ มันอยู่แก่ผู้ซึ่งเป็นชาวเมือง
 นี้ เขาสนุกสนานตื่นเต้นกันมาก ถ้าเราดูออกจะคับแคบใจดูประคัก
 ประเดิด แต่ที่ที่จะตรงกันข้ามอยู่ ถ้าเราจะพยายามปลูกต้นไม้เมือง
 หนาวบ้าง คิดทำเรือนเย็นเย็นจะฉิบหายมากกว่าเขาทำร้อน

เดินเล่นนั่งเล่นอยู่ในสวนนั้นจนเกือบย่ำค่ำจึงได้กลับ มาแวะที่
 ร้านโลเวนทอลล์ ชื่อของเครื่องทองกระจุกกระจุก ที่มืหนึ่งกลับมากินเข้าที่

โฮเทล เวลาบ่ายหนึ่งไปคูเซอกัสที่เทียเตอซึ่งอยู่ใกล้กับโฮเทลเดินไป
 นิดหนึ่งก็ถึง โรงนี้อยู่ข้างจะทำงานมาก ก่อด้วยศิลาทั้งนั้นที่คูข้างใน
 กิติ ไม่ต้องขึ้นสูง แลแบ่งชั้นแปลกกันกับเทียเตออื่น ๆ ที่คนคูเป็น
 วงกลม ถ้าแลดูตามธรรมดาก็เป็นสามชั้น แต่เขาเปิดทางด้านสกัด
 และด้านข้าง รุ่งขึ้นไปจนถึงเพดาน คงจะบันได้ ๗ ชั้นเหมือนกัน
 สเตทที่เล่นละครก็ใหญ่ ในโรงนี้ไม่ห้ามสูบบุหรี่ เจ้าของเซอกัสนี้ ชื่อ
 อาลเบอชชุมาล เล่นอยู่ข้างจะวิเศษพิศดารเป็นอันมาก เมื่อแรกจะ
 ไปคูชายอรุพงษ์ไม่สมัคร อยากจะไปคูซิเนมาโตกราฟถึงไหนคูที่นั้น
 ถูกกอกับตุ๊ก ครั้นไปคูเข้าแล้วบันใหญ่ ว่าถ้าไปคูซิเนมาโตกราฟจะ
 เหยยบยิ่งเสียกว่าไม่ได้ ไปเมืองซุริก กลับมาเลยคลั่งกันกับตุ๊กใหญ่
 อยากจะเอาไปเล่นบางกอกบ้าง ว่ากันอยู่จนจึก ทำนองที่เล่นนั้น
 ดังนี้

พอไปเขาเล่นมาเกือบชั่วโมงหนึ่งแล้ว เล่นเป็นเซอกัส เมื่อ
 ไปถึงกำลังคนต่อยาวสูงประมาณสักแปดศอก เดินโย่งเย่งตามกัน
 เปนแถว แล้วมีม้าใหญ่ห้าตัว ผูกเครื่องไม่มีคนขี่ ม้าเล็กสูงศอกเศษ
 ห้าตัว เทียมล้อเหมือนอย่างรถไบซิเกอล มีคนนั่งขับ วิ่งวนเวียน
 ต่าง ๆ ลงปลายรถจอดพอระยะชั่วตัวม้า ม้าใหญ่กระโดดข้ามแล้วม้า
 เล็กลอดห่วง ม้าใหญ่ตัวหนึ่งม้าเล็กตัวหนึ่งวิ่งบนขอบสังเวียนที่พอ
 จูติน ม้าใหญ่กระโดดข้ามม้าเล็ก คนขี่ม้าทำท่าต่าง ๆ ตามเคย แต่
 เก่งกว่าที่เคยเห็น เรื่องม้ามันเล่นเพื่อเหตุอยู่หน่อยหนึ่ง แต่ก่อน
 นี้ได้คิดเล่นกันขึ้นจนถึงไม่มีม้า คนคูพากันร้องติเตียนว่าไม่เป็นเซอกัส

จึงได้เกิดเด่นเชือกส์ขึ้นในตอนนั้น เมื่อเวลาหยุดเล่นได้ไปกุมม่า สัตว์
อื่นก็มีแต่ไม่ได้เล่น สักแต่ว่ามีพอบเป็นพิริ ม้าที่มีเสียงอยู่ในที่เสียง
ขึ้นต่ำของโรงถึง ๑๖๐ มีล้อเสียงอยู่ด้วย

ตอนที่ ๒ จึงกลายเป็นความระทึก เป็นเรื่องที่กึกก้องประกอบให้
เข้านักกับเรื่องม้า จะเล่าก็ออกจะเป็นเอาอย่างหม่อมราโชทัยไปสัก
หน่อยหนึ่งแล้ว แต่เรื่องมันน่าเล่าอยู่ นึกว่าลูกคงจะชอบฟัง ความ
สังเขปดังนี้ มีพวกชาวป่าที่คอยลักยิงเนื้อในป่าหลวงอยู่มากด้วยกัน
แต่ในคราวหนึ่งที่ในเรื่องนี้มีพี่น้องสามคน ยังอยู่แต่พ่อ แม่ตาย พี่ชาย
ใหญ่ออกไปยิงเนื้อ น้องคนกลางรักอยู่กับผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้หญิงนั้น
กำลังมาหา แต่พี่น้องคนเล็กออกจะเบาๆ เต็ง เอาปืนของพี่ชายคน
กลางไปเล่น มือกระทปโกเข้า ปืนลั่นออกไป กรันเสียงปืนดัง เจ้า
พนักงานรักษาม้าไม้สำคัญว่าผู้ร้ายลักยิงสัตว์จึงวิ่งมาจะจับ ถุ่มเถียงกัน
อย่างไรจนเจ้าพนักงานนั้นออกจากที่นั่นไปแล้ว มีกวางตัวหนึ่งซึ่งที่
จริงถูกปืนแล้ววิ่งมา เจ้าคนที่ ๒ จะยิง นางผู้หญิงห้ามว่าเจ้าพนักงาน
เขาจะมาจับ เจ้าพนักงานได้ยินเสียงปืนลั่นครั้งที่ ๔ และได้ยินเจ้าผู้ชาย
กับนางผู้หญิงนั้นพูดกัน สำคัญว่าชายคนที่ ๒ ยังจึงหวนกลับมาจับ
ชายที่ ๒ ก็ปฏิเสธว่าไม่ได้ยิง เนื้อมาล้มลงตายเอง จึงชันสูตรปืน
ลูกก็หายไปลูกหนึ่ง เพราะน้องทำลั่นไปนั้น เห็นสมจริงจึงจับตัว
คืนกันซุลมุนหลุดไปได้ พวกรักษาม้าจึงเอาปืนยิงถูกล้มลง พอพี่
คนใหญ่มาถึง มาโกรธเอะอะแล้วเป่าหุคเรียกพวกชะโมยด้วยกัน
คิดจะแก้แค้น จึงหักกิ่งสนปัก ในเวลานั้นก็พอคนที่ถูกปืนนั้นพ้นขึ้น

แล้วเกิดฟ้าแลบ ใช้แสงไฟสว่างแวม ๆ ลงมาอย่างสายฟ้า แปลว่า พาลจะปิดม่าน เป็นสิ้นเรื่องกันเสียที

คราวนี้ตอนที่ ๒ มีการนัดไปยิงสัตว์ ลงมาเล่นในกลางวงที่ คนคนดูข้างล่าง คือ ที่สังเวียนม้านั้น กันซ้ายสองข้าง แขว่นธง มี พวกนักเลงไปยิงสัตว์ที่เขาเรียกว่าพวกวันอาทิตย์ เป็นแต่ ๆ ไม่ใช่ นักเลงยิงจริง ใช้ผู้หญิงทั้งนั้น ยืนบนขอบสังเวียนสองฟาก มีคนที่ สำหรับไล่สัตว์ ที่เป็นคนใคร ๆ จะไปรับอาสาช่วยก็ได้ เจ้าพวกชะโมย นั้นไปรับอาสาช่วยไล่สัตว์ รวยอยู่แถวหน้าริมซ้าย คีตกเระในมือคังสนั้น ในเวลาที่สัตว์มาขึ้นเพชขึ้นเป็น ๆ จริง ๆ วิ่งออกมาก่อน พวกนั้นก็พากันยิง แต่ไม่มีใครยิงถูกสักคนเดียว นกวิ่งไปตามชายหมด คราวนี้กระต่ายแล้วเหินออกมาเป็น ๆ จริง ๆ ก็ยังไม่ถูกเหมือนกัน อีกทั้งสองคราว ในครั้งหลังที่สุดมีซิกแนลบอกมาว่าหนูป่าจะมา พวกนั้นก็ตั้งใจยิง พอหนูป่าวิ่งออกมาก็ร้องกรีกกรากทั้งป็นวังหนี เข้าโรงหล่มหลกๆไปหมด พวกชะโมยเหล่านั้นก็จួយขึ้นได้ ยิงสัตว์ต่าง ๆ มีกระต่ายและนกที่เป็นแต่รูปโยนออกมามาก็ดีใจพากันไปจะไปกินเลี้ยง

คราวนี้เปิดม่านบนสเตจเป็นเรสเตอรองต์ จัดการจะเลี้ยงกัน มีชาวเบอลินออกมาด้วย มีลูกอ่อน จะเลี้ยงอะไรลูกอ่อนนั้นก็ร้อง จิ้งเอนมมาให้กับ ใต้ชวคโตมีสายคุต มีตลกหลวงเข้าไปปลอมลงในเบลกินนั้นมันเสียหมดถึงสองคราว จึงจับได้ วังหนีไป พวกชะโมยนั้นก็ไปถึงพากันไปกินเลี้ยงอยู่ในนั้น เจ้าของเรสเตอรองค์ อยากจะไล่พวกชะโมย จึงแแต่คนมาร้องถึงแต่กลองก็ไม่ไป จนเกือบจะเกิดวิวาทกันขึ้น คราวนี้พวกที่นัดกันจะมาเลี้ยงนั้นมา มีกระ

บวนแห่แม่ร่มมาด้วย ขึ้นรถมาจากในโรงออกมาในสังเวียนเปนพวก ๆ
 แล้วขึ้นไปบนที่เสียงบ้างอยู่ข้างล่างบ้าง เสียงกันแล้วเล่นเพลงไซ-
 แลนค์ คือชาวเหนือ เต้นรำแลโบกมือไปโบกมือมาทั้งหมด ตบขา
 กระที่บตีเป็นจังหวะ คนประมาณสักสองร้อย มันแกว่งไปแกว่งมา
 พร้อม ๆ กันเหมือนกัน คงามดีมาก แล้วมีการแข่งขัน เล่นดืบชิงช้า
 ชิงช้านั้นเป็นกระดาน เช่น ที่บ้านเรา แต่ยาวขึ้นได้ตั้งเก้าคนสิบคน ยืน
 โหนอย่างเดียวกัน ส่วนเงินที่สำหรับจะคาบนั้น ทำเป็นรูปคล้าย ๆ เรือ
 ฤๅรถ เอาขามหมูแฮมผูกไว้มีทั้งสองข้าง ดืบไปทางไหนก็คงไฟไปรั้ง
 หมูแฮมไว้นั้นไว้ได้ อ้ายชะโมยพลอยขึ้นไปดืบด้วย คนที่ไปดืบเหล่านี้นั้น
 ไปไม่ถึงโคตไปก็พลัดตก เขาเอาผ้ารับ แต่เสียงมันกังอุบ ๆ น่า
 กลัวซีไกรงหัก คราวนั้นในพื้นนั่งสามคนนั้น คนหนึ่งโคตไปถึงขามหมู
 แฮมได้ก็ตบมือให้ร้องกันเซ่งแซ่ ก่อนนั้นชกมวยมีขึ้น ต่อยกกันบน
 แท่นหลายคู่ มีชาวเมืองเบอดินคนหนึ่งมากับเมีย ขึ้นไปสู่กับเขาบ้าง
 ทำท่าเก้งกะกะ ถูกจับเหวี่ยงลงไป ยายเมียเหยเข้าไป่วนต่าง ๆ
 เป็นการเล่นตลก อยู่ข้างจะดีไม่ใช่เล่นอย่างที่เรียกกันว่ามวย คราว
 นี้ยังเบ้า เบ้านี้เป็นรูปนกอินทรีตราเยอรมัน มีเจ้าพนักงานบ่าไม้
 แลนายตำรวจภูธรยิงถูกแต่ปีกหางอ้ายพี่ชายใหญ่ไปยิงถูกหัวม่งถูกพลัด
 ตก ก็ตบมือเฮฮาเกรียวกราวกัน พวกพ้องก็เอาขันบ่าหาม ถือถ้วย
 ทองแห่และเต็นรำกัน ในกำลังกรีกครันอยู่นั้นมีฟ้าร้องฟ้าผ่าแลพายุ
 ใหญ่ลูกเห็บตก เสียงกรืนกรานเปรี้ยงปร้าง แลฟ้าแลบแวบวาบ
 ลมพัดต้นไม้ลู่แลสัตว์วิ่งถลาถลา ลูกเห็บนั้นปลิวออกจากเขาด้วยสี่ผัด
 หมุนกระดาศปลิวว่อน ไฟไหม้ในตึกลูกโหลง ๆ อยู่ข้างหลัง ต่างคนต่าง
 ตื่นแตกออกทำตื่นต่าง ๆ

กราว^๕จับบทพวกโจรที่^๕นักกันจะทำร้ายพวกรักษาป่า^๕นั้น พยา-
 ยามจะไปยิงขมัว (สัตว์ชนิดหนึ่งคล้ายเขียด) ท่วงมให้^๕งได้ ที่
 โรง^๕นี้เขาทำสะพานอย่างโรง^๕โซนขึ้น^๕ไปจนเกือบชิดเพดาน ให้เห็น^๕เป็น
 เขาสูงที่^๕น่าผาชันใน^๕สเตช^๕ก็^๕เป็นเขา นอกสเตชลง^๕มาจนถึง^๕ที่^๕วงกลาง
 เล่นเชือก^๕ก็^๕เป็นเขา เป็นสะพานลงมาตลอด แรก^๕ปล่อย^๕ให้^๕แพะ
 สองตัว^๕เดินตาม^๕สะพานบน^๕ชิด^๕เพดาน แพะ^๕นั้น^๕ข้าม^๕แล้ว เดิน^๕ช้า ๆ
 อย่าง^๕อะไร^๕ต่ออะไร^๕ไม่^๕ตก^๕ออก^๕ตกใจ ที่^๕หลัง^๕สาม^๕คน^๕ที่^๕นั่ง^๕นั้น เดิน^๕ไต่
 ตาม^๕ขึ้น^๕ไป แพะ^๕ก็^๕เดิน^๕เลื่อง^๕จน^๕ดับ^๕เขา สาม^๕คน^๕นั้น^๕ก็^๕ขึ้น^๕ปีน^๕เขา มี
 ผลา^๕ผลัด^๕ลง^๕มา^๕ห้อย^๕ข้าง^๕คอก^๕จะ^๕เสีย^๕ว^๕ไล่ เมื่อ^๕ถึง^๕ยอด^๕เขา^๕จึง^๕ยัง^๕ปีน
 พอ^๕เสียง^๕ปีน^๕ดัง^๕ขึ้น พนัก^๕งาน^๕ป่า^๕ไม้^๕ก็^๕ไต่^๕เขา^๕ตาม^๕ออก^๕มา ข้าง^๕พื้น^๕นั่ง^๕สาม
 คน^๕เอา^๕เชือก^๕หย่อน^๕ลง^๕มา^๕จาก^๕ยอด^๕เขา สอง^๕คน^๕ร้ง^๕อยู่^๕ข้าง^๕บน คน^๕หนึ่ง
 ไต่^๕เชือก^๕ลง^๕มา^๕จาก^๕หน้า^๕ผา^๕สูง^๕ถึง^๕ซอก^๕เขา^๕ที่^๕ต่ำ เอา^๕ตัว^๕ขมัว^๕ที่^๕เป็น^๕ที่^๕ว่า^๕ยิง^๕ตาย
 ตก^๕ลง^๕มา^๕นั้น^๕ผูก^๕โอบ^๕ไว้^๕กับ^๕ตัว แล้ว^๕สาว^๕เชือก^๕กลับ^๕ขึ้น^๕ไป^๕เดิน^๕กลับ^๕ตาม^๕ยอด^๕
 เขา พบ^๕พนัก^๕งาน^๕รักษา^๕ป่า^๕เกิด^๕ยิง^๕กัน^๕ขึ้น เจ้า^๕สาม^๕คน^๕นั้น^๕ยิง^๕เจ้า^๕พนัก^๕งาน
 รักษา^๕ป่า^๕ล้ม^๕อยู่^๕บน^๕ทาง หัว^๕ห้อย^๕ลง^๕มา^๕ที่^๕หน้า^๕ผา แล้ว^๕พากัน^๕กลับ^๕ลง^๕มา
 ที่^๕พื้น^๕โรง^๕เชือก^๕มี^๕ตำ^๕รวจ^๕ญร แล^๕พนัก^๕งาน^๕รักษา^๕ป่า^๕มานั่ง^๕บัง^๕กัน^๕ดิน^๕สูง
 ประ^๕มาณ^๕สัก^๕ศอก^๕เศษ คอย^๕จะ^๕ยิง^๕พวก^๕โจร ๆ สาม^๕คน^๕นั้น^๕ก็^๕ลง^๕มา มา^๕บัง
 กัน^๕ดิน^๕อยู่^๕สอง^๕คน อีก^๕คน^๕หนึ่ง^๕นั้น^๕ไป^๕เอา^๕ม้า^๕ตำ^๕รวจ^๕ญร^๕ที่^๕ผูก^๕ไว้^๕ข้าง^๕ล่าง^๕ซี
 ควบ^๕หนี พวก^๕รักษา^๕ป่า^๕แล^๕ตำ^๕รวจ^๕ญร^๕ก็^๕ไล่ ไป^๕พบ^๕พวก^๕ที่^๕ขี่^๕ม้า^๕ไล่^๕เน^๕อีก
 พล^๕อย^๕ไล่^๕ตาม^๕ไป^๕ด้วย เป็นการ^๕สำ^๕แดง^๕วิธี^๕ขี่^๕ม้า^๕ขึ้น^๕สะพาน ออก^๕จาก
 ทาง^๕ข้าง^๕หน้า^๕โรง^๕กระ^๕โศด^๕ข้าม^๕กัน^๕ดิน^๕สอง^๕คัน^๕ใกล้ ๆ กัน^๕แล้ว^๕ขึ้น^๕สะพาน^๕ทั้ง
 แต่^๕พื้น^๕ล่าง^๕ขึ้น^๕ไป^๕ถึง^๕พื้น^๕โรง ขึ้น^๕สะพาน^๕แต่^๕พื้น^๕โรง^๕ไป^๕จนถึง^๕เพดาน^๕โรง
 ด้วย^๕ความ^๕ว่อง^๕ไว^๕รวดเร็ว ม้า^๕วิ่ง^๕หลาย^๕สิบ^๕ตัว^๕กราว^๕มี^๕รถ^๕โม^๕เตอร์^๕แล่น
 ขว^๕าง^๕ออก^๕มา ขะ^๕โม^๕ย^๕ที่^๕ลั^๕ก^๕ขี่^๕มานั้น^๕ม้า^๕ที่^๕น^๕พล^๕ก^๕ตกลง^๕ใน^๕เหว^๕ท^๕าย พอ^๕แล

น้องสองคน กับผู้หญิงที่รักกับน้องคนกลางมายืนเศร้าโศกร้องเพลง อย่างยืนแข็งไม่กระดิก เป็นจบเรื่องกันเพียงเท่านี้

คราวนี้ต่อไป เป็นฤดูที่ห้ามยิงสัตว์ พวกสัตว์ทั้งหลายขึ้นชม ยินดีเล่นเต้นว่า ออกเป็นบาเลต์ พวกหนึ่งแต่งเป็นผึ้ง พวกหนึ่ง เป็นแมงปอ เป็นรังผึ้ง เป็นต้นไม่มีชื่อสำหรับผึ้งกิน ออกมาเต้น บนโรงชั้นบน จนจบเพลงแล้ว จึงเดินลงมาที่สนามเชอคส์ข้างล่าง พวกอื่นก็ออกมาแทนอีก เป็นหมู่กว้างหมู่สัตว์ต่าง ๆ สวมหัวเหมือน อย่างเราเล่น ตัวแต่งต่าง ๆ แต่ใช้ผ้าที่พราวเป็นเลื่อมสีต่าง ๆ พวก ละ ๘ คนมีหัวนำอย่างนางไม้ นำออกมาเข้าเป็นวงกันในสนามเชอคส์ แล้วยืนรายขึ้นไปบนสะพานจนตลอดถึงเพดาน เห็นจะออกหมดโรง สองร้อยเศษ คนที่มาเต้นเหล่านี้นับเหมือนกัณฑ์พื้นคนละกัณฑ์ เต้นไปเต้นมาสลัดกัณฑ์พื้นนั้นเป็นช่อดอกไม้ ว่าช่อดอกไม้นั้นอีก ที่ หลังคาซ้ายซึ่งหุบอยู่ในกลางสังเวียนก็ออกมา มีลูกกลมเล็ก ๆ สีเขียว สีแดง สีขาว พุ่งขึ้นมาแทนน้ำพุ ข้างบนที่เพดานมีสายเชือกห้อย ย้อย แถบรอบหนึ่งขาวสองรอบ ตามสายที่ห้อยนั้นมีไฟฟ้าดวงเล็ก ๆ ติดรายลงมา หนึ่ไปรอบ ๆ เหมือนอย่างโคมเวียน แสงไฟฉายสู่ลำ ออกมาจากในโรงหุ้เป็นกำลัง พอเสร็จการหรุ้ก็เลิก เวลาห้าทุ่ม เศษ กลับมาแล้วก็กับชายอุรุพงษ์ก็คิดเล่นกันใหญ่เสียงตึงตังอยู่จนตึก

คืนที่ ๘๑

วันเสาร์ที่ ๒๕ มิถุนายน

เมื่อเช้าหนักหน่วงทั้งเสียง รลรางและเสียงทำงาน ข้างที่นอน ตื่น บ่อย ๆ กินข้าวเช้าแล้วเวลา ๕ โมงเข้าไปเที่ยวซื้อของตามร้าน กลับ

มากินเข้ากลางวันทีโฮเทล เวลาบ่ายไปคูเมืองเก่า ซึ่งมีถนนชอกแซก
แลมีเรือนโบราณเปนอันมาก ซึ่งยังคงอยู่ ที่ได้แก้ไขเปนใหม่ไปเสีย
ในการขยายถนนก็มาก ที่เมืองนี้มีที่ซึ่งเกี่ยวกับการสำคัญหลายอย่าง
ในสแควร์หนึ่ง เปนที่เก่ารอบข้าง ทรงนำสถานที่ซึ่งสำหรับเลือก
โกเชอคือเอมเปอเรอ เรือนเก่า ๆ นำคุณัก ได้เข้าไปดูในที่ซึ่งสำหรับ
เลือกโกเชอซึ่งพ่อได้เคยไปแต่ก่อนครั้งหนึ่งแล้ว คราวนี้ได้ซ่อมแปลง
ใหม่หมดทั้งนั้น รักษารูปเดิมไว้ แลได้ก่อต่อออกไปอีกทำนองเดียว
กับอย่างเก่ายาวมากอยู่ กุสอาดหมดจด ชั้นล่างจัดเปนเรสเตอรองต์
สำหรับคนไปกินเข้า ในห้องที่มีรูปเอมเปอเรอทั้งหมด แต่ก่อนมีรูป
เอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ ทำด้วยศิลาตั้งอยู่กลาง เคียวนี้ย้ายไปไว้ที่อื่น
เรื่องราวของที่นี่ ถ้าจะเล่าจะยาวไปได้ข้อสมุทภาษานักอังกฤษส่งมาให้
อ่าน จะได้ความเลียดดีกว่า

ออกจากที่นั่นไปสวนเลี้ยงสัตว์ ในสวนเลี้ยงสัตว์นี้ก็มีเรสเตอ—
รองต์หลังใหญ่ตั้งอยู่ตอนข้างหน้า ทำนองเดียวกันกับสวนปาล์ม ด้าน
หลังก็มีเทอเรสยกเป็นชั้น ๆ สำหรับคนนั่งเล่นแลกินอะไรต่าง ๆ ทำ
นองเดียวกัน มีคนไปนั่งอยู่เต็มแล้วตั้งแต่วัน ทางที่จะดูนั้นเริ่มข้างขวา
ของตึกเรสเตอรองต์ จับตั้งแต่นกพวกโนวี สัตว์วา เบญจวรรณ และ
ไม่มีชื่อไม่เคยเห็นล้วนพวกเกาะคอน แล้วจึงไปถึงไลออน เสือ สัตว์
ที่คล้ายเสือ จันหมต เม่น หมดแล้วจึงถึงลิง ได้เข้าไปดูเอควาเรียม
ซึ่งอยู่ขวามือก่อน เขาทำเปนชอกเขาเข้าไปจนถึงในถ้ำ เล็กกว่าแล
ไม่ดีกว่าเอควาเรียมที่เนเปอล แต่มีปลาประหลาดอยู่คู่หนึ่ง เขาเรียก
ว่าหมาน้ำ มีหน้ามีปากคล้ายหมา ตัวโตบ้องกลาง รูปเปนพัก มือ
มีเล็บเหมือนตีนหมา ขันที่มันเกาะเปน ทำไม้จึงได้รู้จักกัน ยกมือขึ้น
เกาะเหมือนหมา ทั้งเอควาเรียมมีปลาอยู่คู่เดียวเท่านั้น ขึ้นไปข้าง

บนอีกชั้นหนึ่ง เลี้ยงงู คางคก กิ้งก่าต่าง ๆ จรเข้เป็นที่สุด มีทาง
ลงมาเป็นชานบ่อ ในซุ้มเลี้ยงนกแก้วแมว ตามชานเนินรอบบ่อ
เลี้ยงพวกแพะแกะเลี้ยงผา ชมัวแลยัก คือจามจุรีที่มีขนยาว หลาย
ตัว มีหมี่ขาว หมี่ดำ แลช้าง ช้างเป็นช้างอาฟริกา หัวกลมใหญ่
รูปร่างกลมก่อน่าเกลียด เขาสอนให้หมุนหีบเพลงได้ ในหมู่ช้างนั้นมี
ฮิปโปโปตอมัส จมอยู่ในน้ำ ล่อด้วยใบผักกาด คูมันอีคอกาซึเกียจ
กว่าจะขึ้นบกได้ กิริยาอาการเป็นช้างแถมหมู เวลาจะอ้าปากอ้าอยู่ได้
นาน ๆ มีขนยาวข้างล่างสี ข้างบนสี พิกกแก่ ๆ ในหมู่นี้มีแรด มีสัตว์
ที่คล้ายแรด ที่เขาเรียกว่าหมูหลัง ซึ่งเคยมีตัวหนึ่งที่บางกอกเมื่อเร็ว ๆ
นี้ แต่ตัวมันโตกว่ามาก นกเล็ก ๆ ต่าง ๆ ชังกรง นกใหญ่ปล่อย
พวกเปิดห่านปล่อยต่างหากคนละสระ พวกยิราฟแลเซบราตลอดจน
แก๊งการู ที่สนุกมากนั้นคือแมวน้ำที่เราเรียกว่าแมวน้ำ ไม่ใช่หมาน้ำ
เวลาโยนปลาให้กินโตขึ้นเขาเหมือนมีตีนเดินได้ คูมันว่องไวมากกว่า
ที่หน้าตามันจะว่องไว ดูทั่วแล้วเดินขึ้นไปบนเรสเตอร์รองต์ หยุดกินน้ำ
มีพวกเต็ก ๆ ยัวมาแอบมองรำไป

ในเมืองนี้มียัวมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เราเข้าใจว่ายัวนี้เป็น
ฝรั่งที่ไม่นับถือพระเยซู เพราะเหตุที่แต่งตัวเป็นฝรั่ง แต่ที่จริงมัน
ห่างไกลกันมาก รูปพรรณก็แลเห็นได้ฉับนัก ความประพฤติเลวทางทำ
มาหากินผิดกันกับฝรั่งไกลช้างแซก ในรัสเซียโปแลนด์เป็นมากกว่าที่
อื่น เป็นเรื่องที่ยากเหลือเป็นนิจ

ว่าโดยรูปพรรณที่แลเห็นได้ฉับนักคือจุมโก้งเป็นสัน หักเป็นลอน
ที่หัวตา พันเดิมเป็นคนไปจากยรูซาเลม ซึ่งเป็นเมืองที่พระเยซูสอน
ศาสนาตามทางศาสนาคล้ายแซก คือรับศีลเข้าสู่นักไม่กินหมู จะกิน
สัตว์ต้องฆ่าแหละ ภาษนะสำหรับหาอาหารต้องแยกกันกับฝรั่ง กิน

เหล่าน้อยให้พระเจ้าภาษาเซบิวิ ที่หมอมิสซันนารีเรียกว่าเซบราย
 เป็นศาสนาขึ้นก่อนพระเยซู นับถือมอสตฤโมเซซึ่งเป็นครูศาสนาขึ้น
 เกยกับพระเจ้า รับศีลสุดเป็น อย่างเก่าซึ่งเซนต์ยอนถือว่า ไม่ถูกต้องตาม
 แบบเดิมก่อนนั้นขึ้นไป จึงเปลี่ยนเป็นรับศีลน้ำ กรันหมัดเกิดขึ้นภายหลัง
 กลับเห็นว่ารับศีลสุดนั้นถูก รับศีลน้ำไม่ถูก จึงกลับไปรับศีล
 สุด แต่ทันช้า พระเจ้านั้นก็เหมือนกันทั้งแซกซ์ฝรั่งแลแซกซ์ลัทธินั้น
 ความรังเกียจที่ฝรั่งรังเกียจพวกแซกซ์เป็นสองอย่าง ๆ หนึ่งรังเกียจ
 ด้วยศาสนา เพราะเป็นศัตรูกับพระเยซู แต่ความรังเกียจเช่นนั้นก็
 เบาบาง มีความรังเกียจอีกข้อหนึ่งว่าพวกยิวสกปรก แลเป็นคนคิด
 แต่หาเงินไม่ว่าดีชั่ว สุดแต่ได้เงินแล้วก็ทำได้ เช่นกับชายของเลว
 บอกว่าของดีเป็นต้น แต่ธรรมดากลายแล้วหากินคล่องมีความเพียร
 มาก สงเคราะห์กันแลกันก็มาก คนในเมืองนี้ที่มั่งมีมาก ๆ เป็น
 ยิวเสียเป็นพื้น ให้คนกู้ยืมเงิน ถ้าจะกู้ที่อื่นไม่ได้คงจะกู้ได้ที่ยิว เอา
 ดอกเบี้ยแรง ทั้งยีสืบสามสืบเปอเซนต์ ผู้หญิงยิวโดยมากอยู่ข้างจะ
 สรวาย ผมดำทาดำ ยิ่งเด็ก ๆ มักจะหน้างามงาม แลเห็นรูปรู้จักว่ายิว
 แต่ถึงรูปร่างจะคล้ายฝรั่ง ชื่อเสียงคงยังแปลก เช่นกับชื่อหะซันแล
 อะไรต่าง ๆ อย่างแซก ๆ ถ้าจะเป็นชื่อแซ่มักจะเป็นคำที่เพราะ ๆ
 เพราะเป็นชื่อที่คิดขึ้นใหม่ วันนี้เป็นวันเสาร์ซึ่งพวกยิวทั้งปวงถือเป็น
 วันหยุดอย่างวันอาทิตย์ของฝรั่ง วันศุกร์ของแซกจึงได้มีคนมากที่สวน
 เลี้ยงสัตว์วันนั้น ร้านดี ๆ ที่ขายของเป็นยิวเสียเป็นพื้น พวกยิวต้องถูก
 เกณฑ์เป็นทหารเหมือนกัน แต่เป็นผู้ต้องถูกยกเว้นไม่ให้เป็นนาย
 ทหาร เพราะเขาเห็นกันว่าเป็นคนชั่วลาคิดแต่จะหาเงิน ในรัช
 การฝ่ายพลเรือนข้างเยอรมันนั้นไม่ใช้พวกยิวเลย แต่ที่เมืองอังกฤษ
 ใช้ จนกระทั่งถึงเป็นอรรคมหาเสนาบดีก็ได้ ในรัสเซียถูกข่มเหงข่มขี่
 ลำบากบ่อย ๆ

คนเหล่านั้นออกเริ่มจะลุกขึ้น พ่อก็กลับมาโฮเทล กินข้าว แล้วสองทุ่มไปสแตนชั่นรถไฟ มาถึงเมืองคามสทาคท์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแกรนด์ดุ๊กคัสเซส เมื่อหยุดบ้านตามทางหลายตำบลแล้วจึงถึงโฮเทลแบ็ก คาสสรูห์ รัสทักท์ ต้องมารอที่โฮสตามเคย มาถึงบาเคน บาเคนสองยาม

คืนที่ ๘๒

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ มิถุนายน

เวลาเข้าไปอาบน้ำแร่ม เวลาเที่ยงแกรนด์ดุ๊กออฟบาเคนมาหาอีก เสด็จมาขอบใจในการที่ได้ให้ตราลูก เวลาบ่ายมิสเทอเวอนี มาหา อ้วนขึ้นเป็นอันมาก เวลาเย็นลูกเขยมิสเทอกรุปที่ตายมาหา แล้วลงไปนั่งเล่นในสวน ออกเดินเที่ยวตามเคย กลับมาบ้านกินข้าว มิสเทอเวอนีมากินด้วย

กินข้าวแล้วเขามีอิบลุมมิเนชั่นที่คอนเวเซชันเฮาส์ เป็นการมีงานให้พ่อ เวลายามหนึ่งได้แต่งตัวอีนิงเครส ทิดตราเมืองบาเคน เขาเปลี่ยนที่ให้จอครรถที่ถนนปลายร้าน คนคู่เต็มตั้งแต่วิลลาไปจนถึงคอนเวเซชันเฮาส์ เขากันทางให้เดินไปในระหว่างคน วันนี้เป็นการออกบ้าน คนอยู่ข้างจะต้อนรับแรงแรงตลอด ไปนั่งที่หน้าคอนเวเซชันเฮาส์ ไม่แลเห็นอะไรนอกจากหัวคน มีดอกไม้เพลิง กราวแรกพเนียง แคบๆ มากๆ ให้รายเปนกอง ๆ จุกพร้อมกันหมดตลอดสนาม

• มิสเทอเวอนี อังกฤษ เคยเป็นเลขานุการในสถานทูตที่กรุงลอนดอน

แล้วเป่าแตรไปเสีย ตอนหนึ่ง กราวที่ ๒ พลุกั้วมส์ต่าง ๆ จุกวาย
ตลอดสนามเปลนลาย กราวที่ ๓ คอกไม้เทียนประทับเปน จ.ป.ร.
ต่างสัฟอยทองเปนรั้วมี มีกรวดแลตไลจุกพร้อมกันหมด เมื่อหมด
คอกไม้ตามกราวนี้แล้ว จึงนำให้ลงเดินดูเต่งไฟ ด้านข้างคอนเวอเซ-
ชันเฮลส์ทั้งสามมุข รายไฟฟ้าตามชายคาตลอด ย่อมมุขกลางเปลนอาม
บาเคน ซ้ายขวาเปลนดาวมีรั้วมี จุกด้วยแกสทั้งสามแห่ง เสาใหญ่ ๆ
มีโคมไฟฟ้าสี่เหลี่ยมขาวสลักกันพันรอบทุกเสา ด้านข้างสนามใช้ด้วย
แก้วทาสีแดงแลขาวผูกเปลนลาย หย่อมกลางงามมาก มีโคมรายเปน
ตัวหนังสือว่าไซแอม ตามอเวนิวทั้งโครงแผงไฟ ตามตะเกียงแฟร์แลมป์
ด้วยด้วยแก้วสีต่าง ๆ พอลงไปถึงที่สนามเขาจุกคอกมทาคคอกใหญ่ ซึ่ง
เปลี่ยนสีในไต้คันไม้ที่ปลุกริมถนน คนเดินไขว่ไปมาดูงามจริง ๆ เรื่อง
นี้เรายังไม่เคยเล่นในเมืองเราเลย เปนของที่น่าเล่นมาก เขาเกณฑ์ให้
เดินไปรอบสนาม แล้ววนไปทางนาร้าน กลับมานั่งที่เดิม ออกจะเป-
นังไม่มีมูล ประเดี๋ยวหนึ่งก็แห่กลับทวนมาทางเดิมอีก แล้วกลับขึ้น
รถมาวิดลา

คืนที่ ๘๓

วันจันทร์ที่ ๑๗ มิถุนายน

เวลาเข้าไปถ่ายรูปที่สวนเปนการทดลอง เพราะพ่อได้กล้อง
มาใหม่เรียกว่าบัสโมส เปนกล้องใช้มันตั้งง่ายเปนที่สุด แลรูปได้
ดีที่สุด รักเหลือเกิน เปนกล้องที่กิดจะเอาไปใช้ที่นอรเว พ่อได้ถ่าย

เห็นทีเข้า รู้สึกคิดถึงกรรมตำรงก่อนคนอื่นหมด เพราะเป็นคนเล่น
 ด่ายรูปไม่รู้จักเบื่อเหมือนคนอื่น ตกลงใจว่ากล้องชักรูปอย่างนี้เป็นของ
 ควรรหาไปฝากพวกที่เล่นชักรูปด้วยกันได้ จะวานหมอฟีสเตอส์ ออก
 นึกว่าคาหมอแจะเห็นเรากล้งอะไร ต้องอธิบายเสียก่อน ว่าจะเอาไป
 ให้พวกพ้องที่ชอบด่ายรูปด้วยกัน เพราะเราส่งหลายกล้ง ราคาอัน
 ละสามร้อยมากเศษเท่านั้น ถ้ารู้ราคาจะถูกว่ากล้งเลว แต่จะรับ
 สัญญาได้ว่าถ้าไม่ดีให้โยนน้ำ รูปที่พ่อด่ายวันนี้ ไปล้างยังแชอยู่ จะไป
 พิมพ์ที่ปารีส ถ้าพอพิมพ์ได้จะส่งเข้าไปให้ดูเป็นตัวอย่าง พ่อเชื่อ
 ผู้หญิงด่ายได้ดีที่สุดเป็นแน่ ขนาดก็ได้เลือกขนาดที่หากระจก่ายใน
 บางกอกคือเท่ากับสิบสองเซนติเมตร ถ้าหากว่าจะเสียได้ด้วยอย่าง
 หนึ่งอย่างใดก็เสียด้วยกระจกเมืองเรามาันไกลนัก ถึงกระจกจะไวสักเท่า
 ใด ไปถึงเข้มน้อ่นไปหมด ที่นี้กระจกอะไร ๆ ไม่ว่า ออกจะใช้ได้
 เสียทั้งนั้นแต่มันก็มีถอยหลังอยู่บ้าง ในการที่ล้างแลพิมพ์อยู่ข้างจะช้า
 กว่าในบางกอกมาก ช้อนก็เป้นแต่เขาบอกเล่า เพราะพ่อไม่ได้ล้างเอง
 ถึงเมืองไหนต้องคบช่างด่ายรูปเมืองนั้น แต่จะได้ลองทำเองเวลาไปใน
 เรือ ได้เข้ามือนักกับหมอฟีสเตอส์ให้หมอดือกล้งใหญ่ พ่อจะถือ
 กล้งเล็ก

ไปอาบน้าแลรม กลับมาทำงานจนเวลาจวนบ่ายโมงหนึ่ง
 แกรนค์ตุ๊กให้รถมารับ ขอให้อรุพงษ์ไปด้วย จึงได้ไปกับบริพัตร
 รังสิขำราชการในจำนวน แกรนค์ตุ๊กลงมารับที่รถ แกรนค์คัชเชส
 ภารจะรับบนต้นบันไคแต่อยู่ไม่ได้ ลงมาครึ่งบันไคด้วยความปรารถนาเพื่อ

ได้ขึ้นไปพักในห้องนี้ จึงแปลออกว่าแกรนดักซ์เซสไปกาลสวู้ทเมื่อวานนี้ เพื่อจะไปหีบของที่พ่อให้ไว้มาตบแต่งคาเชอลัน มีลับแลปักบังเพลิงเป็นต้น คาเชอลัน ดูข้างนอกเหมือนเก่าคร่ำคร่ามาก เพราะความจริงก็เก่าจริง แต่ข้างในแกรนดักซ์เองได้แต่งงดงามมาก พ่อชอบในวิธีที่แต่ง ไม่ใช่เก่าอย่างใหม่ ๆ ที่หันเบียวไปเบียวมา ทั้งอย่างตรง ๆ เป็นคันเป็นเหล้าเป็นตอน สัมกับคาเชอลันทั้งงามทั้งสบายเวลาเลี้ยงจัดห้องหนึ่งต่างหากเฉพาะแต่เจ้านาย นั่งโต๊ะกลมเล็กๆ ข้าราชการทั้งสองฝ่ายกินต่างหากข้างล่าง นาคูในห้องนี้มีรูปเจ้านายต้นตระกูลทุกองค์ ที่กลางโต๊ะแกรนดักซ์เซสได้เอาเครื่องถมขึ้นตั้งไว้ นำพิศวงด้วยเรื่องความรู้ของแกรนดักซ์เซส รู้อะไร ๆ ในการเจริญขึ้นใหม่ในวิชาการสารพัดทุกอย่าง นับว่ารู้เท่าเวลาบ้านเมืองที่วิชาการดำเนินไป ไม่ได้ล้าหลังเลย อาจจะเล่าถึงเรื่องอะไร ๆ ได้โดยละเอียดแม่นยำหมดทุกอย่างไม่ได้หยุด ตลอดเวลาเรานั่งกินเข้าได้ฟังต่าง ๆ แกรนดักซ์ยังเอาใจใส่ในความเปนไปของการทำงานประเทศอื่น ๆ ทั่วไป การสนทนาดังนี้ไม่มีการตลกค่อนอง ยังได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อความมั่นคง แลประกอบไปด้วยความคิดความเห็น ไม่ใช่อย่างนั่งพูดกับคนแก่เลย เมื่อกินเข้าแล้วได้ลงไปข้างล่างที่ซาลา ซึ่งพ่อได้ไปเฝ้าวันแรก ทั้งสององค์ได้ยอมให้พ่อถ่ายรูปด้วยกล้องใหม่ พ่อยังไม่พอ เพราะไม่ไว้ใจ ได้ให้กลับมาเอากล้องเก่าไปถ่ายซ้ำอีก ตกลงยอมทนให้ถ่าย แล้วให้ข้าราชการทั้งสองฝ่ายไปเฝ้าในที่นั้น แกรนดักซ์ได้ให้เครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ข้าราชการที่ตามพ่อ พ่อก็ได้แจกข้าราชการในราชสำนักของแกรนดักซ์ มีความยินดีที่ได้รูปแกรนดักซ์

แลแกรนด์คัทซ์ซึ่งถ่ายเมื่อปีกลายนี้ กับทั้งเหรียญที่อยู่ในราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ทำงานจริง ๆ กับหม้อซึ่งเป็นฝีมือเมืองโบหนึ่ง กลับมาเวลา จวนบ่าย ๔ โมง

วันนี้ไม่ได้ไปไหนต่อไปอีก ทำงานเขียนหนังสือแลส่งรูปส่ง สิ่งของต่าง ๆ นับว่าเป็นสิ้นเซตรตอนบาเคนบาเคน ยุติเรื่องกันเพียงเท่านี้ จะได้ตั้งแต่ปารีสต่อไปใหม่

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๔

สถานราชทูตสยาม เมืองปารีส

วันอังคารที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้เวลาเข้าไปที่สเตรซัน พบแกรนด์ดยุกไปคอยอยู่แล้ว มีข้าราชการหลายคนไปส่ง ได้ลากันโดยไม่ตรีอย่างยิ่ง ออกจากบาเคนบาเคนไปหยุดคอยนำดยุกหลังที่โฮสช้านานตามเคย แล้วรุดมาตามทางเมืองสเตราสเบิร์กที่ไปวันก่อน เขตแดนเยอรมันที่ต่อกับเมืองฝรั่งเศสในแถบนี้ดูไม่มีหลักอะไร น่าจะต่อกันที่เซาไวเคซาน ซึ่งเป็นเขาหมู่ใหญ่ขวางหน้าอยู่ ก็ไม่ยักต่อกันที่นั่น ในเขานี้มีบ้านเรือนคนมาก มีตำบลใหญ่ที่รุดหยุด เรียกว่าซาบาน ในหว่างเขานี้ได้ลงมือมีคลองอย่างแถบเมืองฝรั่งเศสเป็นต้น คลองนี้คือลำธารเดิมมีอยู่ริมชายเนิน ถ้าจะแต่งลำธารนี้จะลำบากกว่า เขาจึงขุดเสียใหม่บนเนิน สูงกว่าลำธารชั้นไปมาก ขุดเป็นลำคลองเรือเดินได้ ปิดท่อบก้นน้ำที่จะตกลำธารเดิมเสีย พอให้ต่ำกว่าฝั่งคลองตักนิตหนึ่ง น้ำคงเต็มฝั่งคลองอยู่เสมอ ถ้าน้ำมากจะล้นคลองก็คงบ่าลงทางท่อบก้นที่ต่ำกว่าคันคลองตกลงในลำธารเดิม คลองนี้ใช้ได้ตลอดไม่ว่าที่สูงที่ต่ำ ถ้าแนวคลองเปนครับเคียงกันก็ไม่ต้องทำอะไร ถ้าวัดกับคลองสูงขึ้นไปตามรูปเขาก็ทั้งประตูปิดน้ำไว้ บางทีประตุน้ำอยู่ใกล้ ๆ กันไม่ห่างเท่าใด เท่าใดกับเรือขึ้นกระโดดได้เปนครัน ๆ ขึ้นไป มีทางโย่งข้างคลองแถบ ๆ สำหรับใช้ม้าโย่งเรือ เรือนนี้ทำนองเป็นเรือลำเลียง ยาวแต่แถบ

หน่อยหนึ่งบรรทุกเพียบ ๆ น้ำในคลองไม่ใคร่ไหลแรงด้วยมีทำนบกั้นเป็นตอน ๆ จึงไม่กักตึงกันคลองให้พัง คลองนี้คดเคี้ยวไปตามซอกเขา ตั้งแต่ทำขึ้นไปจนถึงที่สูง ส่วนรถไฟที่มานั้นคดทางตรง เพราะฉะนั้นจึงต้องลอคดัลลอคปล่อยไถ้ภูเขาบ่อย ๆ พอหมดคลองที่สุดก็เป็นท้องทุ่งถึงเมืองซาเบิก ไปอีกหน่อยหนึ่งจึงถึงคอยชะอวาริกอร์ค ซึ่งเป็นสเทศันที่สุกเซาแดนเยอรมัน มีระหว่างกลางอีกข้างหนึ่งเรียกว่า อิกเนอวาริกอร์ค เป็นที่สุกเซาเช่นกัน (อินเย) กูร์คฝ่ายฝรั่งเศส ในหว่างสเทศันทั้งสองนี้เป็นพรมแดนสองประเทศต่อกัน ความเปลี่ยนแปลงได้มีในทันที ก็ข้างฝ่ายสเทศันเยอรมันก็เป็นเจ้าพนักงานเยอรมัน มีทหารกองต่าง ๆ มาเดินขวกไขว่อยู่ ข้างฝ่ายสเทศันฝรั่งเศสก็เปลี่ยนเป็นพนักงานฝรั่งเศสทันที มีทหารมาเดินขวกไขว่อยู่เหมือนกัน เจ้าพนักงานภาษาก็กวาดขันทั้งสองฝ่าย ต่างกันทั้งกิริยาอาการรูปพรรณสัณฐานแลการแต่งตัว แต่การรักษาสเทศัน แลรักษาทางรถไฟ ข้างฝรั่งเศสเป็นรองเยอรมัน ได้ลงจากรถไฟไปขึ้นรถกินเข้าที่สเทศันหลังนี้ รถผ่านแลได้หยุดที่เมืองลอนเนวิล บลานวิล แลนอง รถต้องเข้าถ้่อีกหลายตอนแต่ไม่สู้ยาวนาน กำลังเดินจากรถกินเข้ามารถที่หนึ่ง เผอิญเข้าถ้่อ ต้องเดินคลำกันเสียงอม เหมือนท้าวจูลินในเรื่องมโหสถ เมืองนองขึ้นเป็นเมืองใหญ่มาก ที่จริงถ้าหากว่าไม่ใช่จะไปปารีส เป็นเมืองอื่น คงจะได้แวะอยู่วันหนึ่งฤๅสองวัน แต่เมื่อจะไปปารีสเสียแล้วก็ไม่มีใครแวะ อิกระยะหนึ่งก็แวะบาเรตุ แลชลองเซอमानค รถในเมืองฝรั่งเศสนี้แวะน้อย คุเดินเรื่อยเสียมาก ไม่ใคร่จะแวะ เหตุด้วยรถหลายสายหลีกกันสับสนไปเสมอ ที่จะไปหยุดตามเขตรแดนก็เป็นรถสายหนึ่งท่าทางหาก ที่จะตรงมาปารีสก็เป็น

สายหนึ่งท่าทางหาก จึงได้แวงแต่น้อยแห่ง ต่อจวนจะมาถึงจึงได้หยุด
บ่อย ๆ แต่ไม่ใช่หยุดสำหรับเมืองใดเพราะคอยหลีกรถกันเท่านั้น

เรื่องเข้าเซกตรแดนประเทศไคร้รู้สึกเปลี่ยนแปลงนี้ประหลาดมาก
ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงแต่ภาษาถรรพพวรรณสถาน ภูเขาแผ่นดินป่าไม้มัน
เปลี่ยนไปได้ด้วยจริง ๆ ไม่ใช่เปลี่ยนทีละน้อย เปลี่ยนต่างกันเร็ว
ด้วยในเซกตรแดนเยอรมันมีภูเขาก็คือเขาจริง ๆ ที่ราบก็ราบจริง ๆ
แต่เมืองฝรั่งเศสมีภูเขาจริงแต่ที่ต้องลอดถ้า นอกนั้นเป็นแต่เทือกเขา
ยาวๆ ยอดราบเหมือนตีเส้นบรรทัด พื้นแผ่นดินที่ราบไม่ใคร่จะราบ
มากมักเป็นลูกเนินสูง ๆ ต่ำๆ ลื่นๆ ไป แต่เห็นปรากฏได้แก่ตาชัดเจน
ว่าเป็นแผ่นดินที่อุดมคึกว่าเยอรมันนี้เป็นอันมาก การเพาะปลูกนอกจาก
เข้าสาธิตมีต้นผักไม้ล้มลุกมาก กลองน้ำอย่างเช่นที่กล่าวมาแล้วมีมาก
พรรณไม้ทั่วๆ ไป ประหนึ่งการที่ควรจะทำได้ทำแล้วบริบูรณ์หมดทุก
อย่าง ไม่มีอะไรที่จะขาดยังไม่ได้ทำอยู่อีก ในเรื่องบำรุงการเพาะปลูก
และการไปมาทั้งทางบกทางน้ำ จะยังเหลือสิ่งซึ่งจะมีเพิ่มขึ้นเสมออัน
แต่โรงเครื่องจักรทำการ ได้ผ่านโรงหล่อเหล็กแต่ใช้เท่ากองสูงเป็นพระ-
เจดีย์แต่เป็นภูเขาถึงต้องมีรถรางไปชน การเผาปูนถึงโยงสายลวดเป็น
ตพานแต่ยอดเขาไปถึงเตาปูน ใช้ถึงให้เดินไปตามสายลวดไม่ต้องชน
ด้วยล้อเกวียนบรรดาการทั้งปวงซึ่งทำตักย่นโศหุ้ยให้น้อย ทำงานให้
ได้มากที่สุดนั้นเหลือที่จะพรรณนา เป็นความคิดซึ่งยังจะเดินอยู่เสมอ
แต่เป็นเรื่องที่ใครจะบอกไม่ได้ ว่าการสิ่งนี้ในสิบปีข้างหน้าจะไม่ง่ายไม่
คึกซ้นกว่าที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ จนกลายเป็นอย่างเก่าไปได้ ที่จะพยายาม
เล่าถึงความเจริญของวิชาในประเทศยุโรปเหลือที่จะพูดสั้นได้ ยิ่งคิด
สำเร็จอย่างหนึ่งก็ยิ่งเห็นทางที่จะคิดอย่างอื่นได้ออกไป เฟื่องฟูขึ้นทุกที

บันทึกข้อตกลงว่ามาถึงเมืองปารีส จูญูนำมองสิเออโมลาร์ซีฟ
 ออฟไปรโตกลอแทนรัฐบาล เมยอชลุ้มแบร์เคยมาก่อนรับในชื่อเปร
 สิคენტมองสิเออโคติเยอีกคนหนึ่ง มาแทนเสนาบดีกระทรวงต่าง
 ประเทศ แลมองสิเออริฟโฟลต์ ที่เป็นทูตฝรั่งเศสคนเก่า กับพวก
 ในลิเคชั่นของเรา แลเวสเทนกาค ฟลอเรียวกระทรวงคลัง มารับที่
 สเทศัน เขาปลุกกระโจมไว้เป็นที่สำหรับขึ้นรถ เมื่อได้สนทนากันแล้ว
 ขึ้นรถกับบริพัตรเมยอชลุ้มแบร์เคอออกจากสเทศัน มีคนดูเป็นอันมาก
 ดูแสดงอัธยาศัยไมตรีดีกว่าเมื่อมาครั้งก่อน มีให้ร้องบ้าง แต่ความ
 ที่เมืองใหญ่โตเหลือประมาณ ผู้คนแน่นหนาเต็มไปทั้งถนน รถต่างๆ
 หลีกแซงกันไปไม่หยุดไม่หย่อน เรามาไปเวต ไม่ได้แห่แห่นอันใด
 พ้นจากสเทศันมาหน่อยหนึ่ง ก็ไม่มีใครดูแลอะไร มันหายไป ในหมู่
 รถทั้งปวงนั่นเอง ที่ปลาตใหม่ไม่เคยเห็นนั้น ในหมู่เอกสทิบิเซนซึ่ง
 ล่วงมาแล้ว สะดงสำหรับแขวนรูปอันงดงามทั้งขึ้น ถึงต้องถามว่า
 อะไรได้ตรงมายังลิเคชั่น ๑๔ อาเวนิว เจโล ได้ปล่อยให้นายทหาร
 นั้นกลับแล้วรับนักเรียน นางลัคดาค้า เป็นผู้นั้นช่อคอกไม้ ชายขจร
 อธิทิเทพ^๑ คำรัสคำรัง^๒ ทาท่อ แลอีกสองคน แล้วขึ้นมารับพวกเมีย
 ข้าราชการ คือมะคัมคอรเลลี มะคัมคอรวิกันัมมะคัมซาราชัง มัคมัวเซล
 ซาราชังลูกสาวมองสิเออซาราชัง มะคัมเกรซาน แล้วขึ้นมาที่อยู่ จูญู
 พาช่างที่จะทำเสมาแลเหรียญราชสมบัติเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีมานับรูป

๑ ลัคดาค้าหลานสาวเจ้าอินทวโรสสุริยวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่

๒ หม่อมเจ้าขจรจรัสฤทธิ์ ในกรมหลวงนเรศวรฤทธิ

๓ หม่อมเจ้าอธิทิเทพสรร ในกรมหลวงนเรศวรฤทธิ

๔ หม่อมเจ้าคำรัสคำรัง ในกรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ

รูปเก่ายังใช้ได้ แต่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้าง ไม่มีเวลาที่จะปั้นพอ เขา
จึงได้เอาดินสอวาดไว้ในรูปปั้นของเก่า อยู่ข้างจะเป็นการทวน เพราะ
ถ้าเข้าไปจะทำแล้วไม่ทันกลับ เพราะเป็นจำนวนมากทั้งแสน

ลักษณะนี้อยู่ข้างจะใหญ่โตมากกว่าแต่ก่อน ชั้นล่างมีห้องซอด
ใหญ่แลมีออฟฟิศ ขึ้นมาชั้นบนเป็นห้องรับแขกถึงสามห้อง ห้องนั่ง
ห้องหนึ่งห้องกินเข้าห้องหนึ่ง ถ้าจะว่าห้องกว้าง กว้างกว่าพระที่นั่ง
อัมพรนิกร แต่ชั้นกระไดอยู่ข้างจะפקเติมที่ เพราะไม่มีลิฟต์ ห้องที่
พ่อยุเป็นห้องชั้นสามเท่ากับพระที่นั่งอัมพรชั้นสูง ยังมีต่อขึ้นไปอีก
สองชั้น ชั้น ๔ เป็นที่ผู้คืออยู่แต่ชั้น ๕ เป็นที่บ่าวอยู่ ข้างหลังมี
โรงรถ มีสวนเล็ก ๆ การตกแต่งพร้อมเพรียงดีหมด ชาติอย่างเดียว
แต่ลิฟต์ วันนั้นกินเข้าพร้อมกัน แล้วสนทนากัน ไม่ได้ไปไหนต่อไป
เป็นอันหยุดพัก เพราะเดินทางมากชั่วโงอยู่ข้างจะพัก

คืนที่ ๘๕

วันพุธที่ ๑๙ มิถุนายน

เช้า ๔ โมงไปดูสะพาน ที่สะพานนี้เป็นตึกหลังคากระจาก
ตามผนังเป็นเสาตั้งรอบ คำที่เรียกว่าเสาตั้งนี้ เป็นคำเจ๊กอยู่ข้าง
สกปรกแต่จะหาคำไทยให้เหมาะไม่มี ถ้าภาษาอังกฤษเรียกแกลลอรี่ แต่
มันไม่ใช่ตรงยึกไปเฉย ๆ มือออกมุข ถ้าจะว่าใหม่ เห็นจะค่อยง่าย
ขึ้น คือเป็นตึกอย่างศาลาอุทยานการ แต่รูปร่างไม่เป็นเหลี่ยมตรง ๆ
เช่นนั้น มุงหลังคาด้วยกระจาก ที่สนามก็มุงหลังคาด้วย สนามนั้นคง
เป็นพื้นดินทั้งตึกทำด้วยศิลาบ้างด้วยพลาสติกบ้าง หล่อทองแดง

บ้าง เติบโตหลายร้อยตัว ตามเจดีย์รอบในตึกทุกตึกอย่างย่อม ๆ ฝาคิตรูปภาพต่าง ๆ ส่วนในประธานรอบนั้นคิตรูปภาพสีน้ำมัน ได้ไปเดินดูอยู่สองชั่วโมงเต็ม ๆ เป็นอันนับว่าได้ดูส่วนหนึ่งใน ๔ ๓ อย่างมากก็ใน ๓ ของสิ่งซึ่งมีอยู่ในนั้นแต่รูปภาพถึงสามพันแผ่นกว่า ทั้งที่ได้คัดเลือกออกเสียแล้วไม่ยอมรับประมาณสักสองพัน รูปที่ได้ติดอยู่ในสองนี้ มีอย่างโมเอนน้อยกว่าอย่างเก่า แต่ถึงจะเป็นโมเอนก็เป็นอย่างดี ไม่เหมือนกับ เช่นที่พ่อเคยเกลี้ยตมา ได้เห็นรูปองค์ศรีสวัสดิ์เข้าน้ำด้วยคนอยู่ในนั้นออกจะบันทึก เวลาเที่ยงตกลงต้องเลิกพักไว้ที เพราะกำหนดเวลารับแขกบ่าย ๒ โมง ต้องกลับมากินข้าว

ถึงแต่บ่าย ๒ โมงไปจนบ่าย ๔ เป็นเวลารับแขก ทั้งต้นมองสิเออปีซอง เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แล้วบาร์อน เอลี คอยเซลเป็นหัวหน้าแบงก์เดอลินโคชิน ราชทูตจีน มองสิเออเบอนาร์ต แลคนอื่นอีก ที่มาเซ็นชื่อเปล่า ๆ ก็มาก มีมองสิเออคูเมอร์แลเคอฟรานส์เป็นต้นทั้งเสนาบดีในตำแหน่ง

เวลาบ่าย ๔ โมงไปเยี่ยมเปรสิเอนต์กับบริพัตรที่วังอิลิเซ มีทหารรับแบตาเลียนหนึ่ง จรูญเป็นล่าม เปรสิเอนต์ไม่พากฎเหมือนอย่างมองสิเออเฟลิกซ์โพร์ แต่เป็นคนอัธยาศัยเรียบร้อย พูจากปราสัยดีมาก กลับมาแล้วได้ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์นำตราจักรีไปให้สักกรูหนึ่งก็มาเยี่ยมตอบที่ลิเกชั่น ติดผ้าสีเหลืองที่คุมเสื้อมาเสร็จแล้วพอมาถึงก็ชี้ให้ดูว่าได้ติดมาแล้ว นั่งสนทนากันอยู่ข้างจะนาน ทั้งไปเยี่ยมแลมาเยี่ยมตอบ

เปเรสิเคนต์ไปแล้วจึงได้ไปเที่ยวร้าน แต่ได้ไปที่ข้างหล่ใน
 เรื่องที่จะหล่อรูปซึ่งตกลงกันให้ทำสำหรับจะไปตั้งในบางกอก^๕ เขาได้
 บันท้อย่างลองขึ้นไว้แต่เลือกรูปม้า ตัวอย่างที่บันไว้นั้นสองอย่าง คือ
 รูปขี่ม้าอย่างหนึ่ง รูปที่จะทำเล็ก ๆ อย่างหนึ่ง สั่งให้เขาเลือกเนื้อทอง
 ไว้ให้ดูด้วย แบ่งเปน ๔ ชั้น ชั้นที่ ๑ แลชั้นที่ ๓ แลกกัน
 แต่แต่งตัวเรียบขึ้นแลแต่งไม่เรียบ ราคาผิดกันถึง ๒ ปอนด์ ชั้นที่ ๒
 เปนสีคำ ไทยคงไม่ชอบ ชั้นที่ ๔ ผิวทองหยาบเกินไปคงไม่ชอบ
 ถ้าที่ ๑ กับที่ ๓ ทำไปทั้งสองอย่าง คนคงหันลงซื้อข้างถูก ที่ ๑
 เห็นจะไม่ออก จึงได้ทำแต่ที่ ๓ เขาขอให้ถ่ายรูปไว้ให้ทั้งสี่ด้าน
 พรุ่งนี้จึงจะได้ไปถ่าย กลับมาก่อนเวลากินเช้า เมื่อกินเช้าแล้วไปดู
 ออปราคอมมิก เพราะเหตุที่วันซึ่งจะดูอะไรก็มีอยู่วันเดียวเท่านั้น จึง
 ได้เลือกไปดูออปราคอมมิกที่ครองค้อออปราได้เห็นแล้วเมื่อมาคราวก่อน
 แต่ออปราทั้งสองนี้ก็เป็นของรัฐบาลอุดหนุนทั้งสองโรง เพราะการลง
 ทุนมันมาก ถ้าเล่นแต่ลำพังทางได้ไม่คุ้มทุน เมืองปารีสเป็นเมือง
 ใหญ่สาหัส จึงได้เล่นได้เสมอทั้งในฤดูแลนอกฤดู พิณพาทย์ก็อย่างยิ่ง
 มะคัมการเสียงเพราะด้วยเล่นดีด้วย การที่เสียงดีแลเล่นดีนั้นหายาก
 นัก ได้ส่งเรื่องมาให้ดูแต่มีความเสียใจที่เป็นภาษาฝรั่งเศสจะได้แต่ดูรูป
 พอเปนเค้า เรื่องนั้นก็ไม่มีอะไรเท่าไร คือหมอลความมีเมียสรวาย เมีย
 เปนชู้กับกับตันนายทหาร หมอลความอีกคนหนึ่งพาลูกศิษย์มาฝาก
 ลูกศิษย์คนนั้นเป็นคนหนุ่ม เมื่อแรกไม่สมักจะมาเป็นลูกศิษย์ตาหมอ

^๕ คือพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งประชาชนชาวสยามจะถวายเปนของพระขวัญในงาน
 พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก (เดิวนั้นประดิษฐานอยู่ที่หน้าพระลานราชวังดุสิต)

ความที่มีเมีย ต่อมาเห็นเมียของแกเข้าจึงสมัค อยู่มาพวกเสมียนของ
 ทาหมอความมาบอกว่าเห็นคนแวววาบเข้ามาในห้องสงสัยว่าเมียจะมีชู้
 ทาผัวก็คอยจับแล้วเข้ามากัน นางเมียเอาชู้ทหารนั้นมาซ่อนไว้ในตู้ผ้า
 นุ่ง เมื่อค้นไม่พบแล้วก็ขอโทษเมีย เอาเป็นเลิกแล้วแก่กัน ส่วนเจ้า
 คนหนุ่มที่มาอยู่ด้วยไปรับใช้สอยนางผู้หญิงนั้น ๆ แต่แรกก็ไม่ว่า
 เจ้าเด็กหนุ่มนั้นรัก จนร้องเพลงแย้มพรายออกมาจึงเข้าใจ ก็ออก
 สงสารนักรักขึ้นมา เมื่อเวลาที่เกี่ยวพานกัน นางนั้นไปตัดดอกกุหลาบ
 แดงมาถือ เจ้าหนุ่มนั้นก็ไปขอ นางนั้นทำกระบวนเสียใหญ่เหมือน
 อย่างกับโกรธ สบัสต์บั้งไปแล้วทั้งดอกกุหลาบให้วิ่งกลับเข้าเรือน ที่
 ตรงหน้าคิจริง ๆ คราวนี้นายทหารมา เจ้าหนุ่มนั้นหลบไปแอบอยู่
 ข้างเรือนเห็นนางนั้นออกมารับหยอกเอินกันก็เข้าใจ จึงได้ขำวงดอก
 กุหลาบที่นางให้เสีย ต่อไปเป็นอันต่างคนต่างรู้กันทั้งนายทหาร
 แลเจ้าหนุ่ม นายทหารนั้นหึงจึงล่อให้นางนั้นเขียนหนังสือเรียกให้
 เจ้าหนุ่ม แล้วไปจัดการให้ทาหมอความมากอยจับ นางนั้นผลอไป
 เขียนหนังสือให้แล้วจะเรียกคืน ปล้ำแย่งเท่าไรก็ไม่ได้ นายทหารพา
 ไปเสียแล้ว จึงนั่งเป็นทุกข์อยู่ พอเจ้าหนุ่มนั้นมา ด้วยความตกใจ
 เป็นอันมาก พอตาผัวกับนายทหารมาจับ ก็เอาเจ้าหนุ่มนั้นซ่อนไว้
 เสียอีก ตาผัวกับนายทหารค้นไม่พบ เลยต้องไปจับมือเมียขอโทษอีก
 พอตาสองคนนั้นไปแล้ว เจ้าหนุ่มออกจากที่ซ่อนกอดกัน ก็ปีค่ม่าน
 เลิก เป็นเวลาสองยามกลับ ได้หมายรูปในสมุดตามที่ได้เห็นมาให้
 ด้วย มะกัมคาเรคนนี้เป็นเมียของผู้จัดการออปรานีร้องเสียงคินัก ตา

หมอกความก็ดึมมาก ร้องเสียงห้าวแลเป็นทลกลที่เขียนเรื่องละครไว้ในราย
วันนี้ เพราะพ่อนึกว่าลูกคงอยากรู้

คืนที่ ๘๖

วันพฤหัสบดีที่ ๒๐ มิถุนายน

เวลาเข้าไปดูรูปที่สะพานอีกคราวหนึ่งสองชั่วโมง รวมเบ็ด
เสร็จเป็นสี่ชั่วโมงจึงได้ทั่ว สะดวกใหญ่ตอนหนึ่ง แล้วมีออกไปข้าง
หลังอีกตอนหนึ่ง ได้ลงทางข้างหลัง แล้วไปดูร้านอื่น ๆ ต่อไปอีก
จนถึงเวลากินเช้ากลับมากินกลางวัน

วันนี้มีเหตุซึ่งจำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงการไปใหม่อีก คือ
เรื่องที่หัวเมืองฝรั่งเศสข้างใต้เกิดหยุกหยิกขึ้นด้วยเรื่อง น้ำ อยู่นั้น จริง น้ำ
อยู่นั้นปลอมขึ้น ราษฎรเห็นว่ากฎหมายที่รัฐบาลตั้งไว้ป้องกันนั้นไม่พอ
จะเร่งให้รัฐบาลตั้งกฎหมายแก้ไข จึงได้พากันลุกขึ้นมาเรียกร้อง
รัฐบาลส่งทหารไปก็ต่อสู้ ถึงยิงกันตาย ราษฎรตายสามคน ยังกระ-
เตรียมจะต่อสู้ต่อไปอีก จึงต้องส่งทหารอีก เสนาบดีต้องประชุมกัน
แลประจักษ์ที่งานการที่จะเลื่องคินเนอในคำวันนี้จะต้องขาดเสนาบดีไป
มาก พ่อเห็นเขาปั่นป่วนกันอยู่ จะไปนั่งกินเลี้ยงในเวลาเขา่วนวายดังนี้
ดูเป็นไม่มีธรรยาไศรย พ่อจึงได้ส่งนายทหารที่มาประจำให้ไปบอกเปเรติ
แทนตัวว่ารู้ข่าวความลำบากของรัฐบาลเกิดขึ้น ก็มีความเสียใจ เห็นว่า
การที่จะเลี้ยงเวลาค่าจะเป็นความลำบาก ขอให้งดไว้เสียเถิด อันที่

จริง การที่จะเลี้ยงวันนี้ เปเรสเตนต์ได้บอกแถมวันแรก ว่าจะเชิญแต่
 เสนาบดีแลปลัดทูตลงลงกับผู้ที่มีการเกี่ยวข้องกับเมืองไทย แลได้
 ส่งร่างสปีชมาด้วย เรากำลักร่างตอบกันอยู่ เมื่อตกลงเปนเล็ก ก็เปน
 อันเล็กได้หมดแต่เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศอยู่ข้างจะอึดอัดรำคาญ
 ว่าจะมาหาขอโทษเอง กออยู่จนสามโมงก็มาไม่ได้ ขอผิดไปพรุ่งนี้
 เพราะติดประชุมเซเนต การที่ขอผิดไปนั้น เพราะกลัวคำที่รับไว้ว่า
 เซเนตจะได้โหวตเรื่องสัญญาในวันนี้ ไม่ได้ โหวตก็จะต้องมาผิดอีกครั้ง
 หนึ่ง จึงตกลงเปนอันเราได้เที่ยวอีกวันหนึ่งไม่บ่วยการมาปารีสทั้งที่
 อันที่จริงก็ไม่ใช่ว่าจะเที่ยวอย่างเดียว เปนราชการอยู่บ้าง

เวลาบ่าย ๔ โมงจึงได้ออกจากสถานทูตไปถ่ายรูปก่อน การ
 ถ่ายรูปนี้เพื่อจะทำสเตชู เขาขอให้ถ่ายสี่ด้านแลอยากจะให้แต่งยูนิฟอม
 ใหม่แต่ผเอนยูนิฟอมไม่อยู่หมด เขาเอามาทำตัวอย่างตัวยูนิฟอมใหม่
 เหตุด้วยของเก่ามันคับใช้ไม่ได้ ไม่ใช่เพราะอ้วนอย่างเดียว เพราะ
 เสื้อในหนาด้วย ที่ซึ่งถ่ายรูปนี้ ถ้าถ่ายในเมืองแล้วอาการหนัก ไป
 เห็นที่สตราสเบ็กมันถ่ายอยู่ชั้นยอด ได้ออกปากแล้วว่าอายนี้ขึ้นให้ชน
 ไปถ่ายรูปไม่ถ่ายจริง ๆ แต่ที่ไหนวันนี้ถูกเหมือนกันกับที่ว่าจะไม่
 ถ่ายนั้นเอง มันขึ้นไปอยู่ถึงชั้นที่ ๗ นับแต่ชั้นพื้นดินขึ้นไป เปนชั้น
 หลังคาเพราะความจริงถ้าจะไม่ขึ้นไปอยู่เช่นนั้นไม่มีแดด แต่รอกตัว
 ที่มีลิฟต์ขึ้นตั้งแต่พื้นดินที่เดียวตลอดถึงชั้น ๗ ดูกกบัจรรูไปด้วย ถูก
 ขึ้นกระโดดเกือบตาย ถ่าย ๔ ด้าน แล้วเขาขอถ่ายสำหรับร้านเอง
 ต่างหากด้วย

ถ่ายรูปแล้ว ไปที่สตูดิโอของสือเอคาโรลด์สร้าง แก่ช่างอยู่
ไกลเสียลิบลับ ไปถนนใหญ่แล้วจึงถึงถนนเล็ก ๆ เข้า ยังต้องเข้าไป
ในถนนที่มีรั้วอีกจึงจะถึงที่อยู่ ที่จริงมันเป็นการจำเอน เพราะจะ
อยู่ในเมืองที่เสียงรบกวนก้องอยู่ แก่ไม่มีสมาธิ จึงได้ออกไปอยู่เสีย
ห่างตามแถบที่อยู่นั้น มีขายเครื่องเขียนน้ำยาแลอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นที่
ช่างเขียนเขาอยู่กัน แต่กระโดดขึ้นอยู่ข้างลำปาก สตูดิโอมีสองห้อง
ที่จริงดูออกจะร้าง ๆ ตู้ของตาเยลลีไม่ได้ นั้นของแกสนุกแลสอาค
นีอยู่ข้างจะทิ้งรก ๆ ห้องนอกที่ตั้งรูปไว้ค่อยยังชั่ว แต่ห้องในยิ่งรก
หนักขึ้น แต่เขาชอบนาฬิกาซึ่งหน้าตาเหมือนทำด้วยแก้วซึ่งเคยมีใน
วังนั้นไม่ได้ ต้องมีอันหนึ่งเหมือนกัน รูปครึ่งตัวหน้าตาดีกว่าเต็มตัว
ถ้าเวลาแลดูใกล้ดูไม่เหมือน ออกมาไกลดีขึ้น ถ้ายิ่งดูในกระจกเงาอีก
ด้านหนึ่งยิ่งเหมือนมาก เปเรติเคนต์ได้สรรเสริญมองสือเอคาโรลด์มาก ว่า
เป็นช่างอย่างสูงพิเศษ ที่ได้เลือกให้เขียนนั้นถูก ความจริงเขาเขียน
ด้วยความกล้าเป็นอย่างมาก ตั้งใจจะอวดฝีมือ ว่าช่างเขียนผู้อื่นจะทำได้
โดยยาก ฤ็ทำไม่ได้ทีเดียว เพราะเลือกเอาสีเหลืองหมกทั้งแผ่นคาน
หลังก็ใช้กำมหยีเหลือง ฟันก็ใช้เหลือง เครื่องแต่งตัวเสื้อครุยก็เป็น
สีเหลือง สายตพวยแลตราทั้งปวงก็เป็นสีเหลือง ผิวหน้าก็เหลือง
เสื้อขาวก็เป็นลักษณะเหลือง คงที่ติดสีอยู่แต่กางเกงดำกับสีแดงที่หัว
ไหล่เท่านั้น แก่อยากจะอวดเขามาก จึงขออนุญาตที่จะเอาไปตั้งในสะ
ลองสัก ๗ วัน พ่อก็ยอม รูปที่เขาเขียน ๆ ไว้ มีแผ่นโต ๆ เท่ารูป
หมู่ที่ห้องไปรวเขตพระที่นั่งจักรีหลายแผ่น มีเทวดาน้ำร้อนแผ่นหนึ่ง

เขียนดีมาก มีคนกว่าสิบคน ตั้งราคาสองพันปอนด์ แฟ้มละสี่ของแก
เองมากคนด้วยกัน รวมทั้งตัวเองด้วยก็มี มีรูปการเกี้ยวแผ่นหนึ่ง
ซึ่งเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสเขียนเมื่อเวลาเขาเขียนรูปพระมเหสี เขาให้รูป
ของเขาเองสองรูป ออกจากบ้านมองสิเออตุรัง มาแะกินน้ำชาแห่ง
หนึ่งตามทาง ทำไอศกรีมดีเป็นอย่างมาก แล้วเที่ยวต่อไปจนถึงเวลา
กินเข้าไปกินเข้านอกบ้านแล้วเที่ยวต่อไปอีกจน ๕ ทุ่มเศษ เกือบ ๒ ยาม
จึงได้กลับ

ฝอยในการเรื่องเที่ยวแลกินเข้าเหล่านี้ต้องแบ่งไว้ต่างหาก
เพราะเหตุที่เป็นการปิดไม่ได้ให้ใครรู้ ที่กินเข้านั้นคือไปที่ตาทำเบ็ค
ซึ่งเป็นเรื่องสำหรับล่อเียนตราอยู่ ที่แท้เียนตราแก่ไม่ได้เคยไปถึงโรงทา
นี้ นายใจพาไปเที่ยวกินที่ช่องอิลิเชอนนในเมืองเท่านั้น ที่ที่ตาเจ้าของ
ครุเบ็คแกอยู่นั้น อยู่ฟากข้างโน้นริมแม่น้ำเซน เป็นโรงเรสเตอร์รองต์
สามัญซื้อแปลเป็นภาษาไทยเรียกว่าหอคอยเงิน ตาผู้ที่เป็นเจ้าของ
เรสเตอร์รองต์นั้นเคยเป็นคนทำครัว ไม่ใช่ทำแต่เบ็คอย่างเดียว กับเข้า
ต่าง ๆ ของแกมีมากที่แกนึกเองไม่มีที่ไหน ใครเลี่ยนเอาไปทำก็ทำไม่
เหมือน พ่อได้ส่งบาญชีกับเข้า มีทั้งบทกลอนสรรเสริญ แลบอกจำนวน
เบ็คตัวที่กินเป็นนมเบอร์ที่เท่าไร เบ็คที่กินนี้สองตัว ตัวหลังที่สุด
นมเบอร์ ๒๘๓๔๘ คิดดูตั้งแต่แกตั้งมา คงมีคนกินปีละ ๑๐๐๐ ตัวเศษ
การเลือกกับเข้า เอาบาญชีมาให้เราเลือก แต่เราเลือกพุ่งไปตามบุญ
ตามกรรมแก่ไม่ชอบก็อดัด ถ้าปล่อยให้แก่เลือกเอาแล้วคิดเรื่อยที่
เที่ยว วันนี้ได้ปล่อยให้แก่คิด ถึงตันออเดฟ แล้วถึงซุบ ซุบนั้น

ก่อนเฉลระ แต่อร่อย ต่อไปถึงปลา น้ำซัดกุ้งเปนตัว ๆ ของแกก็
 อร่อยอีก แปลกไม่เคยกินที่ไหนนั่นแล คราวนั้นจึงถึงเปิด กับเข้าอื่น ๆ
 นั้นแกนั่งบัญชา แต่ถ้ำถึงเปิดเข้าแล้วต้องกุสีกุจเอง ตั้งต้นแต่ฆ่าเป็ด
 ถอนขนแล้วเอาเข้าเตาย่าง พอกินปลาเสร็จก็ไต่ยกเปิดขึ้นมากำ ลูกล
 สมุนของแกกร่ำหวอดทงนั้น ขึ้นมาจัตโตะที่จะทำเป็ดนั้นก่อน เอา
 เครื่องอัดมาตั้งไว้ริมโตะข้างหนึ่ง แล้วตั้งถาดแลเตาอลกออกซอที่รอง
 ถาด มีจานหลายใบ พริกไทยเกลือแลไม้ขีดไฟ มีเปลซ้อด ๒ เปลซึ่ง
 รับเลือดเป็ดถ่านที่ย่างเป็ดมาจากเตา การที่จะหั่นนั้นไม่ได้ใช้มีดใหญ่
 ซ้อมใหญ่ ใช้มีดซ้อมโตะธรรมดา แต่มีดของแกคม แรกมาถึงถึง
 มือหั่นขาออกก่อน หั่นสองตัวแล้วผ่านหน้าอกเป็นชิ้นบาง ๆ วางลงใน
 ถาดปนกับโลหิตซึ่งจะเป็นน้ำซ้อด หั่นปีกด้วย ครั้นหั่นเสร็จแล้ว
 ถลกหนังด้านข้างหลังแลตัดกันออกทั้งเสียเอาแต่ตัว หาทะเลือพริกไทย
 มาก แล้วตัดกลางเป็นสองท่อน เอาลงในเครื่องอัด แล้วหมุนเครื่อง
 อัดให้เลือดเดินลงไป ในถาดจนหมด แล้วจึงไต่จุดตึงตึงดวงเดียวก่อน
 ภายหลังจึงเอามือจุ่มอลกออกซอ จุดไฟไปจุดอีกดวงหนึ่ง คราวนี้พอ
 น้ำในถาดนั้นร้อนก็ตักรด แลกรอกปากถาดด้วยเหตุใดไม่รู้ รดบ้าง
 คนบ้างไปจนซ้อดนั้นคั้น แล้วจึงเติมโลหิตลงไปอีก รดไปใหม่กรอก
 ไปใหม่ แล้วก็เรียงเนื้อเปิดในถาดนั้น โรยพริกไทยอีกชั้นหนึ่ง แล้ว
 จึงไต่ยกมาเลี้ยง เป็ดนั้นสุกดี ไม่ดิบ ๆ สุก ๆ อย่างเช่นเณตราทำ
 น้ำซ้อดท่วมเนื้อ ถึงปลาก็น้ำซ้อดท่วม ไม่ได้ใส่মনาใส่เหล้าอะไร
 อย่างเช่นเณตราทำของแกอร่อยมาก ครั้นกินเป็ดนั้นแล้ว คราวนี้ถึง

ซาเบ็ตที่เอาไปย่าง ใช้อย่างแห้ง เป็นหมกเรื่องกับข้าก้น คราวนี้ถึง
ของหวาน ลูกไม้ต่าง ๆ คือ สตรอเบอร์รี่ใหญ่ สตรอเบอร์รี่เล็ก ลูก
แปร์ เซอร์รี่ กว้านแลหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ผสมน้ำตาล เจียวปอกไวน์
แล้วเอาเข้าในตู้แช่แข็งให้เย็น ของหวานสิ่งเดียวเท่านั้น คราวนี้ถึง
บุหรี่ประมาทแก้วว่าคงไม่มีบุหรี่ปริตี้ ที่ไหนเกลากออกมาอย่างเก่า ๆ
เท่านั้น

ครั้นกินเข้าเสร็จแล้วปฤชากันว่าจะไปดูอะไรดี ที่ซึ่งควร
จะดูก็แต่ออปราใหญ่ ฎาออปราคอมมิก แต่จำจะต้องแต่งตัว ครั้นจะ
กลับไปแต่งตัวแล้วกลับออกมาดูอีกที่ก็คิดถึงเกียรันเต็มที กระโดดลิเก
ชั้นมันไม่ใช่เล่น ต้องขึ้นสองทอดทอดสองทอดถึงห้องฟ่อ เลยลา
ครั้นจะไปดูที่มิวซิกฮอลล์ที่จุดไฟสว่างอยู่สองข้างถนน ก็กลัวจะต้อง
ไปนั่งเบ็ดเผย คนเห็นเสียพระเกียรติยศเป็นชุกชนไป เพราะเวลานี้คน
ในปารีสกำลังมาก เต็มไปด้วยคนผู้ดีคนมั่งมี มาแต่ต่างประเทศ ฟ่อ
ฟังรู้สึกเห็นจริงในคราวนี้ ว่าเมืองปารีสมันนี้เป็นเมืองบรมสุข จะหา
แห่งใดในเมือง ๆ ทั่วกันเสมอเหมือนเป็นไม่มี อากาศแจ่มใสร้อน
เย็นพอสบาย จึงไม่ต้องนึกถึงว่าร้อนฤาเย็น ขึ้นรถไปในกลางถนน
เป็นรถเปิดไม่ใส่เสื้อคลุมชั้นนอกก็ไม่หนาว ขึ้นรถปิดฝากระจกก็ไม่
ร้อน ไปในกลางแดดแลเห็นสว่างแจ่มไม่ร้อนกลับสบาย กลางคืนจน
กระทั่งห้าทุ่มเศษสองยามไม่ต้องใส่เสื้อโอเวอโค้ทเลย นั่งกลางแจ้งก็ไม่
หนาว ที่ว่าเฉพาะนี้ในเดือนมิถุนายนที่ฟ่อมา ไม่กล้าพูดถึงเดือนอื่นซึ่ง
ไม่เคยเห็น เปเรติเคนต์ได้บอกฟ่อว่าเดือนนี้เป็นดีที่สุด คราวก่อนมา

ไม่รู้สีกว่าดินฟ้าอากาศเป็นอย่างไร ตาเหมือนโยแมงมุมพาน ใจคอเหมือนตีไข^๖ คราวนี้แลเห็นความดีของปารีสได้ มีน้ำใคร ๆ เขาชอบกันนัก มันสบายจริง ๆ การที่จะเที่ยวเตร่อย่างหนึ่งอย่างใดเที่ยวได้หมด ตกกลงเป็นหาที่ไปอยู่อย่างสัพเพเหระ ใต้แบ่งกันไปคนละพวก พ่อไปกับบริพัตรแลจรรยา กลับมาถึงที่อยู่เกือบ ๒ ยาม

เมืองปารีสเป็นเมืองที่นับว่า งามที่หนึ่งในยุโรปจริง ๆ ของเขา ถนนคงจะตัดเป็น ๘ แพร่งๆ ๖ แพร่งออกจากวงกลมๆ วงเหลี่ยมกลาง ๆ ในที่หว่างถนนประชุมเช่นนี้ ใหญ่ที่สุด คือปลัสเตอลาคองคอร์ด แปลว่าสนามสามัคคี แต่ชื่อนี้ไม่สมกับสนามนั้น ด้วยในเวลาวิโรหุจน์ ได้พากันตาย ศพพากันไปในสนามนี้ กลางสนามมีเสาโอเบลิสก์ที่ได้มาแต่อียิปต์ มีน้ำพุใหญ่สองข้าง ที่เรียกว่าสนามอย่าเข้าใจว่าหญ้าไม่ใช่สนามหญ้า เปิดเป็นถนนตลอด ยกแต่แท่นเหมือนเช่นที่เสาชิงช้า มีน้ำพุใหญ่แลเสาโคมนับไม่ถ้วน ถ้ายืนในกลางสนามนี้แลไป ดูทิศใดคงจะมีสิ่งที่ปลูกสร้างไว้ใหญ่ ให้แลเห็นเป็นที่สังเกตในที่สุดถนน เช่นอากาศลงฟองประตู่ไชย แกรนด์ออปรา เซมเบอเตปุตี แลวัด เป็นต้น ทุกทิศ เมื่อไปตามถนนสายใดสายหนึ่งที่แลเห็นนั้นแล้ว ไปมีสนามแลมีทางแยกออกไปอีกอย่างเดียวกันกับสนามใหญ่นี้ แลมีก็มีเครื่องสังเกตในที่สุดถนนอย่างเดียวกัน ถนนที่ทำเหมือนโยแมงมุม เหลือที่ผู้มาใหม่ ๆ จะจำได้ แต่ถึงอย่างนั้นยังรู้สึกไม่ได้ว่าจ้าง่ายกว่าที่อื่น ๆ เพราะมีสิ่งสำคัญเป็นที่สังเกตตั้งที่ว่า

๖ เมื่อเสด็จยุโรปคราวก่อนเป็นเวลาทางไมตรี ในระหว่างกรุงสยามกับฝรั่งเศส หมองหมางยังไม่เรียบร้อย

นี้ รถสารพัดทุกอย่างที่จะพึงมียกไว้แต่รถแซนช์แคบที่มีปีกหน้า วันมี
แต่เฉพาะเมืองอังกฤษ นอกนั้นมีสารพัดทุกอย่าง รถออมนิบัคที่
เทียมม้าสามแลสตีมแลเอเลกตริก รถโมเตอคาร์สารพัดทุกอย่าง จน
กระทั่งโมเตอคาร์ ๒ ชั้น คนนั่งแน่นคลัก เตินแซงเสียคักกันไปหา
ระหว่างไม่ใคร่จะได้ รถต้องเดินช้า ๆ เลื่อนไปตามกันบนถนนที่รถ
มาก ๆ ในถนนที่ใหญ่ ๆ มีทาง ๓ ทางก็มี แต่ทางคนเดินคงจะ
กว้างที่สุดไม่ว่าถนนเล็ก ๆ ใหญ่ ถ้านั่งดูในที่แห่งใดข้างถนน จะแลเห็น
คนเดินเหมือนอย่างกับจอกที่ไหลลอยมาตามกระแสน้ำ รถที่เดินไปมา
เหมือนกับแพแลสวะในเวลาน้ำน้ำ บางที่การเดินทาง ถึงจะไปด้วยรถ
โมเตอคาร์ ก็อยู่ข้างจะช้ามาก เพราะติดต้องรอกัน จะเสียคแซงแซง
กันไปไม่ได้ โปลิศอยู่ข้างจะกวตขัน เวลาบ่ายคนลงมานั่งเล่นข้างถนน
ไต่ต้นไม้เต็มไปไม่ได้ขาดจนกลางคืน หลังแถวต้นไม้เข้าไป เวลา
กลางคืนจุดไฟสว่างเหมือนอย่างมีการงานอะไรอยู่เป็นนิจ เมืองปารีส
เป็นเมืองบริบูรณ์ด้วยอาหาร แลด้วยความสนุก และบริบูรณ์ด้วยเข้า
ของสารพัดที่จะต้องการอะไรได้ เพราะเหตุฉะนั้นคนที่ไปมาเที่ยวเตร่
ถึงเห็นเป็นเมืองสวรรค์ ความจริงก็สมควรจะเทียบ แต่ทางซึ่งจะทำ
ให้คนที่เพลิดเพลิน เป็นอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินนั้น ก็หา
ประมาณมิได้เหมือนกัน คนมาเที่ยวจำจะต้องระวังตัวแลระวังใจของ
ตัวเป็นอย่างดีที่สุด การที่จะพรรณาถึงเมืองปารีสด้วยกระดาน้อย ๆ
เช่นนี้ไม่พอ จึงขอจบไว้เท่านี้

วันศุกร์ที่ ๒๑ มิถุนายน

เวลาเข้าทำการซึ่งยังค้างจะรีบให้แล้วจนเวลา ๕ โมงเศษ มอง
 สีโอปีซองเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศมาบอกเรื่องสัญญา ได้
 แลกเปลี่ยนกันเป็นอันสำเร็จแล้วในเวลา ๔ โมงเช้า แลรับคำเปร-
 สติเจนต์มาเชิญ ให้ไปอยู่ที่รมบูเยซึ่งเปนวังที่ประทับร้อนของเปรติเจนต์
 ในเมื่อมาเมืองปารีสคราวนี้ ได้ให้เครื่องอิศริยาภรณ์ และเขาขอ
 โทษในการที่ต้องเลื่อนการรับรองต่อไป ก่อนนั้นมองสีโอมอลาต์ซีฟเคอ
 โปรโตคอลมา ให้ตราเหมือนกัน เวลา ๕ โมงเศษออกจากสถานทูต
 ไปสเตชัน มีผู้มาส่งเป็นอันมาก ทั้งพวกเขาพวกเรา มีมองสีโอมอลาต์
 เปนต้น ก็กรออยู่ปารีส เพื่อจะจัดธุระต่าง ๆ ให้สำเร็จ ได้ออกจาก
 ปารีสราวเที่ยง บ่าย ๓ โมงเศษถึงกาเลส์ ในเมืองฝรั่งเศสตอนนั้น มี
 หนาับริบูรณ์มาก เลี้ยงแกะเลี้ยงโคเป็นฝูง ๆ ดูเหมือนน้ำเค็มจะเข้า
 ไปได้ลึกมากอยู่ ได้กลิ่นน้ำเค็มเสียเป็นนานจึงถึงกาเลส์

เรือลำนี้เป็นเรือใหม่สะอาดหมดจด ได้ห้องบนคาตฟ้าเป็นที่ไป
 ลมเปลี่ยนเป็นวันตก มีคลื่นและหนาว คลื่นสาดขึ้นคาตฟ้าเปียกหมด
 ถึงโตเวออยู่ในชั่วโมงหนึ่งถ้วน ๆ พระยาวิสูตรแลพวกสถานทูตทั้งปวง
 กับแมร์ลงมารับไปขึ้นรถไฟ ทางอยู่ข้างไกล ห่มหนึ่งจึงได้ถึงลอนดอน
 ความรู้สึกข้างเปลี่ยนวูบวาบจริง ๆ พอก้าวขึ้นแผ่นดินเกาะอังกฤษ
 ภูมิประเทศบ้านเรือนก็กลายเป็นอื่นไปหมด รูปพรรณสัณฐานผู้คน
 เปลี่ยนหมด จะหลงไปว่าที่อื่นไม่ได้ นอกจากอังกฤษ ผูกตาเสียเอามา

ปล่อยก็รู้ว่าอังกฤษ หลอกครานาคหลอกอินเวตติง แลกับตันวอลเตอ
แคมเบิ้ลครุมอินเวตติง มาต้อนรับในพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ชันรด
หลวงมาส่งที่ลิเคชั่น อากาศเปลี่ยนมาตั้งแต่ในทะเลกลายเป็นหนาว
เยือกเย็น มาตามทางเห็นแปลกที่มีเกนชิงตันมิวเซียมทำขึ้นใหม่ใหญ่
โต แต่ถ้าเทียบกับเมืองฝรั่งเศสแล้วเงียบกว่ากันมาก เพราะแขวงอยู่
ที่ลิเคชั่น เราอยู่มันอยู่ข้างจะไกลลิบลิบ แลเป็นที่ต่ำลุ่ม ชันอยู่ไม่ใคร่
สบาย ที่ลิเคชั่นนี้เมื่อกึงเอกเวดมาเยี่ยมคราวก่อนไม่เคยบ่นว่าไกลนัก
ขอให้คิดย้ายเสียใหม่ แต่เราย้ายไม่ได้ เพราะเหตุที่การซื้อที่บ้านเรือน
ในอิงค์แลนด์นั้นมันไม่ซื้อได้เป็นสิทธิ์ แต่ได้กำหนดไว้ ๔๔ ปี จะขาย
ให้คนอื่นต่อไปอีกก็ขายได้ แต่ต้องนับปีเท่ากับแรกซื้อไปจน ๔๔ ปี
ตามเดิม ผเอนอ้ายที่แถบนี้ก็ไม่มีคนชอบอยู่ เพราะมันไม่สบาย ราคา
ก็ตกลงไปเสมอ ชายก็ขาดทุน ถ้าจะไปหาที่ใหม่ ต้องขึ้นเงินมาก
เกือบจะเหมือนซื้อใหม่ จึงขายไม่ได้ เลยคงอยู่ที่นี้ พอรู้แล้วว่าไม่สู้
จะสบาย แต่เมื่อพระยาริสุตรถามเข้าไปว่าอยู่แห่งใด มีที่เลือกใน
ระหว่างแคลริชโฮเทลกับลิเคชั่น เงินก็ไม่สู้ผิดกันมาก เห็นว่าถ้าจะไป
อยู่แคลริชโฮเทลเสียเงินที่เดียวสูญ ถ้าออกเงินให้มาซ่อมลิเคชั่นขึ้นเสีย
ให้ดี จะเป็นประโยชน์ของเราอีกยาวไป จึงได้ตกลงออกเงินให้เขาซ่อม
ถึงจะไม่สบายหน่อย เราก็ก็น้อยกว่าวัน แต่เขาไปซ่อมสระสรวยดีขึ้นมาก
ดีกว่าเมื่อมาครั้งก่อนอีก เรื่องลิเคชั่นจะไว้พูดต่อภายหลัง รายวันกว้าง
มามากจนพลาตเมล์ เพราะฉะนั้นจึงขอยุติเรื่องอิงค์แลนด์ไว้เพียง
เท่านี้

วันเสาร์ที่ ๒๒ มิถุนายน

เช้าวันนี้จะอาบน้ำไม่ได้ น้ำร้อน ท่อน้ำไหล เมื่อคืนนี้ก็เกิดเหตุไฟฟ้าดับ พอกินเช้าแล้วก็ได้การ 'พ่อหัวเราะ' ทาคาแนกแกเอาไปเรียกได้ ที่หัวเราะนั้น หัวเราะว่าตอนตอนไฟฟ้าก็ดับไป ไม่ได้ดับแต่เมืองเรา ว่าเท่านั้นแหละเห็นเสียเกียรติยศ แก่กลุ้มว่าไม่ใคร่จะดับ ฟังมาหมั่นกับวันนี้ ถ้ามีศเทอเวสเทลโซลด์ส์ รุ่งจะดีใจ พ่อบอกว่าอย่าให้แกวิตก พ่อจะไม่ให้เวสเทลโซลด์ส์รู้ ถ้ารุ่งจะดับเล่นที่บางกอกบ่อย ๆ เอาอย่างที่ลอนดอน เลยถึงซา

เรียกช่างมาตัดผม เจ้าช่างนี้มาเคสึมไว้อ่อนแล้ว ว่าเคยทรงเครื่องครั้งก่อน แล้วเร่งให้กรมสมมตเขียนจดหมายรายวันซึ่งค้างอยู่จนแล้วเสร็จ ออกจะสั่งเขปเพราะกลัวจะมาพอกสำหรับวันนี้

เวลาเที่ยงหลุดครานากกับ กับตันวอลเตอแคมเบิ้ลไปที่ลิเคชั่น รอยุ่พอสมควรแก่เวลา ขึ้นรถไฟไปสเตชันเปติงตัน มีพวกเราไปส่งขึ้นรถไฟไปวินด์เซอร์ รถนี้เป็นรถเฉพาะสำหรับทางนี้ออกจะงาม เขาว่าทางครึ่งชั่วโมงเพราะ ๒๐ ไมล์ ไปถึงที่สเตชัน ปรินซอพอเวลล์ แล้วเจ้าพนักงานอีกสองสามคนรับอยู่ที่นั่น ดูปรินซอพอเวลล์

๑ มักมีพระราชดำรัสอยู่แต่ก่อนเนื่อง ๆ ว่าโคมไฟฟ้าอย่าง ๑ หลังคาตัวอย่าง ๑ ตกคนใบกุ่มอย่าง ๑ โขยเอาอย่างฝรั่งมาทำในประเทศนี้ยังไว้ใจไม่ได้ โคมไฟฟ้ามันมักดับในเวลาที่มีการงานด้วย

๔ มีศเทอ เวสเทลโซลด์ส์ ซาคิเคนมารก ผู้จัดการบริษัทไฟฟ้าในกรุงเทพ ฯ

๕ คือพระเจ้าซอร์ที่ ๔ พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ

แปลกกว่าแต่ก่อน คุณเหมือนจะผอมเหี่ยวไป ขึ้นรถไปที่วินด์เซอร์คา-
 เซอล มาคราวนี้เพิ่งเห็นคนกำนับลอนสายบัวมากที่นี่ เพราะเหตุที่เรา
 ไม่ใคร่จะได้เกี่ยวข้องกับเจ้านายจึงไม่ใคร่จะเห็น ถึงเขตเวอครับอยู่ที่
 ประตูนูคาเซอล ดัดเข้าไปข้างในกวีน แลเจ้าหญิงวิกตอเรียพระราชธิดา
 แกรนด์ดั๊กแลแกรนด์ดัชเชสออฟเฮสเซตามสตัดท์ แกรนด์ดัชเชสฟิงเคย
 มาคราวนี้ ปรีนซ์แลปรีนเซสแอนเกรเมืองกริศ พากันมาหยุดสนทนา
 กันที่คอริกอร์คือเป็นห้องทางเดินยาว แล้วพาตรงมาจนสุดคอริกอร์
 เข้าในห้องนั่งซึ่งอยู่มุมคาเซอล มาทั้งถึงแลกวีน แลปรีนเซสวิกตอ-
 เรียซึ่งห้องที่อยู่ให้ ห้องนี้ว่าเป็นที่เจ้าแผ่นดินเคยเสด็จอยู่เมื่อครั้งเป็น
 ปรีนซ์ออฟเวลส์ มีห้องนอน ๒ ห้อง ห้องผู้หญิงห้อง ๑ ผู้ชายห้อง
 ๑ ห้องนั่งคุณ ออกไปทางเทอเรสในสวนเห็นวิวงามมาก ดัดออกไป
 ข้างนอกเป็นห้องซึ่งบริพัตรอยู่ ๒ ห้อง มีห้องนอนห้องหนึ่ง ห้องนั่ง
 ห้องหนึ่ง แต่ข้าราชการเอาไปไว้ที่หอกลม ไกล มีทางเดินในร่มมา
 ถึงได้ พัก ๑๐ นิमित จึงมาตามไปกินเช้ากลางวัน เป็นห้องไม่ใหญ่นั่ง
 โต๊ะกลม มีแต่เจ้านายที่ออกพระนามมาแล้วกับบริพัตรเท่านั้น การ
 จัดโต๊ะ คล้ายอย่างรัสเซียดูเทนมาร์ค ก็มีเครื่องตั้งรูปขนมปังปัง
 รูปต่าง ๆ มีขนมปังบางกรอบ ที่กวีนนั้นมีช้วนน้ำอะไรต่าง ๆ ตั้งเป็น
 แถวอย่างเดียวกันกับกวีนออฟเดนมาร์ค มีกระตังสำหรับสั่นเรียกคน
 เข้ามาจัดโต๊ะเปลี่ยนกับเข้าแบบเดียวกัน กับเข้าก็อย่างไม่ใช่เลี้ยงแขก
 เป็นของกินอย่างอยู่ตามปรกติแลเรียกอะไรเรียกได้ จะกินน้ำกินเหล้า
 อะไรก็ได้ ไม่ออกเกณฑ์ ๆ ตามแบบ พุตกันเล่นเซาโผงผาง ปรีนซ์-

ออฟเวลส์ลื้อกวีนพระมารดา ในการที่หีบขวกขึ้นแกว่งแทนระฆัง
รินระฆังแทนขวกน้ำ กวีนทำเชียวกวักก่อนว่าก่อนว่า กวีนนั้นเหมือน
กวีนลุษซาพระราชมารดาไม่มีผิดเลย เปนแต่ยังไม่แก่ถึงแก่งามกว่า
เหมือนมากกว่าเอมเปรสมารี ปรีนซออฟเวลส์แลปรีนเซสวิกทอเรียก็
คล้ายพระมารดานั่นเอง แกรนด์ดั๊กออฟเฮสอยู่ข้างจะเป็นคนคนองใน
การพุดเล่นแลชอบบะไรแฉลง ๆ หนวกก็โกนเสียเข้ามาเกือบครึ่งปาก
บอกว่าเกลี้ยงเกลาคี แกรนด์ดั๊กเซสเปนคนหึงม ๆ ไม่ช่างพุด เจ้า-
แอนเดรเมืองกรีศ รูปร่างสูงเหมือนปรีนชยอช กินเข้าแล้วสูบบุหรี่
กันได้ไนโต๊ะ เจ้าแผ่นดินกวีนขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก แลสนุกเหมือน
อย่างแต่ก่อน กินแล้วพาเที่ยวดูวัง แต่พอแรกออกจากห้อง เซอร์
แกมเบลแบนเนอแมน ไพร่มีนิสเตอร์มาเฝ้า แล้วเจ้าแผ่นดินนำให้
รู้จัก มีความประหลาดใจเป็นอันมากที่ดูท่าทางหึงม ๆ ไกลกันกับ
หลอกชอลสเบอร์รี่มาก ห้องที่วังวินด์เซอร์นี้ได้จัดใหม่หลายอย่าง ที่
กอริกอร์เองก็แก้ไขย้ายโน่นย้ายนี่หลายแห่ง รูปมึนเนียเซอร์เล็ก ๆ เอา
เข้ากรอบเดียวกันแขวนรายตลอด อ่างลายครามใหญ่ที่เคยมี ๒ ใบ
เห็นอยู่แต่ใบเดียว ห้องอาวุธประดับใหม่ทั้งห้อง จัดอยู่ข้างจะตีเดิน
วนไปจนทั่วแล้วมีเวลาหยุดพัก ๔๕ นาที

เวลาบ่ายก่อน ๕ โมง ประชุมกันที่ห้องต้านหลังที่จะลงสวน
คราวนี้เต็มไปด้วยเจ้านายทั้งห้อง ดูเกือบไม่มีใครจะทันว่าใคร ถึงที่
รู้จักกันแล้วแต่ก่อนก็แปลกไปมาก เพราะสิบปีมาแล้ว แต่หากได้ฟัง

กำน่าจึงได้นึกได้ แต่จะจดลงให้ได้หมดก็เห็นจะเต็มที ปรีนเซสออฟ-
 เวลส์กับลูก ๓ คน ตุ๊กแลคัสเซสออฟคอนนอต กับลูกสาวหนึ่ง
 ลูกชายหนึ่ง คัสเซสออฟเอคินเบอเรอ คือแกรนด์คัสเซสมาเรียเมือง
 รัสเซีย ปรีนเซสคริสเตียนกับลูกสาว คัสเซสออฟอัลบะนีแลลูกสาว
 ๒ คน ตุ๊กแลคัสเซสออฟอาไคล์ ปรีนเซสเบียทริส ปรีนเซสเฮนรี-
 ออฟแบตเทนเบิร์ก ปรีนเซสอเล็กซานดราออฟเท็ก แลปรีนซอเล็ก
 ซานดราออฟเท็ก ยังใครที่เจ้าแผ่นดินนำว่าหลาน ๆ อีกหลายคน ที่
 มาที่หลังเช่นแกรนด์ตุ๊กไมเคิล แกรนด์ตุ๊กบอริส มาที่สนามทีเดียว
 หมดด้วยกันเกือบ ๓๐ คน ทั้งขบวนพ่องูงกวีนอกหน้าแล้วจึงกันเป็น
 ลำดับไป ไม่รู้ว่าใครงูงใครนับไม่ถ้วนคนที่มาขึ้นเป็นสองฟากแน่นคลัก
 เดินผ่านไปจนตลอดถึงที่เต็นท์ ไกลมากอยู่ ก่อนที่จะรับผู้หนึ่งผู้ใด
 ลงนั่งกินน้ำชา จัดเป็นโต๊ะกลมโต๊ะละ ๑๐ แต่เฉพาะเจ้านาย ๒ เต็นท์
 ในโต๊ะเจ้าแผ่นดิน มีกวีน มีพ่อแลแกรนด์ตุ๊ก แกรนด์คัสเซสออฟ-
 เซส ปรีนเซสคริสเตียน แกรนด์ตุ๊กบอริส ปรีนเซสแอนดรูออฟคริก
 แลแกรนด์คัสเซสมาเรีย คัสเซสออฟดินเบอเรอ นอกนั้นก็นั่งโต๊ะอื่น
 ต่อไป ในเวลาเลี้ยงน้ำชามีลมพายุจัดเมฆตั้ง ปรารภปรารมภ์กันด้วย
 กลัวฝนจะตก แกรนด์คัสเซสมาเรียนั้นกลัวแต่เต็นท์จะล้มทับอย่างเดียว
 บ่นไม่หยุดไม่หย่อน ยังไม่ทันเลี้ยงน้ำชาสำเร็จ ฝนลงเม็ดประปราย
 แต่ก็ขอให้หน้าแขกมาเผ้าทั้งกลาง ๆ ฝน มีเจ้าแขกซึ่งเจ้าแผ่นดิน
 ไป ทัก ทาย อยู่ ด้วยเป็น กอง มา ขึ้น อยู่ใน แลว ไม่ได้ เข้า มา ใน
 เต็นท์เจ้านาย เลี้ยงเต็นท์หนึ่งรวมกับราชทูตต่างประเทศ ต่อมาเห็น

หนังสือพิมพ์ จึงได้ความว่า คนหนึ่งนั้นเป็นเมเยอร์ชื่อมหาธา
 ออฟบิกะนา อีกคนหนึ่งชื่อมหาธาออฟลัว อีกคนหนึ่งชื่อราซา
 วุกโกทา มีเจ้าพนักงานอังกฤษกำกับทั้ง ๓ คน แล้วรับทูตต่างประเทศ
 มีทูตออสเตรียฮังการี คนนี้ดูอยู่ข้างจะโปรคมมาก ทูตฝรั่งเศส เยอรมัน
 อิตาลี แลอื่น ๆ มีบารอนโอเมอร์ ทูตญี่ปุ่นซึ่งเคยเป็นเสนาบดีว่าการ
 ต่างประเทศ เป็นคนมีชื่อเสียงมาก เคยเห็นรูปดูเหมือนจะเป็นคน
 ใหญ่โต หน้าตาคล้ายฝรั่ง แต่ครั้นเห็นตัวจริงเข้าเล็กสัปดาห์หม่อม
 อุดม^{๑๐} เหลืองจ้อยเป็นไทยเรด ๆ ไม่ใช่ฝรั่งเลย ทูตเหล่านี้เจ้าแผ่นดิน
 ได้นำให้รู้จักทุกคน คราวนี้ต่อไปนำให้เข้าเฝ้าเป็นพวก ๆ คือท่าน
 พวกช่างเขียนทั้งพวก พวกหม่อที่กำลังตั้งคอมมิชชัน ให้ตรวจโรคที่
 เกิดขึ้นใหม่ คือเป็นโรคให้นอนหลับ นอนมากเกินไปจนเลยตาย จะ
 ให้รู้ว่ามีสาเหตุเภทผลอย่างไร แลควรจะรักษาอย่างไร หม่อที่เป็น
 คอมมิชชันนี้ ประมาณสักยี่สิบยี่สิบห้าคนเป็นเดลิเกตทั้งมาแต่ต่าง-
 ประเทศ เมืองละคนสองคน เซอร์แปตริกแมนสัน เป็นคอมมิชชันเนอ
 ในพวกหม่อนคนหนึ่ง คราวนี้ยังมีพวกหัวหน้าคนทำงาน (เลเบอ)
 แต่งตัวปอน ๆ เข้าเฝ้าอีกหมู่หนึ่ง ต้องรับสั่งอยู่ด้วยหมู่ละนาน ๆ
 คนที่เชิญมากถึง ๘๕๐๐ นั้น เป็นเมมเบรออฟปาลิเมนต์ทั้งสอง คือ
 เปียแลคอมมันถึง ๑๒๐๐ เศษแล้ว ยังพาเมียพาลูกมาได้ด้วย จึงได้
 มากขึ้นไปราว ๒๔๐๐—๒๕๐๐ พวกเหล่านี้เจ้าแผ่นดินไม่ใคร่จะรู้จัก

๑๐. หม่อมอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์ ณ กรุงเทพ (ในรัชกาล
 ที่ ๖ เป็นพระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์)

ใคร เป็นแต่เดินผ่าน ๆ ที่ทรงตกทายมากอยู่นั้น ก็พวกข้าราชการ
เก่า ๆ ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ที่โปรดมากทีเดียวนั้น คือ กับตัน
วาลซ อายุ ๘๖ ปี เามาเลี้ยงไว้ที่ไนวันต์เซอ รีมเวจเนียวเทอ
อยู่ข้างจะเป็นตลกพูดเล่นสนุก ที่แปลกอีกคนหนึ่งนั้น คือมาร์กทเว
ชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้แต่งหนังสือปรากฏชื่อเสียงมากในการพูดเล่น
แต่เป็นขันเป็นอัน อยู่ข้างจะเอาอกเอาใจกันมาก ใคร ๆ เป็นต้อง
พูดด้วยทุกคน นำให้พอรู้จัก เป็นคนแก่แต่ตัวไม่เรียวร้อยแต่พูดสนุก
ในเวลากำลังรับคนพวกเหล่านี้อยู่ฝนตกลงมา พวกนี้วิ่งเข้าแอบเต็นต์
แน่นคลั่งไปทุก ๆ เต็นต์ จนฝนหายจึงได้ออกเดิน เจ้าแผ่นดินออกเดิน
พวกเจ้านายก็เดินตามกันไปทั้งหมด คนมันมากล้นหลาม เดินไปเดินมา
ประเดี๋ยวเจ้าแผ่นดินหายประเดี๋ยวพระมเหสีหาย ก็เที่ยวไล่ตามกันไป
เดินงูไม่ได้หยุดได้หย่อนแรงพอตามพระมเหสีแยกกันกับเจ้าแผ่นดิน
ประเดี๋ยวหายไปแล้ว ตามก็ไม่พบไปเจอเจ้าแผ่นดินเมื่อชาจะเดินกลับ
เลยชวนให้มาสูบบุหรี่ที่เต็นต์ซึ่งไม่มีใครแล้ว ประเดี๋ยวหนึ่งราชองค-
รักษ์วิ่งมาบอกว่า กวีนจะเสด็จขึ้นหนาวนัก กิงอด ร้องว่าหยุดพัก
น่าแข็งสักประเดี๋ยวไม่ได้ฤฯ เมื่อเย็นที่ประเดี๋ยวก็วิ่งมาตามกันอีก
หลายเที่ยว ตกกลางคืนขึ้นไปพบพระมเหสีแล้วยังมีคนคอยดักกันหน้าล่อ
ให้ไปรับสั่งข้างโน้นรับสั่งข้างนี้ ไปไม่ได้อีกเป็นนาน ค่อยเดินไปที่
สน้อยจนกระทั่งถึงกระไดที่จะขึ้น จึงได้กลับจูงกันขึ้นกระไดอีก แต่ที่
จริงอยู่ข้างพักด้วยกันทั้ง ๒ องค์ เจ้าแผ่นดินฟกมาก เล่าว่าตั้งแต่ตก

กระโถนเลยไม่แข็งแรง ดีที่ไม่หักถึงเสีย ทุ่ม ๑ จึงได้เสด็จขึ้น เป็น เวลาที่ยืนอยู่ถึง ๒ ชั่วโมง บ่นว่าจะต้องหยุดพัก จึงนับเวลาเดินเนอ ต่ออีก ๑๕ นาทีจะยาม ๑

การเผ้าแทนในราชสำนักดูฟรีกว่าประเทศอื่น ๆ ในคอนติ เนนต์ไม่สู้จะต้องระมัดระวังภัยกายอะไรนัก เกินล้ามน่าล้ามหลัง ผ่านไปผ่านมาก็ได้ แต่ก่อนมากคนอังกฤษไม่ใคร่ชอบเจ้าของตัว เพราะ เปนเขอรมันตั้งแต่กวีนวิกตอเรียมา ไว้พระองค์เปนอังกฤษมากขึ้นคน ชอบ เจ้าแผ่นดินองค์นี้จึงจัดการรับแขกเปนอย่างธรรมเนียมอังกฤษ ไม่แต่งยูนิฟอมแลไม่ทำยศศักดิ์ กลูกกลีกับคนอังกฤษมาก จึงเป็นที่ ชอบใจนิยมของชาวเมือง

การกินเนอในวังวินด์เซอร์อยู่ข้างจะจุ๊กจิกมาก พวกข้าราชการ ในวังเขามียูนิฟอมอย่างหนึ่ง เรียกว่าวินด์เซอร์ยูนิฟอม คือเสื้อ อีวีนิงเดรสธรรมดา แต่คอแดงมือแดง กางเกงสีน้เงินถุงเท้า เขียวเข็มขัด ไม่แต่เฉพาะชาววังอังกฤษคนต่างประเทศมาก็ต้องแต่งเช่นนั้น เว้นแต่ไม่ต้องสวมเสื้อคอแดงมือแดง ใช้อีวีนิงเดรสธรรมดา เพราะ ฉนั้นต้องตัดกางเกงใหม่ หาถุงเท้าใหม่ หาเข็มขัดใหม่ จนชั้นเสื้อก จะสวมเสื้อดำก็ไม่ถูกแผน ที่จริงเขาก็ไม่ได้ห้ามปราม เปนแต่เขา ว่าถ้าเช่นนั้นจะดีเช่นนั้นจะดี เราไม่อยากให้เป็นการฝืนพระไทยเจ้า แผ่นดินก็ต้องถามเขา เปนทางที่เขาจะพูดเตือนเราได้ ยังมีแปลกกว่า นั้นต่อไปอีก คือหมวกไม่ใช่ดื้อ ถุงมือไม่สวม ข้าราชการฝ่ายทหาร

ไม่สวมเสื้อทหาร แต่มหาเล็กส่วนที่เป็นคนไข้ โต๊ะนั้น แต่งตัวใส่เสื้อ
 ปีกอก คุมสองแถว ทาหัวขาวอย่างเต็มที มหาเล็กที่ใช้อยู่ข้างใน
 ไม่ได้ออกหน้าสวมเสื้อแดงปีกอกก็มี ที่ห้องพ้อมนั่งประจำสองคน
 เสมอ ตาเสื้อแดงคนหนึ่ง เสื้อดำคนหนึ่ง ใช้อย่างบ่าวเรตติตรอายุ
 เต็มที่ไม่มีเวลาเปลี่ยน ถึงเวลาดินเนอ หลอดครานาคมาบอกทุกเวลา
 ห้องที่พ้อมอยู่นั้นอยู่ที่สุดคอคริตอร์ ต้องเดินไปไกล จึงถึงที่เจ้านาย
 ทั้งปวงคอยอยู่ แต่พระเจ้าแผ่นดินมักจะออกมาอยู่ก่อน พระมเหสี
 ออกทีหลัง ประชุมกันอยู่ที่ประตู ซึ่งเป็นทางกวันจะเสด็จออก แต่
 เณาะเจ้านายทั้งผู้หญิงผู้ชายทักทายปราโมทย์แล้วพูดเล่นหัวอยู่ในที่นั้น
 ครั้นกวันเสด็จออก พ้อมจึงได้จึงออกนำ เจ้าแผ่นดินจูงแกรนด์ดัชเชส
 ออฟเซสเหมือนกันทั้งสองวัน เจ้านายที่มาในวันแรก คือปรินซ
 แลปรินเซสออฟเวลส์ แกรนด์ดุกแลแกรนด์ดัชเชสออฟเซส ปรินซ
 แลปรินเซสแอนแดรเมืองครีต ผู้ที่มานั่งโต๊ะที่เป็นตัวสำคัญ ก็คือทูล
 ออสโตรซังเกรียน ไวสเคานท์แลไวสเคาน์เตลเชอซิด หลอดโนค
 ไพรเวตสิเกรตารี แลเลดีโนลกับลูก เชอซาลส์ซาคดิงปลัดทูลฉลอง
 ประจำกระทรวงต่างประเทศกับเมีย แลข้าราชการที่เกี่ยวข้องอยู่ในวัง
 กับผู้อื่น ๆ บ้าง พวกข้าราชการของเราหมด ผู้ตามเสด็จเจ้านาย
 รวม ๔๒ คน ข้าราชการนั้นคอยอยู่ห้องที่ ๒ ถัดจากห้องประทับ
 ออกไป กวันแลเจ้าแผ่นดินไม่ใคร่จะได้ทักทายใครก่อนเวลาดินเนอ
 จับมือแลนำให้รู้จักบางคน แล้วก็ไปห้องเสวยที่เดียว ห้องเสวย
 นั้นผ่านห้องไปไปอีกห้องหนึ่ง ในห้องนี้ไว้รูปซึ่งกิงเอดเวอดถวาย

กวันวิกตอเรียเมื่อครั้งยุบลิบี่ที่พ่อออกมาคราวก่อน เวลานั้นยังพึงอยู่
 ไม่ได้ซันติก พอเห็นก็จำได้ เครื่องโต๊ะใช้เครื่องทองทั้งสิ้นในวันแรก
 วันที่สองใช้กระถางต้นไม้เซฟวีสีเขียวประดับดอกกุหลาบสีชมพู ทั้ง
 เต็มทั้งโต๊ะงามจริง ๆ เสวยเช้าเสวยกลางวันใช้เครื่องทองทั้งสิ้น เจ้า
 แผ่นดินกับพระมเหสีนั่งทรงกัน พ่อหนึ่งข้างซ้ายพระมเหสี ถัดไป
 ปรินเซสวิกตอเรีย แกรนด์ดั๊กออฟแซสซันข้างขวาพระมเหสี ถัดไป
 ปรินเซสออฟเวลส์ แกรนด์ดัชเชสออฟแซสซันขวาเจ้าแผ่นดิน บริพัตร
 นั่งถัดไป ปรินเซสอันเกรนข้างซ้ายเจ้าแผ่นดิน ถัดไปปรินซออฟเวลส์
 ต่อปรินเซสวิกตอเรียทางนี้ปรินซอันเกร เจ้าแผ่นดินลุกขึ้นกล่าวคำ
 ก่อนรับแลดื่มให้พ่อ พ่อขอบพระไทยแลขอให้ดื่มให้เจ้าแผ่นดินแลพระ
 มเหสี กลับมาจากโต๊ะแล้วเจ้านายผู้หญิงอยู่ห้องซึ่งขุนนางเฝ้า เจ้านาย
 ผู้ชายเข้ามาในห้องสูบบุหรี่เลิกินกาแฟสนทนากัน ที่ห้องโถงข้างนอก
 เลิกพรหมเรียกพวกขอเข้ามาทำ มีการเต้นรำ เจ้าแผ่นดินแลปรินซ
 อันเกรไม่เต้น กวันก็เสด็จออกไปเต้น แต่ดูเหมือนจะเหน็ดเหนื่อยมาก
 เวียนพระเศียร การสมาคมในราชสำนักเมืองอังกฤษนี้อยู่ข้างจะเป็น
 บ้าน ๆ มาก ไม่ใครจะเป็นอย่างในวังเหมือนคอนติเนนต ยืนบ้างนั่ง
 บ้าง พุกกันอิงเอ็ด พระมเหสีนั่งที่เก้าอี้ยาว กรมวังเข้าไปนั่งไขว่ห้าง
 เคียงกันอยู่ในเก้าอี้เดียวก็ได้ จวนสองยามกวันจึงได้เสด็จขึ้นพร้อมกับ
 เจ้านายผู้ชายผู้หญิงทั้งปวง พ่อแลเจ้านายผู้ชายก็ตามเข้ามา ล้าลากัน
 ที่ประตูที่จะไปห้องกวัน แล้วจึงเดินต่อไป ห้องใครใครก็เข้า ค่ายอยู่
 แถบเดียวกันทั้งนั้น

ที่วังวินด์เซอร์ ได้ตกแต่งเปลี่ยนแปลงมาก ในเคอร์ติรัก็
เปลี่ยนไปหลายอย่าง เติมไฟฟ้าขึ้นในรางที่นำรูปให้สว่างที่รูปทุก ๆ
แผ่น ในตู้ที่ไว้ของก็มีไฟฟ้าหย่อนลงไปอยู่ในนั้น มีเครื่องถ้วยจานฝรั่ง
ที่เป็นของวิเศษหลายตู้ มีเครื่องหยกอยู่ตู้หนึ่ง อ่างมังกร ๕ เล็บที่เคย
มีอยู่สองใบหายไปใบหนึ่ง แต่ใบที่ยังอยู่นี้ เติบโตทุกวันทุกวันเห็นเล็ก
ไปกว่าที่บางกอกมาก ความก็จางกว่า แต่รูปคนมีดี ๆ แลเป็นคนที่มี
ตัวเกี่ยวข้องกับพงศาวดารในพระราชาวงษ์มาก รูปการใหญ่ ๆ เช่น
ราชาภิเศกแต่งงานอะไรเหล่านั้นติดอยู่ที่นั่นทั้งสิ้น ในห้องนั่งแลห้อง
นอนของพ่อเป็นรูปเจ้านาย ชั้นลูกเธอกวีนวิกตอเรีย ตั้งแต่ยังเยาว์
มาจนตลอดเวลาแต่งงานทั่วไปทั้งห้อง การตกแต่งห้องงดงามดี เล็ก ๆ
แต่สบายพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง จนกระทั่งหนังสือพิมพ์มีวางเรียงราย
ไว้ที่โต๊ะเปลี่ยนทุกวันไม่มีสิ่งไรที่ขาดเลย

คืนที่ ๔๕

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ มิถุนายน

เวลาเช้า ๔ โมง ไปกินเช้าเช้าพร้อมด้วยเจ้าแผ่นดินแลเจ้า
นายที่มาอยู่ในวัง แท้กวีนแลปรินเซสวิกตอเรียไม่ได้ออก เพราะ
ยังเข้าอยู่ เจ้าแผ่นดินอ่านหนังสือพิมพ์และอะไรตามปกติ เล่าอะไรกัน
ฟังเป็นเวลาเปลี่ยนทหารภาค เป็นการใหญ่กว่าปรกติอยู่หน่อย คือมี
พวกกลองเคียวเป็นอันมาก ทั้งมีแตรวงด้วย แตรวงนั้นมาเบ้าที่ตรง
หน้าต่างลงไป เป็นการมาเบ้าแตรถวาย จนเสวยแล้วจึงได้เปลี่ยนภาค

พอเวลา ๕ โมงเช้า เจ้าแผ่นดินแลเจ้านายเหล่านั้นไปวัด
 พูลงทางกระโถเล็กนำห้อย ขึ้นรถไปในปากตรงไปโมสเลม ซึ่งเป็นที่
 ผังศพกวันวิคตอเรีย โมสเลมอันนี้ไ้เคยไปแต่ครั้งก่อนแล้ว เป็นที่
 กวันวิคตอเรียโปรดปรานนัก เพราะคิดทำเอง จึงสั่งให้ไปคุให้ได้
 ทำเป็นกระโจมห้ากระโจมไม่สูงใหญ่โตอะไรนัก อยู่ในกลางสวน เติม
 มีแท่น แท้มีรูปอยู่ข้างเดียว เคียงนั้นมีรูปสองรูปเคียงกันอยู่บนแท่น
 คุเหมือนศิลาแผ่นเดียวมีรูปสองรูปบนศิลานั้น ไม่เห็นรอยต่อเลย การ
 ที่เข้ากันได้สนิทสนมเช่นนี้ เพราะกวันวิคตอเรียได้ทำไว้เสียตัวเสร็จแล้ว
 ทั้งรูปนั้นด้วย เพราะฉะนั้นรูปกวันวิคตอเรียจึงได้ยังสาวอยู่มาก มีศพ
 ปรินเซสอาลิสฝังอยู่ในที่นั้นด้วย เจ้าแผ่นดินองค์นี้ทำแผ่นศิลาอุทิศ
 นำต่างให้ตุ๊กออฟอันเบอนีช่องหนึ่ง ให้ตุ๊กออฟเอคินเบอเรอช่องหนึ่ง
 แต่ยังไม่ได้คิด ได้วางพวงมาลัย แลดูในที่นั้นแล้ว เขาพาขบวนไป
 ในปากวินด์เซอเกรต ปากนี้ใหญ่โตมาก บันเป็นตอน เลี้ยงนั้นมี
 กวางดาวแลกวางขาวกวางแดงต่าง ๆ ไว้พืชพรรณตัวใหญ่ ๑๕๐ ตัว
 รุน ๆ แลเล็ก ๆ ๑๐๐๐ ถ้ามากไปกว่าจำนวนนั้นก็ยิ่งเสีย เลี้ยงนก
 เฟซันต์สำหรับยิงประจำปี ปีละตั้งพัน นกเฟซันต์นี้ เป็นนกที่ไม่
 พักพองฤฯพักแต่เลี้ยงไม่ตี ฤฯจะว่าต้องการจะยิงมาก ๆ เกิดไม่ทัน จึง
 ต้องช่วยให้แม่ไก่พัก นกชนิดนี้ไม่จับไม้สูง ชอบเดินหมก ๆ อยู่ในหมู่
 ต้นเฟิน ซึ่งเขาปลูกขึ้นเฉพาะให้อาศัยเป็นอันมาก เชื่องเสียนักหนา
 รถไปใกล้ ๆ ก็ไม่บิน เดินเฉย การที่จะยิงต้องต้อนให้ตกใจ บินถลา
 ขึ้นไปก็ยิง ลักษณะนกพริกนกกวัก เมื่อเวลาจะไขก็หมกไว้ตามใต้ต้น
 เฟิน ผู้ที่รักษาไปเก็บไขนั้นมาให้แม่ไก่พัก ถ้าแม่ไก่ใหญ่ ๆ พักได้

ถึง ๒๐ ที่ยอมก็ลดลงตามส่วน ทำกรงกินมีฝาสามด้าน เปิดแต่ด้านหน้า กว้างประมาณสักคืบเศษ ยาวสัก ๒๐ นิ้ว ไปตั้งรายไว้เป็นจังหวะในกลางป่าหญ้า เมื่อแม่ไก่กกฟองออกเป็นตัวแล้ว ก็เอาแม่ไก่นั้นกับลูกนกเฟ้นที่ตัวยังเล็ก ๆ ไปเข้าไว้ในกรง ซึ่งกรงนั้นหุ้มแต่พอกันไม่ให้ไก่ออกได้ ส่วนลูกนกวิ่งเข้าวิ่งออกได้ ตักถึงสนไปทั้งไว้ริมกรงนั้น กรงละท่อนละท่อน ถ้าเวลาร้อนจัดลูกนกจะไต่วิ่งเข้าหาใครยืมรำไร อาหารนั้นใช้แบ่งที่ทำด้วยเข้าต่าง ๆ ประสมกับไข่ไปโปรยสาธให้กินทั้งแม่ไก่และลูกนก ได้ลงจากกรงเดินดู ที่อายุได้ ๗ วันเท่าลูกไก่เล็ก ๆ แลดูเหมือนลูกไก่ เดือนหนึ่งโตสักเท่านกคุ้ม ฤดูไข่เดือนเอปรีล ฟักฟองแลเลี้ยงลูกจนเดือนออกัสต์ เป็นบินไปได้หมด ตัวที่เชื่อง ๆ วิ่งเร็วแลบินถลาว่องไว ดูตุงก็นึกน่าสงสาร ทำธุระเลี้ยงดูเป็นนั้กเป็นหนา พอโตขึ้นเต็มทีก็ยัง ฤดูยังอยู่ในเดือนโนแวมเบอ

ยังกระต่ายก็มีมากมาย ป็น ๔ กระบอก ยิงวันเดียวได้ ๘๐๐ นำสงไสยว่ายิ่งกว่าหนึ่งเป็นนั้กเป็นหนาเช่นนั้น จะเอาไปทำอะไร ได้ความว่าเอาไปให้โรงพยาบาล ซึ่งนับว่าเป็นทาน ว่าตามความเห็นของเรา การที่ฆ่าสัตว์ลงทำทาน บุญบาปมันจะแลกเปลี่ยนกันอย่างไร ช่างไหนจะหนัก ถ้าจะว่าด้วยเจตนา เจตนายิ่งเล้นสนุก ๆ ทำทานมันออกจะเป็นปล่อยพระพุทธรูปอยู่^{๑๑} ได้พูด ๆ กันกับฝรั่ง บางคนก็น่าเห็นว่าเป็นการดูร้ายน่าสงสาร บางคนก็เห็นเป็นเกิดมาเป็นอาหาร

๑๑ คำว่า "ปล่อยพระพุทธรูป" นี้ เป็นคำแผลง หมายความว่าเอาของที่ใช้ ไม่ได้แล้วไปทำบุญ มาแต่ในเรื่องพงศาวดาร ครั้งพระเจ้าบรมโกศให้ปล่อยช้างคัมภรจักรพาหซึ่งใส่จากหลวงจะดัม ถวายเป็นพุทธบูชาที่พระพุทธรูป

แต่ไปมีความเห็นปรินเซสวิกตอเรีย ซึ่งพ่อไม่ได้หาหรือเรื่องบุญบาปเลย พุตกันถึงแต่เรื่องที่ไปเห็นเท่านั้น เธอบ๊วยปากเอาพ่อ แล้วสันหว่าน่าสงสารเต็มที มันเชื่อออกเช่นนั้นแล้วยังไปยิงมันได้ ความสงสารเป็นชั้นเหมือนสัตว์ที่เลี้ยงไว้ไม่ควรจะฆ่า ฆ่าสัตว์ซึ่งไม่มีกำลังจะหลบหลีกหนีได้ การยิง ๆ ของฝรั่งมักจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้ยิงเช่นนั้น ถึงเนื้อถึกก็ใช้ก่อนไปยิงเป็นเป้าที่เดียว ไม่ให้มีทางหลบทางหลีก ถึงจะไม่พูดในทางศาสนา ก็ออกน่าสงสารอยู่

มีทางหนึ่ง ที่เรียกว่าลองว็อก ตัดตรงลี้จากคาเชอลไปทางสามไมล์ ถึงลูกเนินที่สูง มีรูปกิ้งกชที่ ๓ ซี่มำตั้งขวางทาง ทางตรงลี้วามจริง ๆ มีต้นโอ๊กปลูกสองข้าง ข้างละสองแถว ปลูกแต่กิงชาลส์ สองร้อยสามร้อยปี งามดีมาก แต่ต้นโอ๊กมันเป้นไม้ล้มล้มมักจะกิ่งหักเป้นโพรง ทำนองพิกล มีล้มเสียก็ตอนหนึ่ง นำเสียตายเต็มที แต่เขาได้ปลูกซ่อมใหม่ขึ้นไว้ ทางนี้ห้ามรถโมเตอคาร์ เหตุผลที่ห้ามนั้น เจ้าแผ่นดินรับสั่งเองว่า ถ้าปล่อยรายหนึ่ง ต้องปล่อยเลยมหมด จึงได้ห้ามกันไว้เสีย ที่จริงไม่จำเป็นจะต้องเดินรถไปในถนน ที่ไปเที่ยววันนั้นขับรถไปบนหญ้าเฉย ๆ โดยมาก หญ้างามเต็มที ในที่ซึ่งตัดรักรัชาอย่างคี่แล้วเหมือนอย่างโต๊ะบิลเลียด

เที่ยวเตรจเตรจจนเวลาบ่ายโมงหนึ่ง ซึ่งเป็นกำหนดปรินซออฟเวลส์กลับจากวัดแล้ว จึงได้บ้ายารถกลับมาเข้าที่เรือนฟรอกมอ เข้าไปตามทางในสวน เรือนนั้นไม่ใหญ่โตเท่าใด แต่มีสระที่เป็นสระขุดอยู่ข้างน่า งามที่งามมาก เรือนนี้เป็นเรือนลูกเธอครึ่งยอชที่ ๓ เมื่อแผ่นดินกวีวินวิกตอเรียคัซเซสออฟเคนต์พระราชมารดาอยู่ แล้วสิ้น

พระชนม์ในที่นี้ ได้นั่งสนทนากันอยู่ถึงเรื่องที่ได้พบกันแต่คราวก่อน แล้วกลับไปวินด์เซอร์เคาเซอล บัดเดียวหนึ่งก็ถึงเวลากินข้าวกลางวัน ไปกินข้าวกลางวันในห้องโถงอีกเช่นวันก่อน กวินเสด็จออก

กินข้าวกลางวันแล้วพากันไปดูห้องในวังนั้นทั่วทุกแห่ง มีของที่จัดเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก แต่ก่อนตามแถบนั้นของกองขับข้อมักอยู่ไม่เป็นจังหวะจะโคน เกียวนจัดขึ้นใหม่ เครื่องอาวุธประดับงามอย่างยิ่งดูที่ไว้ของยาวใหญ่ รื้อของเข้าไปเก็บไว้ที่อื่นเสียหมด กลายเป็นเครื่องปอสเลน ดูเหมือนจะโปรกเครื่องปอสเลนมาก เทียวทั่วทุกห้อง จนเซนตียอชชอลเลห้องอื่นๆ ซึ่งเป็นที่สำหรับเปิดให้คนเข้าไปดูได้ แลเป็นที่รับแขกเมืองอย่างออฟฟิเซียล เจ้าแผ่นดินไม่ได้ประทับในที่นั้น แบ่งเป็นคนละตอน ตอนที่พ่อไปอยู่เป็นช่วงตอนที่ประทับ เว้นไว้แต่โดยรารีคือห้องสมุด อะไรยังไม่เสร็จอย่างหนึ่ง จึงไม่พาเข้าไปดู แต่กำหนดว่าจะให้เข้าไปดู เพราะพ่อเคยเห็น แลเล่าเรื่องกันได้

วินด์เซอร์เคาเซอลนี้ เป็นที่เก่าแก่ จนเรื่องเดิมกลายเป็นนิทานว่าเป็นบ้อมบัง เป็นค่ายโรมันบ้าง เป็นที่อยู่ของพวกแซกซันบ้าง ที่เป็นที่เสาชงสแตนดาอยู่เดียน ได้ก่อกำแพงขึ้นเมื่อแผ่นดินเซนรีที่ ๑ แปรร้อยปีมาแล้ว ชื่อวินเซอนั้น ว่ามาจากแองโกลแซกซัน เรียกเวนเทลอูรา หมายความว่าผืนเวทิลฤาเวนเดน มุลแห่งคำเวทิลนั้น มาจากวันตัลฤาเวนออกยุค แล้วเจ้าแผ่นดินให้ทำกันต่อๆ มาจนกระทั่งถึงกวินแอนน์ ต่อมาเจ้าในราชวงษนี้ได้ทั้งร้างไม่มีใครจะเป็นที่ประทับจนกระทั่งถึงยอชที่ ๔ ยอชที่ ๔ ได้ทำเป็นอันมาก กวินวิกตอเรียโปรกอยู่ในที่นี้มาก เจ้าแผ่นดินองค์นี้ไม่มีใครจะได้เสด็จไปอยู่นาน ไปเป็น

เวลาเป็นฤดู เพราะโปรกที่เดิมซึ่งได้ซื้อไว้เป็นสมบัติส่วนพระองค์เรียกว่าแซนดริงซ์มันนั้นมาก อยู่ในลอนดอนก็มากกว่าวันวิคตอเรีย แต่ได้เอาพระทัยใส่ในการตกแต่งดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

เที่ยวดูวังตลอดแล้ว นักกันว่าจะไปเวอโยเนียวอเทอ มีเวลา ๔๕ นาทีสำหรับหยุดพักเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นอย่างไรเที่ยว บริพัตรไปเข้ากระบวนปรีนซออฟเวลส์ที่ฟรอมมอ พ่อไปกระบวนเจ้าแผ่นดินใช้รถเทียม ๔ ม้า เป็นม้าแซมดำเป็นดวง ๆ ทั้งนั้นงามจริง ๆ ในรถแรกเจ้าแผ่นดินกับพ่อ แกรนด์ดั๊กออฟเซส แลปรีนซเอนเกอร์ รถวินแกรนด์ดั๊กเซส ปรีนเซสวิกตอเรียแลเอนเกอร์ รถปรีนซแลปรีนเซสออฟเวลส์กับบริพัตรไปถึงก่อน คอยอยู่ที่นั่นกับลูกเล็ก ๆ แล้ว เราไปทางลงว็อก แลผ่านกัมเบอแลนค์ลอส ซึ่งเป็นที่ปรีนเซสคริสเตียนอยู่ไปถึงที่พลับพลาริมน้ำภายหลัง พลับพลานั้นเป็นจตุรมุข มุขนั้นสั้น ๆ มีชานไปข้างริมน้ำเป็นสองชั้น มีเรือกระเชียงหลายลำ มีเรือปีคทองลำหนึ่งใหม่เรียบ เจ้าแผ่นดินทนายว่าเรือนั้นใหม่ฤๅเก่า พ่อบอกว่ารูปแปลกอยู่ แต่ดูใหม่ ไปได้ความว่าเรือนั้นได้ทำ๒๕๐ ปีแล้ว ทำด้วยไม้โอ๊ก ไม้ยังไม่ไผ่ผุพังอันใดเลย มีเรือกำปั่นใบลำหนึ่ง เรือใบลำหนึ่งทอดอยู่ในน้ำนั้นด้วย เวอโยเนียวอเทอนี้เป็นสระชุดแคบ ๆ กว้าง ๆ ยาวประมาณสักไมล์หนึ่ง ดักออฟกัมเบอแลนค์ใช้ทหารชุด บางแห่งก็ลึกมาก บางแห่งตื้น ปลูกต้นไม้แลแต่งฝั่งให้เป็นอย่างเปนเองงามมาก มีกัณฑ์वालชนหนึ่ง ที่เป็นคนโปรตปรานของเจ้านายทั้งปวงมาก อายุ ๘๖ ปี ซึ่งได้นำให้รู้จักเมื่อวันการณเดนมาร์กนั้น มารับอยู่ที่นั่น เป็นผู้รักษาสถานอยู่คอกเทศของหลวงใกล้พลับพลานั้น เจ้านายทุกคนตั้งเจ้าแผ่นดิน

ดินไปลื้อกันเล่น ตบหัวตบหูได้ ตานนั้นก็เล่นตลกต่าง ๆ เวลาเลี้ยงน้ำชา
 ก็เรียกตาแก่นั้นนั่งโต๊ะด้วยในหมู่เจ้านาย นั่งข้างวันด้วย เพราะไม่มี
 คนอื่นเลย นอกจากเจ้านาย เลี้ยงกันแล้วเดินเลียบริมน้ำไปหน่อยหนึ่ง
 จึงขึ้นบกไปตามทางเล็ก ๆ ไปที่คอตเตจกับต้นวาลซ แยกปลูกต้นไม้มี
 ต้นกุหลาบแลอื่น ๆ ในคอตเตจนั้น เจ้านายที่ไปด้วยกันหมด เข้าไป
 ในห้องรับแขกเกือบจะพอจุเต็มพอดี มีรูปเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายแทบ
 ทุกคน มีรูปเยอรมันเอมเปอเรอร์กิงออฟสเปน เอาหนึ่งสี่กิงออฟสเปน
 ทอบขอบใจที่ให้พรในการมีลูกมาอวคเปนหนังสือภาษาฝรั่งเศส เจ้า
 แผ่นดินถามว่าแกอ่านได้ๆ บอกว่าให้ลูกเขาอ่าน อายุแกไม่เห็นใคร
 เขารู้ภาษาฝรั่งเศสกัน มีห้องอีกหนึ่งแกเรียกโมกิงรูมแต่มีใช้เกุสบู
 บุหรี่ แปลว่าห้องควันเพราะติดไฟกรุ่นไว้เสมอ ด้วยทนหนาวไม่ได้
 ออกจากบ้านตามต้นวาลซมาขึ้นรถกลับเปลี่ยนไปทางข้างขวา ไปบน
 ภูเขาเฉย ๆ ไม่มีถนน แต่สองข้างมีดอกไม้สีม่วงช่อโต ๆ เหมือนกับ
 จนวนกันตลอด แลสุดท้ายพื้นเปนเขียวขอบเปนม่วงช่วงงามจริง ๆ มี
 ผ่านหมู่ต้นไม้ใหญ่บ้างเป็นครั้งเป็นคราวแล้วออกทางระหว่างตำบลบ้าน
 วินด์เซอ มีบ้านที่เป็นสวนงาม ๆ ข้างทางมาก แล้วเลี้ยวลงริมแม่น้ำ
 เทมส์ซึ่งมีเรือขึ้นล่อง ตีกระเชียงบ้าง ตกเบ็ดบ้าง แต่เย็นเกินไปคน
 น้อยเสียแล้ว แล้วจึงเลี้ยวไปเข้าสวน สำหรับวังวินด์เซอ ที่เรียกว่า
 สวนกวี ซึ่งกรมเรอร์ชอบพุดถึงนั้น^{๕๓} เจ้าแผ่นดินได้แก้ไขใหม่แปลก
 ไปหมดทั้งสิ้น คือก่อกำแพงเตี้ย ๆ กันสวนผักเสียตอนหนึ่ง ฟากหนึ่ง
 เปนเรือนกระจกที่ปลูกไม้ดอก นอกเรือนกระจกปลูกต้นกุหลาบเปน

๑๒ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ เกษเป็นราชทูตเสด็จไปประจำอยู่กรุงลอนดอนหลายปี

ดอกคอกแลสุกตา ในเรือนกระจกนั้นปลูกไม้คอก ซึ่งจัดเป็นสีต่าง ๆ ตามพวกงามเป็นที่สุกเหลืองที่จะพรรณา ดอกคาร์เนชั่น ลักษณะดอก ก้ามเหยี่งซ้อน ซ่อโต ๆ เท่าดอกชบา หอมเป็นที่สุกกลิ่นร่ำ ๆ กวีนเกิด แจก แลกด้วยไม้มันข้างออกดอก พร้อมกันตั้งร้อยสองร้อยชื่อ เขา จัดต้นไม้เป็นหมวด ๆ หมวดนี้น้ำร้อนหมวดนี้น้ำหนาว ในหมวดหนึ่ง กำหนดได้ว่า เมื่อไม้พวกนั้นสิ้นดอกแล้ว ไม้พวกนั้นจะออกทันกัน คง มีดอกทยอยกันอยู่เสมอ ไม่มีเวลาขาดทุกฤดู ผลไม้เนื่กกรินที่เหมือนกับ บิช แต่ไม่มีที่อื่น มีอยู่แต่ที่วันค์เชอนั้น จนแลเห็นต้นเข้าไม่รู้ว่าจะอะไร ปลูกในเรือนกระจก โคนใหญ่เกือบ ๒ กำแต่ตัดลงไปเหลือพื้นดิน ประมาณสักกิบเศษ กราวนี้เลี้ยงกิ่งขึ้นมาเป็นแจก ๆ และดู เหมือน รูป พัด ชนกก ลูกติด ตั้งแต่คอ ขึ้นไปจน กระทั่ง ถึง ปลาย กิ่งที่จกหลังคา อ่อนด้าเลี้ยงในเรือนแก้ว ลูกโตเท่าสมูไทยอย่าง ย่อม ๆ จริง ๆ ในโต๊ะกินข้าวช่อเดียวทั้งพานลูกไม้โต๊ะเต็มพอดี กรีนเคช ยังไม่แก่ ลืมเล่าเรื่องลูกไม้ที่ได้พบเสียหลายอย่าง ฤดูแก่เข้าลูกไม้ ตีขึ้นเป็นอันมาก เซอร์ทั้งดำแลทั้งเหลืองเต็มแดง กำลังหวานอย่าง วิเศษ สตรอเบอรี่ รูปร่างลูกเป็นกระสอบ โตเท่าม้งคุตขนาดเล็ก ในสวนนี้ใช้ปลูกกระถาง แลวางเรียงไวบนั่ง มีถึงหมื่นกระถาง การที่จะพรรณาให้ทั่วถึงจะจกลงไม่ได้ พ่อได้บอกปากว่า ตั้งแต่ได้ เห็นเฟลาเวอโซมา ไม่ได้มีเหมือนที่นี้ ขึ้นรถกลับมาถึงวังเวลาทุ่มหนึ่ง ตรง เวลาก่อนดินเนอวันนั้น เจ้าแผ่นดินมานั่งคอยอยู่ที่เคอร์คิวร่อนข้าง ใกล้ห้องพ่อคนเดียว หมายถึงอะไร พ่อไปถึง สิ่งของบุหรืชิกาเรต ทองคำอักษรพระนามประทับเพชรมงกุฎลงยาให้พ่อ ให้ซองหนัง เก็บ

ไถ่ทั้งบุตรีใหญ่แลบุตรีชกาเรศ มีอักษรพระนามประทับเพชรแก่ชาย
บริพัตร ไม่ค่อยให้ชอบใจ พาเดินไปกินเนื้อทีเดียว

กินเนื้อวันนี้เปลี่ยนบ้าง คือปรินเซสคริสเซียนแลลูกสาว
ปรินเซสรอยัลลูกสาวใหญ่ของเจ้าแผ่นดิน แต่ปรินชกับปรินเซส
ออฟเวลส์ไม่ได้มา จำนวนก็เท่า ๆ กันกับวานนี้ วันนี้ไม่มีสปีช
ไม่มีเต้นรำเพราะเหตุที่เป็นวันอาทิตย์ เจ้าแผ่นดินให้พ่อพูดกับเซอ
ชาลสซาคคิง เป็นปลัดทูตฉลองประจำกระทรวงต่างประเทศ คูเปน
คนฉลาดมากแลรู้การสรวป้อย่างเลียด เขาว่าคนนี้เองเป็นหลักใน
กระทรวงต่างประเทศ

คืนที่ ๕๐

วันจันทร์ที่ ๒๔ มิถุนายน

กินเช้าเวลาเช้าเหมือนวันก่อน รับประทานอาหาร ๑๕ นาที
เวลา ๔ โมง ๑๕ นาที ขึ้นรถมาด้วยกันกับเจ้าแผ่นดิน มาส่งถึง
สเตชัน เมื่อได้ขอบอกขอบใจกันเสร็จแล้วก็ออกจากวินด์เซอร์มา หลอด
เซมเบอเลี่ยนมาด้วยในรถ ถึงแปดกึ่งตันพบลูก ยกเสียแต่แกงยังมาไม่ได้
วันนี้ฝนตกไม่เป็นเรื่องตั้งแต่เช้ามา ยิ่งสายก็ยิ่งหนาขึ้น ยิ่งบ่ายลงก็ยิ่ง
มากขึ้น ก็จู่จู่มาถึงพร้อมกัน กินข้าวกลางวันแล้วไปเที่ยวห้าง ไม่
เห็นใครจะมีอะไร ออกจากหาของยากกว่าเมืองฝรั่งเศส

วันนี้ไฟฟ้ากับอีกเหมือนเมื่อวันแรกมาถึง เหตุไฉนจึงได้ลึกลง
ถึงเพียงนี้เป็นน้ำพิศวง แกสจุไม่ตกเหมือนอย่างวันก่อน

ความรู้สึกใจที่ได้เห็นการเกี่ยวพันในระหว่างเจ้าแผ่นดินแลการปกครอง แลความรู้สึกในระหว่างเจ้าแผ่นดินแลชาติ ในเมืองอังกฤษนี้แปลกอยู่ เจ้าแผ่นดินเป็นชาติต่างประเทศมาเสียแต่ดึกดำบรรพ์ ไม่ใช่เป็นแต่เฉพาะชาติ เป็นชาวเมืองอื่นมาเป็นเจ้าแผ่นดินก็มาก ว่าแต่โดยชั้นหลังในราชวงศ์นี้ เจ้าแผ่นดินเป็นชาติเยอรมัน เป็นชาวเยอรมันชอบอยู่เมืองเยอรมัน พูดภาษาเมืองนี้ก็ไม่ได้ถึงสององค์ต่อกัน ได้มาเป็นเจ้าแผ่นดินโดยเป็นเชื้อ สายฝ่าย มารดาเป็นเจ้าอังกฤษ ได้เป็นโดยความยินยอมของชาติอังกฤษ ได้ยกเว้นสายซึ่งตรงกว่าแต่ไม่เป็นที่พอใจชาวเมืองอังกฤษเสีย เพราะฉะนั้นราชวงศ์จึงต้องเอาใจชาติอังกฤษ การที่ได้มาเป็นเจ้าแผ่นดินประเทศอังกฤษ นับเป็นอคติเรกลาภเกิดขึ้นจากเมืองแซนโนเวอ ซึ่งได้เป็นเจ้าแผ่นดินปกครองอยู่แล้ววันไว้แต่กวินวิกตอเรียซึ่งเป็นผู้หญิง กฎหมายเมืองแซนโนเวอห้ามจึงต้องแยกเป็นเจ้าแผ่นดินเฉพาะแต่อังกฤษ

ข้างฝ่ายชาติอังกฤษ มีวิธีปกครองบ้านเมืองด้วยการประชุมราษฎรแลผู้มีบรรดาศักดิ์ ลงระเบียบเรียบร้อยมาเสียหลายร้อยปีแล้ว จนถึงไม่มีเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองเองได้ก็มี เจ้าแผ่นดินมีหน้าที่รวบยอดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวหน้าพนักงานฝ่ายข้างที่จะจัดการให้สำเร็จตามความเห็นชอบพร้อมกัน คือฝ่ายข้างการปกครองเจ้าแผ่นดินต้องปล่อยการงานให้ชาวเมืองเขาทำตามชอบใจ ถ้าขวางกันเข้าก็เลยเกะกะจนถึงฆ่าเจ้าแผ่นดินเสียก็ได้ เพราะฉะนั้นความเอาใจใส่กันจึงมีมาก ชั้นแรก ๆ พวกอังกฤษไม่มีใครจะชอบ เกียดว่าเป็นเยอรมัน ก็ค่อยเอาใจทำเป็นอังกฤษมากขึ้นทุกชั้นมา จนถึงหลังเจ้าแผ่นดินยังด้อมตัว ทำ

กว้างขวางอารีเป็นฉันทมิตรสหายกับชาวเมืองมากขึ้น จนถึงเจ้าแผ่นดิน
องค์นี้เป็นที่ชอบใจกันมาก เพราะทักทายปราศัยไม่เลือก อย่างเช่น
เวลารับแขกไม่ต้องเคร่งครัดประหยัศกาย ใครจะเข้ามาเฝ้ามาแทนพูด
ทักทายกันได้เหมือนกับแขกธรรมดา ไม่ใคร่ใช้แต่งเต็มยศ นอกจาก
เวลาที่เป็นการทำงานสำหรับเมือง เช่น เลวี เต้นรำประจำปี ถ้าเป็น
การจรรยาตามปกติก็แต่งธรรมดา เป็นที่พอใจของพวกชาวอังกฤษ จะ
ว่าข้างความสบาย คุณ่าจะสบายมาก แต่ต้องเป็นผู้ที่ไม่ฝักฝ่ายในการที่
จะทำอะไรตามชอบใจตัว ปล่อยให้เขาทำ เขาคิดจะทำอย่างไร เขามา
บอกให้รู้ ถ้ามีความเห็นอย่างอื่นจะโต้ทานบ้างก็ได้ แต่ด้วยความเห็น
ยืนกันเกินไปจนละทางเป็นต้องยอมแพ้เขาเสีย อย่าไปตั้งตนให้ถึงเกิด
วิวาทกันขึ้น การที่จะวางได้เช่นนี้ก็เฉพาะเมืองอังกฤษเป็นอย่างวิเศษ
ด้วยการปกครองเรียบเดินเครื่องจักรมาเสียช้านานแล้ว ถ้าหากว่าอย่าง
เช่นเราไปอย่างเข้าบ้างก็ได้หกละเม่นกัน

ความผิดกันในระหว่างเรากับอังกฤษมันชั้นจริง ๆ ข้างฝ่าย
อังกฤษการมันเดินจากผู้น้อย ผู้น้อยกลับจะต้องเป็นผู้นำผู้ใหญ่ให้ทำ
เช่นนั้นเช่นนั้น ผู้ใหญ่จะทำอะไรออกจะต้องถามผู้น้อยว่าจะเอาเช่น
นั้นๆอย่างนั้นๆ ผู้น้อยต้องพยักผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะการอะไร ๆ มันต่อกัน
ขึ้นมาเป็นชั้น ๆ เช่นไปซื้อรถจะไปทางไหนผู้บังคับบัญชาออกสั่งเกมหา
ๆเจ้าของห้องที่ฤๅคนขับรถ ต้องเสนอขึ้นมาว่าอย่างนั้นดี ไปทางนั้น
ดี แกะไขกันเล็กน้อยก็ตกลงได้ เช่นนี้เป็นตัวอย่าง คุณไปตามลากับ
กับทุก ๆ ชั้น ที่สุคนยาททการสัญญาบัตร นายสิบก็มาบอกได้ ว่าน่าที่
ต้องทำเช่นนั้น ๆ เป็นน่าประหลาด ว่าคนพวกนั้นทำไม่มันไม่ซื่อเกียจ

ๆไม่เหลว ส่วนของเรามันตรงกันข้าม ถ้าหัวหน้าหยุดแล้วก็หยุดตามกันลงไปเป็นแถว งานมันเดินด้วยหัวหน้า ข้างอังกฤษมันเดินข้างปลายขึ้นมา ค่ายเหตุฉนั้นเป็นเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ถึงจะไม่รู้อะไรก็ช่วยการงานเลย คอยแต่พยักอย่างเดียว การก็ไม่มีเสีย ถ้าทำอะไรได้บ้างก็ยิ่งดีขึ้น พ่อจึงได้กล่าวว่าสหายดี แต่ถ้าเราเอาอย่างเขาเมื่อไรเป็นอันกันเมื่อนั้น เจ้าแผ่นดินอังกฤษของคันทันนั้นว่าเป็นอย่างดี ได้รู้ทั่วทั้งในการที่จะผ่อนผันไม่มีข้อขัดขวางกันกับชาวเมือง ทั้งมีสติปัญญาพอที่จะให้เป็นที่น่าเลื่อมใส แลการงานสำเร็จได้ด้วยลำพังพระองค์บ้าง ทั้งไว้ตัวเป็นอังกฤษ ไม่เป็นเยอรมันอย่างแต่ก่อน แต่ในหมู่ราชวงศ์ยังรับสั่งภาษาเยอรมันซักเจนสนิท จะว่าดีกว่าอังกฤษก็แทบได้ เพราะเชื้อวงศ์คงจะเนื่องพันกันอยู่ในหมู่เยอรมัน เหมือนอย่างเดิมเชื้ออยู่เสมอไม่มีเวลาที่จะจางได้ พระมหेशกับลูกสาวพูดกันแต่ลำพังก็ใช้แต่ภาษาเดนิช ความสามัคคี รักใคร่ในราชวงศ์ อยู่ข้างสนิท สนมกัน ดีมาก อธิยาไศรยเป็นนักเลงกว้างขวาง พุดจาเล่นก็สนุกสนาน พ่อมีความเลื่อมใสเห็นสมควรเป็นที่ชอบของคนทั่วไป

คืนที่ ๕๑

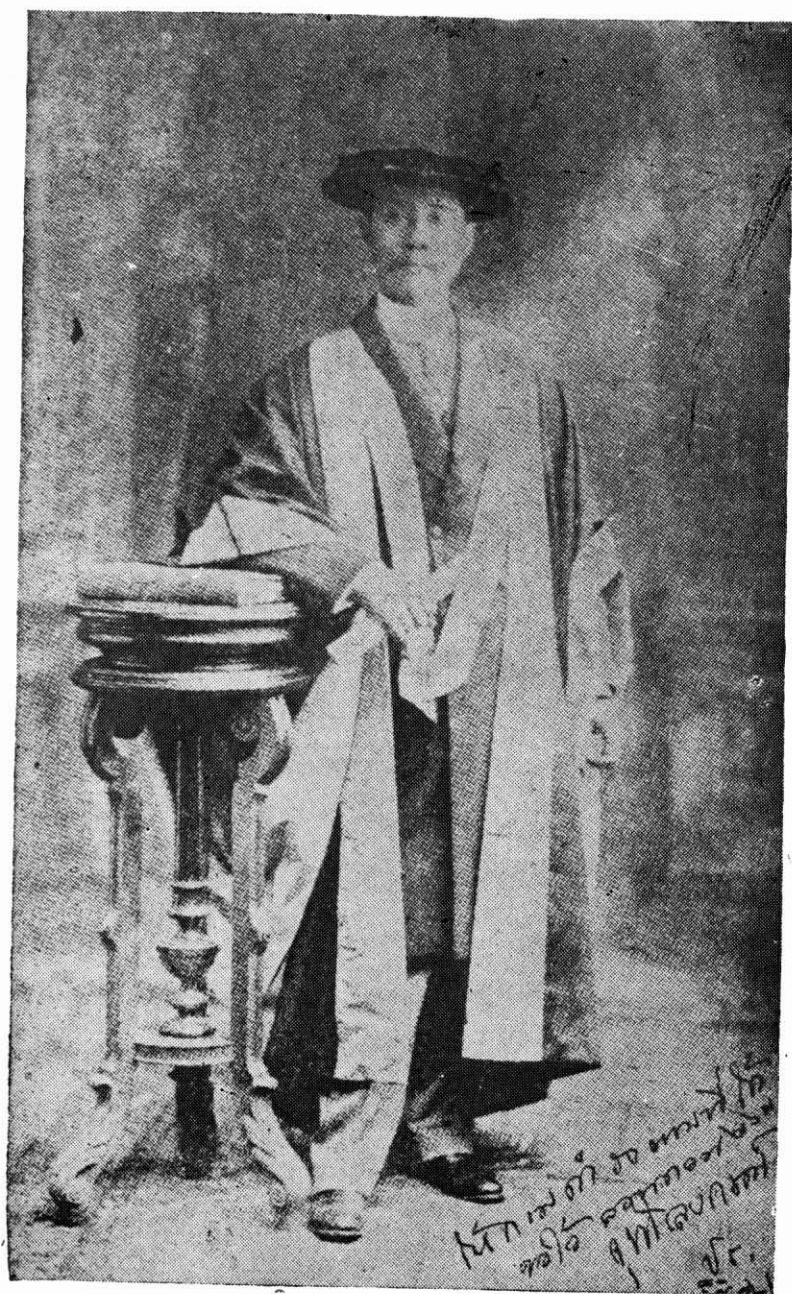
วันอังคารที่ ๒๕ มิถุนายน

เวลาเข้าไปส่งก๊าคทอป ปรินชอฟเวลส์ ปรินชอาเทอฟคอนนอตแลแกรนด์คฤภอริส ซึ่งเธอมาส่งก๊าคเยี่ยมไว้ที่นี่ แล้วกลับมาเสียทอดหนึ่ง มิสเทอคคาแนกพาไปเที่ยวห้างแห่งหนึ่ง เวลาอยู่ข้างจะจอบแจ ทางที่ไปมันไกลเหลือไกล ถ้าไกลเปล่าก็ไม่เป็นไร ทิตรถังเดินไม่ได้หยุดเสียนานนาน ซื้อเครื่องเงินแล้วรีบกลับมาให้ทันเวลา มีเวลา

ที่คูของอยู่ประมาณสักครึ่งชั่วโมงเท่านั้น เพราะกำหนดไปที่มิสเตอร์
 เวนนี่เวลาบ่ายโมงหนึ่ง มาที่นั่น แต่ยังไม่หาทางไม่ได้ ต้องถามกันโลเล
 อยู่อีกมหาตเล็กก็พากันไปเที่ยวหามก เลยได้ออกเข้าไปสัก ๑๕ นาที แยก
 เขาไปพร้อมกันแล้ว คนที่มีมิสเตอร์เวนนี่เชิญวันนี้ คือเอกอรรคราชทูต
 เยอรมัน อเมริกัน อิตาลี ยี่ปุ่น มีเสนาบดีกระทรวงกลาโหมคนหนึ่ง
 กับผู้อื่นอีกมิสเตอร์เวนนี่แต่งตัวเสื้อเยียรบับเต็มที มีของเครื่องไทยต่าง ๆ
 ตั้งจัดคอกไม้สีชาวดีแวง แกลุกลั่นต้มให้ไฉ่กอบ เตรียมจะดัดหีบเพลง
 แต่ไม่ได้คิด เพราะเวลาหมด

ออกจากบ้านมิสเตอร์เวนนี่ ไปเควอนไฮรเฮาส์สำหรับรับคิรี^{๑๓}
 ถึงเข้ายังไม่มีใคร ออกจะโงะ ๆ โงะ ๆ อย่างพิริ่ฝรั่ง สักครู่หนึ่ง
 เจ้าพนักงานจึงมาแต่งตัวให้ สวมกาวน์แลหมวก ถูกออฟเควอนไฮร
 ซานเซลเลอเจิบ ไวสซานเซลเลอเป็นผู้ที่จะทำพิธีแทน จึงเข้ามา
 นึกหมายแล้วไปตั้งกระบวนแห่แต่ห้องชั้นล่างขึ้นไปห้องชั้นบน สักครู่
 หนึ่งจึงมีพนักงานที่ถือไม้เงินสองคน สวมกาวน์ดำแลหมวกสีเหลี่ยมมา
 นำขึ้นกระโถไปชั้นบนเป็นห้องใหญ่ที่ประชุม ในห้องนั้นตั้งเก้าอี้
 สองแถวอย่างเช่นในวัด มีพวกเสื่อคำหมวกเหลี่ยมนั่งอยู่ข้างหน้า พวกเรา
 เราแลคนอื่นนั่งอยู่ข้างหลังทั้งสองข้าง ไวสซานเซลเลอห่มผ้าสีแสด
 ขลิบขนคลุมยาวลงมาตลอดเท้า สวมหมวกดำสีเหลี่ยม มีผู้ช่วยสวม
 กาวน์ดำยืนอยู่ข้างหลังสองคน บักลิกออเรเทอสวมกาวน์แดง ยืนอยู่
 ข้างซ้ายพ่อยืนอยู่ตรงหน้า แล้วอ่านหนังสือเป็นภาษาละติน จบแล้วไวส
 ซานเซลเลอยื่นมือมาจับมือพ่อ ว่าภาษาละตินอีกยาว แล้วเชิญให้ขึ้นนั่ง
 บนเก้าอี้ข้างขวา ผู้ที่อยู่ข้างล่างทบมือ แล้วเป็นเสร็จพิธีกันเท่านั้น

๑๓ การที่ถวายคิรีนี้ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ถวายเป็นพระเกียรติยศ

พระบรมรูปทรงเครื่องดอกเดอออฟโล
 ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

ทั้งกระบวนแท่งกลับลงมาข้างล่าง พ่อเดินข้างขวาไวสซานเซลเลอ ลงมาถึงห้องที่แต่งตัว แล้วมอบสำเนาคำสปีชภาษาละติน ๖ ฉบับ แปลเป็นภาษาอังกฤษ ๖ ฉบับให้ กับคัตตาลอก เอตโนโลยีกัล คอเล็กชั่น แหถมมลายู คอเล็กชั่นของมิสเทอส์ก็ทำให้ เสร็จแล้วก็กลับ

ได้ไปถ่ายรูปแท่งเครื่องหมอกฎหมายตามตึกกรีที่เขาให้ ที่กรมตำรวจให้ถ่าย อากาศมันข้างมืดมัว ถ่ายซ้ำเหลือเกิน ตั้งห้าหกเซกกันต์ กลับมาถึงลิเคชั่นเวลาบ่าย ๔ โมง ฝนตกตั้งแต่เข้ามาไม่ได้หยุดเลยจนหนาวเยือกเย็น

ตามเย็นนี้ตึกออฟคอนนอตเอากีมาส่ง เพื่อจะให้เป็นการแล้วสำเร็จกันที่ จึงได้กลับไปอีกครั้งหนึ่ง ไปส่งกาศที่แคลเรนเฮาส์ เมืองลอนดอนที่เปลี่ยนมากนั้น มีแห่งเดียวแต่น่าวังบักกิงแฮมตักเป็นบังเวียนกลมปลูกต้นไม้รอบ ที่กลางกำลังก่อวิคตอเรียเมมโมเรียลก่อนนั้นไปเป็นถนน ปลูกต้นไม้สองแถวเหมือนถนนราชดำเนิน ถนนก็จะกว้างเกือบขนาดเดียวกัน แต่สั้นกว่าถนนราชดำเนินมาก ต้นไม้ยังเล็ก เพราะเพิ่งจะทำขึ้นใหม่ หน้าตาแปลกกว่าเมืองลอนดอนแต่ยังเจียบ ไม่เห็นมีท่งที่ที่จะมีผู้คนจอแจ มีคนอยู่สองหย่อมที่น้ำวังเซนต์เยมส์หย่อมหนึ่ง น้ำวังบักกิงแฮมหย่อมหนึ่ง เพราะมีทหารม้าแลรถจอกมากด้วย วันนี้เจ้าแผ่นดินออกแล้ว นอกนั้นไม่เห็นอะไรเปลี่ยนจำได้ว่าคนเขาชอบนั่งกันเสียที่ไฮด์ปาร์กสำหรับดูรถม้าเพราะมีคนขี่ม้ามากเสมอ แต่เวลานี้ไม่มีใคร ไปนั่งไม่ได้อยู่เองเพราะฝนตกไม่หยุดสองวันมาแล้ว ที่ดูที่เที่ยวอะไร ในเมืองลอนดอนมันไม่มีใครจะมี เพราะสิ่งที่งามๆใหญ่โตมีน้อย ถ้าจะออกเที่ยวดูอะไรก็เห็นการซื้อขายจอแจไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ที่ไหนยังมีการซื้อขายมาก ถนน

ยิ่งแคบ การที่จะซื้อขายที่ย่อมอยู่ในถนนแคบ ถัดถนนกว้าง ๆ ก็มี
แต่ตึกถนนอยู่ที่ทำเหมือน ๆ กันทั้งแถวโดยมาก คนอังกฤษไม่มีนั่งกินเข้า
ริมทางทุกกลางแจ้งเลยเรสเคอรองค์ที่เห็นในเมืองอิตาลีๆ เมืองฝรั่งเศส
ว่าไปนั้น ในเมืองอังกฤษไม่เห็น เห็นแต่การซื้อขายอย่างเดียวเท่านั้น
เป็นเมืองซึ่งต้องการเอางาน มากกว่าที่จะให้ตงาม

วันหนึ่งทูตอเรนนำพระราชหัตถเลขาามาอ่านให้ฟัง ว่าให้ทูต
มาหาบอกให้รู้ในการที่เตรียมจะรับ จะบอกหนังสือพิมพ์ ให้รู้ว่าเสด็จ
ไปเปนไปรเวต แต่เจ้าแผ่นดินเสนาบดีข้าราชการทั้งปวงจะแต่งเต็มยศ
ลงมารับให้อยู่ที่ในวัง จะมีเลี้ยงเวลาค่ำวันแรก รุ่งขึ้นดูเอกสทิธิเบน
แลดูเรือพ่อก็เข้าใจว่าจะรับอย่างออฟฟิเชียล จึงบอกแก่ทูตว่าถ้าเช่นนั้น
จะแต่งเต็มยศ ก็เป็นอันถูกตามความประสงค์

เวลาย่ำค่ำครึ่ง พวกนักเรียน ทั้งเจ้าแลลูกขุนนางมาหาเกือบ
๔๐ คน แล้วมีการเลี้ยงทั้งหมด กับต้นคัมมิง^{๑๔} มาด้วย เวลายามหนึ่ง
เชิญพวกที่เกี่ยวข้องในราชการของเรา มีพวกบางกอกที่ลาหยุดพักมา
อยู่หลายคน จน ๔ หุ้มเศษจึงได้เลิก วันนั้นรู้สึกเหนื่อยมาก เพราะ
หมุนกว้างอยู่กว่า ๑๒ ชั่วโมงไม่ได้พักเลย จะหาเวลาเขียนหนังสือตอบก็
ไม่ใคร่จะมี อะไรต่ออะไรค้างประอะใหญ่ อยู่ทีลเคชั่น^{๑๕}ลำบากเพราะ
มันไม่เป็นพื้นเดียวกัน ซ้อนขึ้นไปหลายชั้นแลห้องเล็ก ๆ จะติดตาม
เรียกหาใครยาก หากคนใช้ก็ไม่ใคร่จะได้ ขึ้นกระโถเองก็ไม่ไหวประตก
ประเดิดเต็มที ทำอะไรไม่เปลือง

ทาทอมสันที่เป็นช่างถ่ายรูป เข้าไปถ่าย ๔๒ ปีมาแล้วนั้นยังอยู่
เอารูปที่ถ่ายแต่เมื่อพ่อยังเด็กมาให้ ได้สั่งให้เขาพิมพ์อีกอย่างละ ๖ แผ่น

๑๔ กับต้นคัมมิง เคยบังคับเรือมหาจักรีคราวเสด็จยุโรปครั้งแรก

บัดนี้ ได้ส่งสามแผ่นนั้นเข้ามาให้ดูก่อน กับส่งคำแอกเครสเคมบริษัณิ
เวอชิตีที่แปลภาษาอังกฤษฉบับหนึ่ง เข้ามาให้ดูด้วย

คืนที่ ๕๒

คืนวันพุธที่ ๒๖ มิถุนายน

วันนี้ลมในท้องน้ำวู้ หนาวสั่นต้องถึงขั้นที่นอน เวลา ๔ โมง
ไปห้องเมเปอล ของมันมากมายเหลือเกิน เหลือที่จะเล่าว่ามีอะไร
เพราะมันเป็นสตอร์เก็บของสารพัดในนั้น แต่ข้อที่ประหลาดนั้นข้อ
เครื่องลายครามได้เป็นอันมาก เก่า ๆ ติ ๆ ประหลาดเขาที่ทิ้งราคา
ถ้าชิ้นโต ๆ ฤๅชิ้นคู่ ฤๅพื้นคราม ไม่ว่าผิดฝาฤๅขาดฝา เรียกราคาแพง
ถ้าเป็นชิ้นเล็ก ๆ เช่น ชาม จาน ไม่ว่าที่ว่าแล้ว ราคาอยู่ใน ๓๐ ซิลลิง
ปอนด์หนึ่ง ช่างเฟลิตเฟลินใจเสียนี่กระไร ถ้าของมีหลายชิ้น ราคา
เพียง ๓ บาท ๔ บาท ข้อลำบากยากเย็นนั้นมีอยู่สิ่งเดียวแต่เพียงจะห้าม
ไม่ให้ใครร้องซัด ร้องซิชี จู้จู้ กรรมกรสองคน ถือตุ๊กแลบริพัตร
กับหู้ซขาด^{๓๕} ได้เลือกโดยเต็มกำลัง เกือบจะคุมเป็นโต๊ะจับช่วยได้โต๊ะ
หนึ่ง เว้นแต่ขาดหลัก ก็อลับแลกระดาง เจ้าของร้านแลดูด้วยความ
พิศวงเป็นอันมาก ฝรั่งเศสกำลังเล่นปอสเลนจัด ของใหม่ ๆ ที่ขาย
บางกอกไม่ได้ ออกมาอยู่เมืองฝรั่งเศสทั้งครีไปแทบทุกร้าน จำได้ว่า
อ้ายของที่เราตั้งนั้นเอง ชิ้นใหม่ ๆ แล้วมีทุกสิ่งทุกอย่าง อย่าได้หมาย
มาเรียกผ้าแดงเลยเป็นอันขาด พระยาวิสูตรซื้อไว้ในลิเคชั่นนี้ตั้งออก
คืนไป หมายว่าเป็นของซื้อครั้งแรกมนเรศวร อยากจะกลับไปปรับเอา
แต่มิให้จะได้ แกบอกว่าแกซื้อเองก็ต้องยกโทษ ประหลาดที่ทำไมของ
เก่า ๆ เราซื้อทางควั่นออกแพงเหลือเกิน ฝรั่งเศสถูกที่สุด เห็นจะเป็น
ด้วยซื้อรวมนั้นมามาก ๆ แล้วมาตั้งราคาตามใจฝรั่ง ฝรั่งเศสไม่ถือผิด

ฝ่าซาทฝ่าแลไม่บังกับลาย ความจริงที่เขาเข้าไปดูมา เห็นสู้ชั้นฝรั่งไม่ได้
กึ่งเอวตอกกำลังทรงชั้นฝรั่งมาก

ที่เป็นนำพิศวงอีกอย่างหนึ่งก็ของญี่ปุ่น ฝีมือก็อย่างประเสริฐ
เครื่องงาฝรั่งทำไม่ได้ ไม่ได้ตั้งใจจะซื้อของญี่ปุ่น เพราะไม่ได้ไป
เมืองญี่ปุ่น แต่ไปเดิน ๆ ดูของซื้อไม่ได้ ได้สิ่งไหนเล็กเลินเกาหลีกู้หนึ่ง
เป็นของเก่าฝีมืองามมาก ได้ซื้อรูปสีน้ำ แลเครื่องของเก่า ๆ ที่เป็นชิ้น
หลายสิ่ง

ถึงเวลากินข้าวกลางวัน ไปกินที่ริตซโฮเทล ซึ่งเจ้าแผ่นดินแนะนำ
ว่าอาหารดีนัก ให้ไปกินที่นั่น อาหารก็จริง ๆ ด้วย กินเข้าแล้ว
ไปแวะซื้อหัตถิ์ไปไปตอมัสจะเอาไปให้ลูกเล่นหัตถิ์หนึ่ง แล้วกลับไป
ห้างเมเปอลิก ห้างเมเปอลิกก็เป็นห้างที่เจ้าแผ่นดินเคยเสด็จ ซื้อ
ตุ๊กตาหล่อได้คู่หนึ่งเหมือนกันเท่ากับตุ๊กตาศิลาที่ตั้งอยู่ในวัดพระแก้ว
นึกจะเอาไปให้หัตถิ์กัน ว่าของที่มีเข้าไปในเมืองเราแต่โบราณยังมีอยู่
ในเมืองฝรั่งจนเดี๋ยวนี้ กลับมาเวลาทุ่มหนึ่ง กินเข้าแล้วไปดูละครเรื่อง
เมอร์วิโด ซึ่งกวีแนะนำนำไปดู เจ้าแผ่นดินได้บอกอนุญาตให้บอกซ์
หลวง วันแรกมาถึงจะไปดู เราไม่ได้เตรียมเสด็จ ขาให้เศรษฐีไป
เสียแล้ว มีวันดูได้แต่วันเดียว ที่จริงกวีแนะนำสองโรง เมื่อวานนี้
หาเวลาไปดูไม่ได้ เจ้าของโรงจัดการรับแข่งแรงถึงพิมพ์โปรแกรมหลัง
เป็น आमแผ่นดิน ได้ส่งเข้ามาให้ดู ทั้งตามปรกติแลที่พิมพ์พิเศษ เขาให้
สมุดท้องเรื่องเล่มหนึ่งแต่ยังไม่ได้อ่าน จะเอาไว้ดูก่อน ได้ส่งแต่เพลง
ที่เขาให้มาด้วย เพลงนี้เป็นเพลงที่ชอบใจกันมาก เพราะอ่อนหวาน
ที่วินด์เซอร์แลขอทำบ่อย ๆ

เขาไปได้ไปด้วยรถไฟใต้ดินสายใหม่ ซึ่งเขาเรียกว่า ทุยบ (ท่อ) เพราะเจาะเป็นรูปกลมเหมือนท่อ ลึกลงไปกว่ารถไฟใต้ดินสายเดิม เวลาจะลงไปต้องลงลิฟต์ แครดลิฟต์นั้นโต จุคนประมาณสักยี่สิบ เป็นรถไฟฟ้า มีสุขุบบุหรี่ใต้แลไม่ได้เป็นหลัง ๆ ในพวกเดียวกัน เมื่อถึงสเตชันแห่งใด คนที่อยู่นำรถขานชื่อในเวลาเปิดประตู เวลาเปิดประตูขานชื่อ สเตชันนำให้รู้ไว้ก่อน เมื่อไปที่โรงละครไม่ได้ขึ้นรถอีก เพราะทางเดินไกลนิดเดียว หากกลับกลับด้วยรถแฮนซัมแคบ เพื่อจะอยากลองดู เพราะเมื่อคราวก่อนพ่อได้เคยขึ้น รถนี้เทียบม้าเดี่ยวสองล้อ สารพัดขึ้นไปนั่งอยู่ข้างหลังเก๋ง ใช้คล่องแต่มีวิธีเข้าออก ต้องหันหลังเข้าไปอย่างขึ้นบุษบกพระราชนครุฑบุษบกเรือกิง ถ้าหันหน้าเข้าไป ต้องหมุนเกะกะ เป็นอันขึ้นไม่เป็นสบายดีที่มีกระดานบังหน้าไม่เห็นขา

กลับมาถึงที่ลิเคชั่น ได้รับพระรูปกวีนสงัดมาให้อีกแผ่นหนึ่งกับตุ้มมือสองคู่ เป็นตัว เอกบีอี มีลายพระหัตถ์จดมาที่หลังทึบว่า “ของที่ระฤกเล็กน้อย จากอเล็กแซนดรา มิถุนายน ๑๙๐๗” พ่อมีความรำคาญเป็นที่สุด ด้วยเรื่องรูปที่สัญญาว่าจะส่งไปถวาย ไม่ได้มาครั้งนี้ ไม่มีอะไรเคราะห์ร้ายยิ่งกว่าเรื่องรูป เสียฤกษ์มาตั้งแต่บางกอกแล้ววันใดก็นำให้มือนั้นไปต่าง ๆ จนกระทั่งวันนี้นี้ยังไม่มีรูปจะแจกใครสามเดือนแล้ว เลยต้องส่งรูปที่แต่งกาวนหมอกกฎหมายไปถวายเป็นประกันไว้พลาง แลได้ส่งเข้าไปบางกอกด้วยบ้าง ได้ให้จุกส่งกาวนนี้ล่องน้ำเข้าไปไว้บางกอก เพราะจะหอบไปเป็นการลำบาก

เมื่อวานนี้เป็นวันมหาปวารณา ได้มีโทรเลขเข้าไปถึงกรมตำรวจ วันนี้ได้รับตอบ ที่จริงก็นานอยู่ จำพรรษาถึงสามเดือนแล้ว

หนึ่งวันหมึกเทอคานะได้ไปพาเจ้าของหนังสือพิมพ์กาเดนมาหา
เรื่องที่จะจัดดอกไม้ส่งไปบางกอก เขาเขียนแบบมาให้ พ่อได้ขอให้ส่ง
ตามที่เขาเห็นว่าจะปลูกในบางกอกได้ มีบอกคำรามาในแบบนั้นด้วย
ได้ส่งเข้ามาเพื่อจะได้อ่าน

วันนี้เป็นวันที่ควรจะต้องจบ เพราะจะเปลี่ยนเมือง คิดถึงปน
อันมาก ยิ่งเมื่อได้เห็นลูกไม้ที่คีติ ๆ ดอกไม้ที่งาม ๆ อยากจะส่งเข้าไป
ให้ แต่ไม่รู้จะส่งอย่างไร จนกลุ้มใจ ตึกแล้ว ขอจบเท่านั้นที่ จะลา
ไปนอน สำหรับไปพรุ่งนี้

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระนามและนามผู้บริจาคทรัพย์บำเพ็ญกุศล อุทิศถวาย

สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า รัชกาลที่ ๕

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๒

๑. ในพระบรมราชูปถัมภ์	๗๐๐ บาท
๒. โรงเรียนเทศบาลเบญจมาภิต	๓๐๐ „
๓. ผู้บริจาครายย่อยไม่มีนามปรากฏ	๓๐๐ „
๔. หม่อมเจ้าหญิง จงจิตรถนอม ทิศกุล	๒๐๐ „
๕. หม่อมเจ้าหญิง พรรณเพ็ญแข กฤษณาการ	๒๐๐ „
๖. หลวงไกรฤกษ์ราชเสวี	๒๐๐ „
๗. พันตรี หลวงจบกกระบวนยุทธ และนางจบกกระบวนยุทธ	๒๐๐ „
๘. โรงเรียนอุไรรัตน์	๒๐๐ „
๙. นางคำ ไกรฤกษ์	๒๐๐ „
๑๐. พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิง สิริวดี บุษบง	๑๐๐ „
๑๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิง สุธรรมาภรณ์จิตร	๑๐๐ „
๑๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิง จุไรรัตน์ ศิริมาน	๑๐๐ „
๑๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิง จันทราภรณ์มณี	๑๐๐ „
๑๔. หม่อมเจ้า อาชวทิศ ทิศกุล	๑๐๐ „
๑๕. หม่อมเจ้า อรชุน สวัสดิวัตติ	๑๐๐ „
๑๖. ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. จิรายุ นพวงศ์	๑๐๐ „

๑๗. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ โรจน์ สุวรรณสุทธิ	๑๐๐ บาท
๑๘. คุณหญิง จำเริญ ประเสริฐสุภกิจ	๑๐๐ „
๑๙. คุณหญิง น้อย เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๑๐๐ „
๒๐. พระพิศาลสุริยศักดิ์	๑๐๐ „
๒๑. หลวงพิบูลเมธัชกิจ	๑๐๐ „
๒๒. คุณเจริญันท์ คุณสงวน เวชชาชีวะ ห้างจำลองลักษณ์	๑๐๐ „
๒๓. นางเจียม ไกรยง นำส่ง	๑๐๐ „
๒๔. น.ส. ใจไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๑๐๐ „
๒๕. นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์	๑๐๐ „
๒๖. นายไกรสิทธิ์ เกษมพันธ์	๑๐๐ „
๒๗. นางสาวเกลี้ยง ศุภิสวามิภักดิ์	๑๐๐ „
๒๘. พระศรีสมโพธิ วัดเบญจมบพิตร	๘๙.๗๕ „
๒๙. นางเลขการประมวล (ชด จาติกวณิช)	๘๐ „
๓๐. คุณหญิง เจียน ศิริธรรมศกราช	๗๐ „
๓๑. นางสาวลักษณ์ นางละมุล สุคนธสวัสดิ์	๖๐ „
๓๒. หม่อมเจ้าหญิง มรยาทัญญา ทิศกุล	๕๘ „
๓๓. เจ้าจอม ม.ร.ว. สกัปป ในรัชกาลที่ ๕	๕๘ „
๓๔. พระครูใบฎีกา เขาวนัง สงฆาภโม วัดเบญจมบพิตร	๕๐ „
๓๕. หม่อมเจ้าหญิง พิไลเลขา ทิศกุล	๕๐ „
๓๖. หม่อมเจ้าหญิง อัมภัศราภา เทวกุล	๕๐ „
๓๗. หม่อมเจ้าหญิง รัชมาลินี สุขสวัสดิ์	๕๐ „
๓๘. หม่อมหลวง สาย—นางใจรัก สนิทวงศ์	๕๐ „

๓๙. พระปฏิเวทย์วิศิษฐ์	๕๐ บาท
๔๐. นายนิพวรรณ นางจำนงค์ ไกรฤกษ์	๕๐ „
๔๑. นางบรรหารณพรรค	๕๐ „
๔๒. นายเฟื่อน เสถียรศรี	๕๐ „
๔๓. นางเจริญ มานิตย์ น.ส. วังรี กุงคะตะชะ	๕๐ „
๔๔. หลวงประจักษ์เวชสิทธิ์	๔๐ „
๔๕. นางแม่นศรี อัฐสุวรรณ	๔๐ „
๔๖. นางทับทิม สนิทวงศ์	๔๐ „
๔๗. หม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ทิศกุล	๓๐ „
๔๘. หม่อมเจ้าหญิง พัฒนายุ ทิศกุล	๓๐ „
๔๙. หม่อมเจ้าหญิง กุมารีเฉลิมลักษณ์ จิตรพงษ์	๓๐ „
๕๐. พระยาพิทักษ์เทพมณฑียร	๓๐ „
๕๑. คุณหญิง เลื่อน เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๓๐ „
๕๒. พระพนิชยสารวิเทศ	๓๐ „
๕๓. คุณสมศักดิ์ รอดศักดิ์	๓๐ „
๕๔. คุณบุญทัน จันทประสาน	๓๐ „
๕๕. นางไพฑูรย์ มหาสันทนะ	๓๐ „
๕๖. พระสวาทศุภรัชฎ์	๒๕ „
๕๗. นายประจิตร ยศสุนทร	๒๕ „
๕๘. นายโรจน์ ไกรฤกษ์	๒๕ „
๕๙. นางทองอยู่ จันทรกุล	๒๕ „
๖๐. หม่อมเจ้า นิพัทธพันธุ์ทิพย์ ทิศกุล	๒๐ „

๖๑. หม่อมเจ้าหญิง นิवासสวัสดิ์ จิระประวดี	๒๐ บาท
๖๒. หม่อมหลวง สนิท ฉัตรกุล	๒๐ „
๖๓. เจ้าพระยาศรีธรรมราชเบศรี	๒๐ „
๖๔. คุณหญิง ถนอม ทะยานพิฆาต	๒๐ „
๖๕. หลวงฉัตรนารักษ์	๒๐ „
๖๖. หลวงประสิทธิสงคราม	๒๐ „
๖๗. นางละม่อม นิตินัยประสาน	๒๐ „
๖๘. คุณแม่เล็ก คุณวารี โชตยารมย์	๒๐ „
๖๙. นางประนอม สุทธิเสงี่ยม	๒๐ „
๗๐. นายสุธี ไรจนวิภาต	๒๐ „
๗๑. นายเลื่อน สืบเนียม	๒๐ „
๗๒. พันเอก เกรียงไกร—อัมพร ไกรฤกษ์	๒๐ „
๗๓. ท.ญ. ชลลดา ไกรฤกษ์	๒๐ „
๗๔. ท.ช. รวินท์ ธีระวัฒน์	๒๐ „
๗๕. นายนพพันธุ์ ไกรฤกษ์	๒๐ „
๗๖. คุณสุเพ็ญ ศรีหะทัย	๒๐ „
๗๗. นางศรีสารสมบัติ	๒๐ „
๗๘. นายติลก เกตุแก้ว	๒๐ „
๗๙. นางอาภรณ์ ภาสละลักษณ	๒๐ „
๘๐. นางละมุล ผดุงชีวิต	๒๐ „
๘๑. นายสิน พลอยสุทิพย์	๒๐ „
๘๒. นายบรรเจิด อินทุจันทรวง	๒๐ „

๘๓. นายสุย แยมแสง	๒๐ บาท
๘๔. คุณบุญปลูก แจ้งอรุณ	๑๒ "
๘๕. พระราชเวที วัดเบญจมบพิตร	๑๐ "
๘๖. พ.ต. หลวงวิศาลโยธิน	๑๐ "
๘๗. นางวิเศษอัครรักษ์ (พยอม เจนนอมม้า)	๑๐ "
๘๘. หม่อมสมบุรณ์ ภาณุมาศ ณ อยุธยา	๑๐ "
๘๙. ท.ญ. จันทาทิพย์ พงษ์พยัคฆ์	๑๐ "
๙๐. คุณไพรัช เจริญศิลป์	๑๐ "
๙๑. นางปุก สุขุม	๑๐ "
๙๒. นางบุญสม วัฒนวิทย์	๑๐ "
๙๓. คุณเป็รื่อง บุญเล็ก	๑๐ "
๙๔. นายเทอด วัลยานนท์	๑๐ "
๙๕. ท.ช. นิโกลา ชัยพานิช	๑๐ "
๙๖. นางทับทิม สุรการ	๑๐ "
๙๗. นางสุตใจ ตีแก้ว	๑๐ "
๙๘. นางผาค มุสิกานันท์	๑๐ "
๙๙. นายล้วน แดงเกษม	๑๐ "
๑๐๐. น.ส. มณี นิลตานวงศ์	๑๐ "
๑๐๑. นางผัน สาทรัยกาญจน์	๑๐ "
๑๐๒. นายเชย ^{ษ์} คุณ แซ่ ^{สี} ทอง	๑๐ "
๑๐๓. นายประชุม อินทรวัฒนา	๑๐ "

๑๐๔. แม่ชีสมจิตต์ เอกโยธิน	๕ บาท
๑๐๕. คุณชวลิต	๕ „
๑๐๖. นายสมชาย ท้าวแสงสว่าง	๕ „
๑๐๗. นายยุทธนา ศิลปบุพกิจ	๕ „
๑๐๘. นางรัตนา แก้วหยก	๕ „
๑๐๙. นายบวร ทิวิธมไศศุรย์	๓ „
๑๑๐. นายประคับ รัตนวิจารณ์	๒ „
๑๑๑. นายสมฤกษ์ เทพท้วม	๑ „
รวมเป็นเงินทั้งสิ้น	<u>๖,๔๑๘.๗๕</u> บาท
หักค่าใช้จ่ายในการบำเพ็ญกุศลทั้งสิ้น	<u>๔,๑๑๘.๗๕</u> „
คงเหลือเพิ่ม “ทุน วันสวรรคตพระปิยมหาราช”	<u>๒,๓๐๐.๐๐</u> บาท

รับรองตามนี้

พระราชกิตติเวที

๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

พิมพ์ที่: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายคำสอนภิกษุ (โรงพิมพ์การศาสนา)
นายพูน กิตยเนตร ผู้จัดการและพิมพ์ที่โฆษณา โทร. ๘๑๒๓๕๑

พิมพ์ที่: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายคำสอนภักดิ์ (โรงพิมพ์การศาสนา)
นายพยอม ทิพย์เนตร ผู้จัดการและพิมพ์โฆษณา โทร. ๘๑๒๓๕๑